

Ha-Kol

BROJ IZDANJA: 183
SIJEČANJ - VELJAČA 2024.
TEVET / ŠVAT / ADAR 15784.

TEMA BROJA:
KONCENTRACIJSKI LOGORI

SADRŽAJ

4 UVODNIK	17 RICK RUBIN:
“KREATIVNI ČIN
— NAČIN POSTOJANJA”	48 PROJEKT “KNJIŽNICE
IZGUBLJENIH KNJIGA” I PRIČA
O VISOKOM INSTITUTU ZA
ŽIDOVSKU STUDIJE U BERLINU
5 MEĐUNARODNI DAN SJEĆANJA
NA ŽRTVE HOLOKAUSTA
OBILJEŽEN U ZAGREBU
I DRUGIM GRADOVIMA
HRVATSKE	18 DACHAU — POČELO ZLA	50 IZLOŽBA “HOLOKAUST:
ŠTO MRŽNJA MOŽE UČINITI”
STVARA NOVI NARATIV O
HOLOKAUSTU
6 DEMOGRAFSKO ISTRAŽIVANJE
O PREŽIVJELIMA
IZ HOLOKAUSTA	23 INSPEKTORAT
KONCENTRACIJSKIH
LOGORA	51 LUTKA REBECCA RUBIN DJECI
PRIBLIŽAVA SVIJET ŽIDOVSKU
DJEVOJČICE S POČETKA
20. STOLJEĆA
8 POTPISAN POVIJESNI
SPORAZUM O OBNOVI
BLOKA 17 U MUZEJU
AUSCHWITZ-BIRKENAU	27 LOGORSKI SUSTAV
U NDH	52 DAVIDE BEN-GURIONE,
KADA ĆE DOĆI DO MIRA?
10 TJEDAN EDUKACIJE
O HOLOKAUSTU
PLATFORME KLIO	31 ENCIKLOPEDIJA LOGORA
I GETA DONIJELA BROJNA
NOVA SAZNAJNA	53 POVIJESNI HOTEL U TEL AVIVU
PONOVRNO OTVARA VRATA
ZA NOVE GOSTE
10 NOVA KNJIGE MELITE ŠVOB
O ŽIDOVSKOJ POPULACIJI
U HRVATSKOJ PRIJE,
ZA VRIJEME I NAKON
HOLOKAUSTA	33 KAKO SAZNATI ŠTO SE
DOGAĐALO U MANJE
POZNATIM LOGORIMA:
PRIMJER BOBRUJSKA	54 MOJ TATA, ŽAK ATTIAS
12 VEDRAN IVANKOVIĆ:
“SUPERCUBE”
I VILA MOSINGER	36 CHELMNO — PRVI LOGOR
U KOJEM SU NACISTI
ZA MASOVNA UBOJSTVA
KORISTILI PLIN	55 IN MEMORIAM ŽAK ATTIAS
14 BORIS HAVEL:
ARAPSKO-IZRAELSKI SUKOB	39 DVORAC STRAVE	56 U SPOMEN NA JUDITU GRÜNER
15 BRANKO ŠOŠMEN:
MOLITVA ZA JASENOVAC	41 LOGOR DRANCY	57 U SPOMEN NA
MIRJAM GRÜNER ŠOSBERBGER
	43 ARHIPELAG ALDERNEY
— “MALI AUSCHWITZ”	58 OPROŠTAJ SA SIMONOM DELIĆ
	45 OTPOR TOTALITARNOME
REŽIMU — IMA SMISLA,
NEMA SMISLA?	

U REALIZACIJI OVOG BROJA SVOJIM SU PRILOZIMA SUDJELOVALI:

MAŠA TAUŠAN, MILJENKO HAJDAROVIĆ, IVO MIŠUR, MILIVOJ DRETAR, ANNA MARIA GRUENFELDER, VEDRAN ATTIAS, OGNJEN KRAUS,
HANA GELB, RENATA JAMBREŠIĆ KIRIN

TODA RABA!

UVODNIK

Drage čitateljice i čitatelji,

svijet se krajem siječnja svake godine s užasom prisjeća zločina počinjenih tijekom Holokausta. Na dan kada je 1945. godine oslobođen zloglasni logor Auschwitz-Birkenau, točnije 27. siječnja, šalju se važne poruke o tome kako se moramo sjećati svih žrtava Drugog svjetskog rata, kao upozorenje da se takvi zločini više nikada ne ponove. Prvi broj Ha-Kola u svakoj novoj godini stoga je uvijek posvećen žrtvama Holokausta.

Najčešće smo pisali baš o Auschwitzu, koji je postao na neki način simbol monstruoznosti zločina Holokausta, ali u ovom broju donosimo članke o drugim nacističkim logorima, o kojima se manje govori. Prvi koncentracijski logor u nacističkoj Njemačkoj bio je Dachau, o kojem dirljivo piše Ivo Mišur. Kao što je dobro poznato, nacisti su bili jako dobro organizirani a o tome kako je uopće bilo moguće organizirati i voditi ogroman sustav koji se brinuo za funkcioniranje koncentracijskih logora piše

Miljenko Hajdarović. Miljenko također donosi i priču o logoru Drancy, koji je obilježio sudbinu brojnih francuskih Židova. O logorskom sustavu u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj odlično piše Milivoj Dretar. Naš Milivoj donosi i tužnu priču o logoru u dvorcu Hartheim u Austriji. U ovom broju moći ćete pročitati i članke o manje poznatim, ali ne manje strašnim logorima poput Chelмна, Alderneya, Bobrujska. Nikada ne smijemo zaboraviti. Uvijek iznova treba podsjećati na stravične zločine koji su se dogodili tijekom Holokausta.

Međunarodni dan sjećanja na žrtve Holokausta obilježen je i ove godine diljem Hrvatske a upravo tih dana stigla je i dugo očekivana vijest: šest država sljednica bivše Jugoslavije konačno su postigle dogovor o obnovi bloka 17 u Muzeju Auschwitz-Birkenau što će omogućiti da se u budućnosti ponovno otvori izložba o žrtvama s prostora bivše Jugoslavije.

Naša neumorna Melita Švob predstavila je novu knjigu o židovskoj populaciji u Hrvatskoj prije, za vrijeme i nakon Holokausta. U ovom broju predstavljamo, između ostaloga, i knjigu Borisa Havela o povijesti arapsko-izraelskih sukoba, koju bi trebali pročitati svi oni koji se svakodnevno bave ili komentiraju, profesionalno ili privatno, situaciju na Bliskom istoku. Čestitamo Anni Mariji Gruenfelder koja je za svoj rad na temu otpora totalitarnim režimima dobila još jednu nagradu na tradicionalnom natječaju Savjeta jevrejskih općina Srbije te dio svog nagrađenog rada pripremila za objavu u Ha-Kolu.

Na kraju ovoga broja, opraštamo se od naših dragih članova koji su nas nažalost napustili. Ostat će u našim mislima, zauvijek.

Do nekog sljedećeg puta
Nataša Barac

MEĐUNARODNI DAN SJEĆANJA NA ŽRTVE HOLOKAUSTA OBILJEŽEN U ZAGREBU I DRUGIM GRADOVIMA HRVATSKE

PIŠE: MAŠA TAUŠAN

Međunarodni dan sjećanja na žrtve Holokausta obilježen je 27. siječnja u Zagrebu, ali i diljem Hrvatske, uz poruke da se ne zaboravi i ne ponovi te da se ustraje u borbi protiv antisemitizma, ali i kao podsjetnik koliko nisko čovjek može pasti u svojoj bezočnosti i svireposti.

Premijer Andrej Plenković podsjetio je da Hrvatska, koja trenutno predsjedava Međunarodnim savezom za sjećanje na Holokaust (IHRA), ustraje u borbi protiv antisemitizma i očuvanju kulture sjećanja kako se takvi zločini nikada ne bi ponovili.

“Mjesta stradanja židovskog naroda u Europi u Drugom svjetskom ratu uistinu su brojna. Ipak, rijetko koje ime tako snažno simbolizira užas, patnju i ljudsku okrutnost kao Auschwitz”, kazao je predsjednik Hrvatskog sabora Gordan Jandroković obraćajući se saborskim zastupnicima koji su počast svim žrtvama odali minutom šutnje. Šest milijuna Židova pogubljenih tijekom Drugog svjetskog rata najužasniji su podsjetnik na to koliko nisko čovjek može pasti, koliko

kratak može biti put od promašene ideje i neutemeljene mržnje do bezočnosti i svireposti u odnosu prema drugom čovjeku, naglasio je predsjednik Sabora.

Spomenuo se i Pravednika među narodima kojih u Hrvatskoj ima 130, a koji su, kako je rekao, “uspješno položili najteži ispit čovječnosti. Njihovi postupci i zaštita proganjanih za vrijeme zločina NDH svjedoče kako je i u najpogibelnijim okolnostima moguće zadržati ljudskost i plemenitost”.

Kod spomenika Mojsiju na Mirogoju vijenac su položili saborsko i vladino izaslanstvo, a kamenčiće su postavili predsjednik Židovske općine Zagreb Ognjen Kraus te rabin Luciano Moše Prelević.

Predstavnici organizacija civilnog društva, grada i vjerskih zajednica položili su cvijeće u Zagrebu na parkiralištu u Praškoj ulici gdje je nekoć bila sinagoga koju je srušio ustaškim režim 1941. godine, kod spomenika Strijeljanje talaca na Trgu Josipa Juraja Strossmayera te

kod Spomenika žrtvama Holokausta i ustaškog režima na Glavnom kolodvoru.

**MEĐUNARODNI DAN SJEĆANJA
OBILJEŽEN I U OSIJEKU,
VARAŽDINU, ČAKOVCU, RIJECI...**

Izaslanstva Židovske općine Osijek, Osječko-baranjske županije i Grada Osijeka u tom su gradu položili vijence i zapalili svijeće kod spomenika "Majka i dijete" osječkoga kipara židovskog podrijetla Oscara Nemona. "Danas kada antisemitizam diže svoju glavu širom Europe očigledno je da nismo pretjerali s obilježavanjima svih sjećanja na Holokaust", rekao je Damir Lajoš, predsjednik Židovske općine Osijek, dodajući da je i ovo danas očigledno važno jednako kao što je bilo važno prisjećanje na Holokaust prije 30 ili 40 godina.

Kod spomen-obilježja na Židovskom groblju u Varaždinu vijence su položili predsjednik Židovske općine Čakovec Andrej Pal, kao i predstavnici gradske i lokalne vlasti. Okupio se veći broj građana, među njima potomci židovskih obitelji

Rosner, Hiršzon, Marić, Kamenić i Preis. Svečanosti su prisustvovali i polaznici Centra izvrsnosti za nacionalnu povijest koji su potom pod vodstvom prof. Milivoja Dretara obišli židovsko groblje. U sinagogi su održali sat povijesti na temu varaždinskih Židova, dok su rad završili u Centru izvrsnosti uz predavanja i radionice koje su pripremili polaznice modula "Burno 20. stoljeće". Predsjednik Židovske općine Čakovec Andrej Pal rekao je da je riječ o najmračnijem razdoblju u povijesti Židova, povijesti duge pet tisuća godina.

"U tih nepunih šest godina ubijeno je više od šest milijuna Židova, više od dva milijuna djece. To je bila velika prekretnica koja je sigurno dovela do značajne promjene tijeka svjetske povijesti. Židovi koji su živjeli i u Varaždinu i Čakovcu, oni su se apsolutno integrirali u život zajednice i doprinijeli njezinu razvoju", izjavio je Pal i zahvalio se Gradu Varaždinu i Varaždinskoj županiji koji redovito obilježavaju ovaj dan.

U znak sjećanja na učenike i nastavnike žrtve Holokausta u organizaciji Udruge

antifašističkih boraca i antifašista Rijeke na zgradi Osnovne škole Belvedere otkrivena je spomen ploča čemu su uz članove riječke UABA-e prisustvovali i predstavnici Židovske općine Rijeka, Grada Rijeke i Oš Belvedere. U toj je zgradi škole 1938. godine temeljem talijanskih fašističkih rasnih zakona osnovana državna škola za učenike židovskog podrijetla kako bi ih se odvojilo od ostalih učenika.

Potpredsjednica Židovske općine Rijeka Rina Brumini kazala je kako "mi stalno pokazujemo i ukazujemo, kao i ova ploča, da je Holokaust počeo kao crvotočina koja je odvojila građane jedne od drugih". U toj se školi, u kojoj danas ima i katolika i muslimana i Kineza, nastoji izgraditi inkluzivno društvo, kazala je.

Dana 27. siječnja 1945. godine Crvena armija oslobodila je najveći nacistički koncentracijski logor Auschwitz koji je bio podignut u okupiranoj Poljskoj. Donošenjem Rezolucije o danu sjećanja na Holokaust 2005. Ujedinjeni narodi su 27. siječnja proglasili Međunarodnim danom sjećanja na žrtve Holokausta.

DEMOGRAFSKO ISTRAŽIVANJE O PREŽIVJELIMA IZ HOLOKAUSTA

PIŠE: MAŠA TAUŠAN

Osamdesetak godina nakon Holokausta, oko 245.000 preživjelih žrtava još uvijek je s nama, pokazuje izvješće Konferencije o židovskim materijalnim potraživanjima od Njemačke (Conference on Jewish Ma-

terial Claims Against Germany - Claims) koje pokriva razdoblje do kolovoza 2023. godine, a objavljeno je 23. siječnja 2024. pod naslovom "Globalno demografsko izvješće o Židovima koji su preživjeli Holokaust". Definicija 'preživjelih' u izvješću uključuje ne samo europske Židove iz radnih logora, koncentracijskih logora i geta, već i one koji su bili natjerani da

pobjegnu ili žive skrivajući se — što uključuje pojedince koji su bili progonjeni i u sjevernoj Africi, odnosno Alžiru, Libiji, Maroku i Tunisu. No definicija tko se smatra preživjelim iz Holokausta a tko ne i dalje je sporna budući da Izrael primjerice priznaje Židove koji su živjeli u Iraku kao kvalificirane za određene beneficije, za razliku od njemačke vlade i Claimsa.

Stoga broj preživjelih u izvješću odražava definiciju Claimsa i može donekle varirati ovisno o kriterijima. "Podaci koje smo prikupili ne samo da nam govore koliko ima preživjelih i gdje se oni nalaze, već jasno pokazuju i da je većina preživjelih u razdoblju života u kojem njihova potreba za njegom i uslugama raste. Sada je vrijeme da udvostručimo pozornost na ovu populaciju koja opada. Sada nas najviše trebaju", rekao je predsjednik Claimsa Gideon Taylor.

Preživjeli imaju između 77 i 100 godina, a izvješće uključuje i one koji su za vrijeme Holokausta bili još nerođena djeca, a rodili su se 1946. Prosječna dob preživjelih je 86 godina. Većina preživjelih u izvješću su žene, njih 61 posto, što je i očekivano s obzirom na njihov dulji životni vijek. Sedamdeset i pet posto preživjelih bili su 1945. djeca između 3 i 12 godina. Upravo su djeca imala u Holokaustu najmanje izgleda za preživljavanje, a nacisti su ih pobili 1,5 milijuna. Mnoga su djeca preživjela skrivajući svoj židovski identitet, što je stvorilo dodatnu vrstu traume, navodi se u izvješću.

Izvješće ne obuhvaća djecu koja su se skrivala pod okriljem Katoličke crkve tijekom Holokausta, a koja nisu vraćena u židovsku zajednicu. U članku Sveučilišta Brown o ulozi Vatikana u slučaju otmičice braće Finaly eksplicitno se spominju dva židovska francuska dječaka, Robert i Gérard Finaly, koje je tijekom Holokausta uzela jedna žena, katolkinja, radi njihove sigurnosti. Odbacujući želje roditelja koji su ubijeni u Auschwitzu, ona nije pristala vratiti braću Finaly živućim židovskim rođacima. Braća Finaly samo su dvojica od oko 1.200 židovske siročadi koja su samo u Francuskoj završila u nežidovskim obiteljima ili institucijama. To ukazuje da je moguće da postoji veliki broj slučajeva da preživjeli Židovi možda čak i ne znaju za svoju povijest i korijene jer su usvojeni i odrasli s alternativnim identitetom.

U izvješću se naglašava da 20 posto preživjelih ima više od 90 godina. U svjetlu te činjenice, Claims predviđa porast zahtjeva za pomoć. Od 2020. godine, prosječno je godišnje stizalo 28.000 novih zahtjeva za pomoć pri njezi. Porast u broju zahtjeva povezuje se sa starenjem stanovništva i utjecaja previsokih troškova skrbi. Uz to izvješće navodi i emocionalni učinak Hamasovog napada 7. listopada, rusko-ukrajinskog rata i pandemije covid-19 kao razloge zbog čega bi preživjelima mogla biti potrebna dodatna pomoć.

Ukupna sredstva dodijeljena u 2023. premašila su rekorde, isplaćeno je 812,7 milijuna američkih dolara, što je povećanje od gotovo 100 milijuna u odnosu na 2022.

Osamdeset i jedan posto preživjelih primilo je barem jednu isplatu od Claimsa prošle godine. Uz to, 9 posto njih primilo je sredstva od Izraela ili Njemačke, zahvaljujući pregovorima koje je vodila ta organizacija.

Gotovo polovica (47 posto) današnjih preživjelih rođena je u Sovjetskom Savezu, daljnjih 22 posto u istočnoj Europi, a 10 posto u zapadnoj. Više od 20 posto rođeno ih je u sjevernoj Africi. Mali broj, statistički nevažan, rođen je i izvan tih regija.

Iako preživjelih danas ima u 90 različitih zemalja, 49 posto njih živi u Izraelu.

Izvješće govori da ih je u Svetoj Zemlji danas manje od 147.199 što je broj koji je objavio Holocaust Survivors' Rights Authority na Međunarodni dan sjećanja na žrtve Holokausta 2023. godine.

Daljnjih 18 posto preživjelih živi u zapadnoj Europi, od čega polovica u Francuskoj. Osamnaest posto preživjelih je u Sjevernoj Americi, od čega većina u SAD-u. Gotovo 40 posto preživjelih koji su se nastanili u SAD-u živi u New Yorku.

Trideset i sedam posto preživjelih koji su rođeni u Sovjetskom Savezu sada živi u Izraelu, a 24 posto u Sjevernoj Americi. Rusija je trenutno dom za 18.200 preživjelih, a Ukrajina za 7400.

Izvješće je pokazalo da 40 posto preživjelih prima mjesečne uplate od Njemačke kao kompenzaciju za traume i izgubljene godine, nakon što je Claims to ispregovarao s Berlinom.

Dodatnih 62 posto primilo je barem jednu isplatu u okviru Hardship Fund Supplemental Programa. Iako se u izvješću navodi da "nikakva sredstva ne mogu nadoknaditi uništenje ljudskog života, zajednica i kulture", ono ipak opisuje sredstva kao "mjeru pravde".

Njemačka je platila više od 90 milijardi dolara u kompenzacijske fondove. Druge zemlje, poput Austrije, također su osigurale odštetu preživjelima. Neke zemlje međutim to još uvijek nisu učinile.

POTPISAN POVIJESNI SPORAZUM O OBNOVI BLOKA 17 U MUZEJU AUSCHWITZ-BIRKENAU

PIŠE: NATAŠA BARAC

Uoči Međunarodnog dana sjećanja na žrtve Holokausta, koji se obilježava 27. siječnja na dan kada je 1945. godine oslobođen zloglasni koncentracijski logor Auschwitz-Birkenau, šest država sljednica bivše Jugoslavije (Hrvatska, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Sjeverna Makedonija, Srbija i Slovenija) potpisale su u sjedištu UNESCO-a u Parizu povijesni sporazum o obnovi Bloka 17 Državnog muzeja Auschwitz-Birkenau, koji će omogućiti organiziranje zajedničkog stalnog postava o Holokaustu na prostoru bivše Jugoslavije.

Blok 17 nalazi se na prostoru bivšeg logora Auschwitz I kojeg su 1941. godine izgradili zatvorenici za smještaj sve većeg broja zatočenika njemačkog nacističkog koncentracijskog logora i u kojem se nalazio administrativni centar logora. U Auschwitzu je bilo zatočeno oko 20.000 logoraša s prostora bivše Jugoslavije. Nakon što su u Muzeju Auschwitz-Birkenau postavljene nacionalne izložbe, Blok 17 postao je dom jugoslavenskog paviljona 1963. godine. Međutim, nakon raspada Jugoslavije, zatvoren je jer se države nastale raspadom Jugoslavije nisu mogle dogovoriti oko sadržaja izložbe, što je

LOGOR AUSCHWITZ-BIRKENAU

jedan od uvjeta za postavljanje nacionalne izložbe.

Od 2010. godine UNESCO je pružao diplomatsku, financijsku i tehničku potporu državama sljednicama bivše Jugoslavije za ponovno uspostavljanje zajedničkog stalnog postava izložbe, a s tim ciljem bio je pod koordinacijom UNESCO-a osnovan i međunarodni upravni odbor s nizom stručnjaka. U ime Hrvatske Sporazum o financiranju ponovne uspostave izložbe zajedničkog stalnog postava u Bloku 17

Državnog muzeja Auschwitz-Birkenau potpisala je ministrica kulture i medija Nina Obuljen Koržinek. Potpisnice sporazuma podsjetile su na kohezivnu snagu kulturne baštine u svim njezinim oblicima i dimenzijama te naglasile važnost jačanja kulture sjećanja, dijaloga i mira, navodi se u priopćenju.

Ministrica Obuljen Koržinek potvrdila u svom obraćanju da se radi o značajnom povijesnom trenutku koji se događa uoči obilježavanja Međunarodnog dana sjeća-

nja na Holokaust 27. siječnja, ali i završne faze hrvatskog predsjedanja IHRA-om, te je ujedno podsjetila na odgovornost svih država sljednica u vremenu kada nas preživjeli i svjedoci postupno napuštaju.

“Izložba šest država sljednica doista je jedinstven kreativni i komemorativni pothvat — jedan izložbeni prostor, šest suvlasnika i sukreatora idejnog rješenja, šest narativa — a opet svi pričaju istu tragičnu priču, svi slušaju svjedočanstva preživjelih i svjedoka, svi komemoriraju žrtve na jednako uvjerljiv način”, istaknula je.

Glavna ravnateljica UNESCO-a Audrey Azoulay istaknula je važnost postizanja tog sporazuma te naglasila koliko je UNESCO predan njegovanju kulture sjećanja koja je preduvjet za očuvanje mira.

“Danas su četrnaestogodišnji diplomatski pregovori konačno urodili plodom. Ovaj povijesni sporazum ispunjava prazninu, nedostatak sjećanja na samom mjestu gdje su se ovi užasi odvijali. To pokazuje našu zajedničku predanost učenju iz prošlosti i liječenju rana povijesti, koja nadilazi granice i generacije. UNESCO, UN-ova organizacija odgovorna za podučavanje Holokausta i genocida, s ponosom postaje depozitar ovog sporazuma, kao čuvar istine, protiv erozije povijesne stvarnosti”, istaknula je Audrey Azoulay.

Obnova i restauracija Bloka 17, koji države sljednice bivše Jugoslavije dijele s Austrijom, ostvarena je donacijom Austrije u iznosu od 2 milijuna eura. Nadoknadu troškova u iznosu od milijun eura podmirit će države sljednice utvrđenim mehanizmom raspodjele troškova. Hrvatska ministrica kulture i medija nazočila je i UNESCO-ovoj svečanosti obilježavanja Međunarodnog dana sjećanja na žrtve Holokausta, gdje se, uz glazbeno otvaranje na violini pronađenoj u logoru Auschwitz, prisutnima obratio i potpredsjednik Memorijalnog centra Holokausta u Parizu François Heilbronn.

Svečanost je uključivala brojna svjedočanstva preživjelih logoraša uz klavirski koncert talijanskog pijanista, skladatelja i muzikologa Francesca Lotoroa, poznatog po svom radu na prikupljanju i rekonstrukciji skladbi pisanih u logorima tijekom Drugog svjetskog rata.

Državni muzej Auschwitz-Birkenau osnovan je odlukom poljskog parlamenta 2. srpnja 1947. godine a čine ga područja koncentracijskih logora Auschwitz I i Auschwitz II-Birkenau. Brigu o Muzeju i Memorijalnom centru preuzela je Poljska a zbog velikih troškova održavanja i postupaka konzervacije osnovana je Zaklada Auschwitz-Birkenau u kojoj sudjeluje više od 40 država svijeta, ali i drugi donatori.

Osim glavne izložbe, posjetitelji Muzeja Auschwitz-Birkenau mogu obići druge stalne postave poznate kao nacionalne izložbe. Ideja o nacionalnim izložbama nastala je još u prvim organizacijskim planovima Muzeja 1946. godine, a kasnije je oživjela krajem 1950-ih na inicijativu Međunarodnog odbora za Auschwitz koji

je smatrao da treba poticati informiranje o nacističkoj okupaciji u zemljama čiji su građani stradali u Auschwitzu, prikazujući veze između povijesti okupacije u pojedinoj zemlji i povijesti Auschwitz, te prikazujući sudbinu građana pojedine zemlje kao i priče o pokretu otpora.

Prva zemlja koja je otvorila nacionalnu izložbu bila je Čehoslovačka 1960. godine, iste godine otvorena je i mađarska izložba, a primjer su slijedile i druge zemlje. S vremenom je većina tih zemalja modernizirala ili zamijenila svoje izložbe, neke zemlje po nekoliko puta. Države moraju same osmisliti svoju izložbu koju zatim odobrava odbor Muzeja.

Jedine dvije izložbe koje se mogu pogledati a koje ne pripadaju određenoj državi su izložbe Memorijalnog centra Jad Vašema te izložba Roma i Sinta.

U logoru Auschwitz-Birkenau, koji je postao simbol užasa Holokausta, u razdoblju između 1940. i 1945. godine ubijeno je više od milijun europskih Židova, 80.000 Poljaka, 25.000 Roma i 20.000 sovjetskih vojnika te drugih osoba.

LOGOR AUSCHWITZ-BIRKENAU

TJEDAN EDUKACIJE O HOLOKAUSTU PLATFORME KLIO

PIŠE: MILJENKO HAJDARDOVIĆ

Platforma Klio je povodom Međunarodnog dana sjećanja na žrtve Holokausta organizirala niz edukativnih aktivnosti. U Tjednu edukacije o Holokaustu od 22. do 26. siječnja planirano je pet aktivnosti za učitelje različitih profila. Uz učitelje povijesti, koji su uobičajena grupa za takve edukacije, Platforma Klio je jedno od predavanja namijenila učiteljima hrvatskog jezika te jedno za grupu nazvanu “nepovjesničari”. Naime, poznato je da većina učitelja srednje dobi zapravo tijekom svog formalnog obrazovanja nije imalo nikakve edukacije o Holokaustu. I zato je upravo za tu grupu potrebno organizirati posebna predavanja o osnovama odnosno o temeljnim činjenicama o Holokaustu.

Kristina Dilica je održala predavanje “Korištenje književnih djela za poučavanje o Holokaustu” za učitelje Hrvatskog jezika. Narednog dana na tu se aktivnost nadovezala online promocija knjige Nikole Aleksića “Moj dida”. U knjizi se prepričavaju događaji u Dalmaciji pod okupacijom, govori se o talijanskim zatvorima i preživljavanju. U srijedu 24. siječnja održano je predavanje za “nepovjesničare” koji su unaprijed postavili četrdesetak pitanja na koja su željeli dobiti odgovor. Predavanje je održao Miljenko Hajdarović. U četvrtak su na red došli primjeri dobre prakse poučavanja o Holokaustu. Učiteljice Maja Lukić Puškarić, Marija Krstinić, Jelena Červenjak Kmoniček, Anita Čorak i Maja Šimić pokazale su nekoliko vrlo zanimljivih primjera. Posljednje predavanje trebalo je biti o digitalnim

izvorima za poučavanje o Hholokaustu, ali je zbog bolesti predavača otkazano. No, s obzirom na aktualnost teme uskoro će se zakazati neki novi termin.

Sva su predavanja održana online a ukupno je sudjelovalo 156 učitelja. S obzirom na odaziv i dobre povratne komentare izgleda da je tema Holokausta učiteljima i dalje zanimljiva, ali i da smatraju da svoja znanja moraju nadopuniti novim saznanjima.

NOVA KNJIGA MELITE ŠVOB O ŽIDOVSKOJ POPULACIJI U HRVATSKOJ PRIJE, ZA VRIJEME I NAKON HOLOKAUSTA

PIŠE: NATAŠA BARAC

Edukacija novih generacija ključna je za spriječavanje mržnje i netolerancija a učenje mladih o Holokaustu iz zaborava će otrgnuti i žrtve ali i veliki doprinos koji su Židovi dali svijetu. Upravo to je zadaća

nove knjige Melite Švob “Židovska populacija u Hrvatskoj — prije, za vrijeme i nakon Holokausta”, koja je u prosincu predstavljena u Židovskoj općini Zagreb. “Dugogodišnje aktivnosti gospođe Melite Švob ostavile su neizbrisiv trag u ŽOZ-u, a jedna od tih aktivnosti je i CENDO koji se bavi svim aspektima ži-

dovskog života u Republici Hrvatskoj”, kazala je predsjednica Šoa Akademija Sanja Tabaković te dodala da je Melita Švob uspjela otrgnuti od zaborava mnoge ljude i njihove sudbine.

“Upravo to je njezina ostavština”, istaknula je. Osim toga, nastavila je, Melita Švob već desetljećima vodi Udruhu

preživjelih Holokausta u Hrvatskoj, te organizira brojne konferencije na kojima je i predavač. Uz sve to, svojim je knjigama uspjela obuhvatiti svu raznolikost židovstva, one lijepe ali i ružne trenutke, rekla je Sanja Tabaković.

“Ova nova knjiga nije samo dokumentacija, već osiguranje od zaborava”, zaključila je Sanja Tabaković dodajući kako joj je iznimno drago da je upravo Šoa Akademija nakladnik ove knjige.

“Iako naslov sugerira da se radi o demografiji Židova u Republici Hrvatskoj, ova knjiga je puno više od toga jer iako ima puno demografskih podataka, tablica i grafikona, ona daje i druge elemente koji se temelje na velikom radu”, kazao je predstavljajući knjigu povjesničar Neven Budak koji je posebice naglasio važnost foto-materijala i dokumenata u ovoj knjizi.

Neke fotografije, rekao je, nikada prije nisu bile objavljene a vrlo dobro ilustriraju život židovske zajednice u Hrvatskoj.

“Ova knjiga namijenjena je u prvom redu nastavnicima u školama i dat će im puno alata za nastavu ali knjiga će biti zanimljiva i svima onima koje zanima život i sudbina hrvatske židovske zajednice”, rekao je Budak.

Knjigu je zatim detaljno predstavila sama autorica koja je kazala da knjiga puna “autentičnih i vjerodostojnih dokumenata”. Prvotna namjera bila je govoriti o Holokaustu, ali i pokazati da Holokaust nisu samo brojke, već istaknuti tko su bile žrtve i što su radile, dodala je.

“Na kraju htjela sam pokazati koliko je Holokaust utjecao na živote ne samo Židova, već svih ljudi”, kazala je Melita Švob.

Melita Švob rođena je u Zagrebu 1931. a Holokaust je preživjela skrivajući se pod tuđim imenom. Nakon rata diplomirala je na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu u Zagrebu, te doktorirala na Medicinskom fakultetu u Sarajevu. Između ostaloga, bila je viši znanstveni

MELITA ŠVOB

suradnik u Institut za migracije i narodnosti u Zagrebu. Nakon odlaska u mirovinu osniva Istraživački i dokumentacijski centar CENDO pri Židovskoj općini Zagreb i nastavlja sa znanstvenim radom. Napisala je 12 knjiga i brojne znanstvene i stručne radove, predsjednica je Udruge preživjelih Holokausta u RH, predsjednica Unije židovskih žena u Hrvatskoj i članica međunarodnih židovskih organizacija.

Nakon predstavljanja knjige Melite Švob, o židovskoj zajednici u Karlovcu govorila je Ivana Kovačić, potomkinja velike židovske obitelji Reiner. Između ostaloga, podsjetila je da se Židovi u Karlovcu počimju naseljavati nakon 1781. godine i Edikta o toleranciji cara Josipa II. Filip Reiner, Ivanin šukundjed i prvi predsjednik Židovske općine Karlovac, poticao je izgradnju sinagoge u Karlovcu,

a prilog za izgradnju sinagoge dao je i sam car Josip II. Sinagoga je posvećena 1871. a srušena 1960. godine. Filip Reiner bio je veliki hrvatski rodoljub, baš kao i njegov sin Vatroslav. Nekadašnja palača Reiner, nastavila je, danas je glazbena škola u Karlovcu. Ivana Kovačić govorila je i o obitelji Meisel, posebice Davidu Meiselu koji je ostavio veliki trag. Karlovački Židovi utjecali su na razne sfere života grada, bili su ugledni odvjetnici, liječnici, knjižničari, fotografi, dodala je. Nakon Holokausta, židovska zajednica Karlovca je prestala postojati a danas Tena Bunčić, praunuka Davida Meisela, uz pomoć drugih potomaka židovskih obitelji Karlovca, održava sjećanje na nekada živu židovsku zajednicu Karlovca.

VEDRAN IVANKOVIĆ: “SUPERCUBE” I VILA MOSINGER

PIŠE: MAŠA TAUŠAN

Šetajući sjevernim dijelom grada Zagreba uočiti ćemo vile za koje možda i ne znamo da su plod rada židovskih arhitekata, investitora i građevinskih poduzetnika između dva svjetska rata. Njima pripada i vila Mosinger na Pantovčaku 112, posljednjih dvadesetak godina potpuno nenastanjena i devastirana, ali koja bi trudom novog vlasnika Ivana Artukovića i arhitekta Vedrana Ivankovića, kojemu je povjeren projekt rekonstrukcije i obnove, kroz neko vrijeme mogla dobiti novo ruho.

Vila Mosinger izgrađena na obroncima Medvednice 1930. godine svojevrsni je simbol povijesti Židova 30-tih i 40-tih godina prošlog stoljeća i povijesti nakon Drugog svjetskog rata. Ta kuća na malom primjeru reflektira doprinos Židova u izgradnji modernog Zagreba tog vremena.

O vili Mosinger su sredinom siječnja u ŽOZ-u na promociji Ivankovićeve monografije “Supercube i vila Mosinger: Izbrisano naslijeđe” u izdanju ArtTresor naklade govorili sam autor, profesor na Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu, povjesničarka umjetnosti i recenzentica knjige Snješka Knežević i Marijana Sironić iz Gradskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirode, uz moderiranje Nataše Barac.

“Mislim da je ta kuća jedan od simbola židovske prisutnosti, aktivnosti i kreativnosti u kulturi Zagreba i Hrvatske”, rekla je Snješka Knežević.

SNJEŠKA KNEŽEVIĆ, MARIJANA SIRONIĆ, NATAŠA BARAC I VEDRAN IVANKOVIĆ U ŽOZ-U

Vila Vladimira Šterka, modernistička kuća bez dekoracija, smatra se prijelomnim trenutkom u stvaralaštvu tog arhitekta koji je gradio Zagreb između dva rata. Izgrađena je za tajanstvenu Štefaniju Mosinger koju se ne može sa sigurnošću povezati s obitelji kojoj su pripadala dva velika umjetnika, Rudolf i Franjo Mosinger, ali pretpostavka je da je s njima bila u nekim obiteljskim odnosima.

Nakon izgradnje pa sve do uspostave Nezavisne Države Hrvatske vila Mosinger bila je u vlasništvu Židova. Obitelj Mayer, bečki Židovi, kupili su ju 1936. i u njoj živjeli do uspostave NDH, kada su židovske vile otele ustaške vlasti. Godine

1945. nakon dolaska novih vlasti “vila je rekvirirana kao i sve vrijedne i lijepe vile na zagrebačkom sjeveru”, kako je kazala Snješka Knežević. “Poslije rata je doživjela sudbinu svih takvih vila, pregrađivana, prenapučena ljudima, dograđivana, uglavnom — unakažena”, istaknula je.

Vila je funkcionalan modernistički projekt s fasadom bez dekoracija i prva je u Šterkovu opusu koja je tako oblikovno tretirana i predstavlja puristički smjer modernizma. Uz nadogradnju garaže šezdesetih godina i jednog kata 80-tih, čime je izgubila izvorni identitet, vila je danas u derutnom stanju, no ipak je sačuvala svoje forme i prezentira Šterkovo autorsko djelo.

Arhitekt Ivanković dobio je, kako je kazao, prije četiri godine težak zadatak, obnoviti vilu koja je napuštena, oronula, u ruševnom stanju. U svom se istraživanju bavio i pitanjem vlasnika kuće, kao i arhivskom građom i literaturom o Vladimiru Šterku i povijesno-kulturnim kontekstom u kojem se Šterk formirao i u kojem je djelovao.

Obitelj Mayer koja je uselila u vilu 1936. uspjela je preživjeti Holokaust, a podaci koji se mogu pronaći u Državnom arhivu u Beču govore da je Guido Mayer kasnije nestao, a obitelj pobjegla u Ameriku te danas više nema nikakvih kontakata s Hrvatskom. Nakon 1945. godine nove vlasti uselile su u kuću nekoliko obitelji. Uz izgradnju garaže i drugog kata vili je potpuno izmijenjena početna fizionomija.

“Moj je izazov bio višestruk”, pojasnio je Ivanković, “jer je vila bila u lošem stanju, na klizištu, nije bila useljiva, a s druge strane dogradnjama je bila devastirana. Stoga je bilo potrebno utvrditi što je Šterkov original, do koje mjere se on replicira, a ono što je nadgradnja, drugi kat i garažu, izvesti suvremenim arhitektonskim izrazom”, kazao je.

Projekt zadatak je odredila namjera novog vlasnika da vilu kao jednu stambenu jedinicu osposobi za suvremeno stanovanje. Iz valorizacije je proizašlo da je Šterkov originalni dio (suteran, prizemlje i kat) najvrjedniji za obnovu, dok nadogradnja drugog kata nema arhitektonsku vrijednost. Stoga je odabrana metoda djelomično faksimilne obnove, kao replika, a djelomično — za drugi kat — suvremeni arhitektonski izraz. Tako drugi kat postaje stakleni ‘supercube’, potpuno staklena kocka. Nadograđena garaža je izmještena, stavljena sa sjeverne strane, s time da korespondira sa ‘supercubeom’.

“S obzirom da je zgrada imala drugi kat, taj je dio trebalo zadržati”, rekao je Ivanković, dodajući da se metoda kontriranja starog i novog pokazala dobrom.

“Imao sam podršku novih vlasnika — uputa je bila da se vrati u izvorno stanje obiteljske vile i osuvremeni za život”, pojasnio je.

Projekt obnove i rekonstrukcije provodi se i prema općim smjernicama o postupku rekonstrukcije i detaljnim smjernicama nadležne konzervatorske institucije — Gradskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirode Zagreba.

Marijana Sidonić iz te institucije naglasila je da se vila Mosinger nalazi u obuhvatu kulturnog dobra, ali da

pripada dijelu B zone koja obuhvaća vrlo heterogenu graditeljsku strukturu unutar koje nije provedena detaljna valorizacija pa se u njoj mogu naći biseri poput Šterkove kuće.

Ivanković je, odgovarajući na pitanje rekao kako se rodila ideja da paralelno s projektom napravi i knjigu, da je povijest bila intrigantna i značajna, ali i da je htio naglasiti doprinos Židova koji su međuratni Zagreb učinili modernom metropolom i bez kojih hrvatski glavni grad danas ne bi bio ono što jest.

BORIS HAVEL: ARAPSKO-IZRAELSKI SUKOB

PIŠE: NATAŠA BARAC

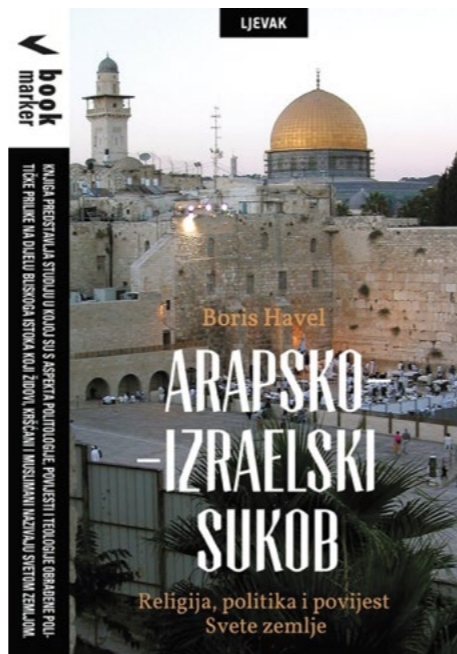
Bliski istok i događaji na tom relativno malom prostoru na našoj Zemlji oduvijek su bili i ostali u žarištu raznih interesa. Na tom malom prostoru dogodili su se neki od najvažnijih trenutaka svjetske povijesti, rađale su se neke od najvećih svjetskih religija, izbijali su ratovi, krojile su se granice. Taj mali prostor u središtu je zanimanja povjesničara, teologa, političara, teoretičara zavjera i mnogih drugih. Veliko mjesto ovaj mali prostor zauzima i u svim svjetskim medijima, te u novije vrijeme na neizbježnim i sveprisutnim društvenim mrežama. A svoje komentare i stajališta o važnim događajima koji se zbivaju na tim prostorima često donose i iznose oni koji o svemu tome premalo znaju. Vjerojatno nije potrebno posebno isticati koliko su iznošenja takvih stajališta opasna. I zato je dobro kada o Bliskom istoku pišu i govore oni koji taj mali prostor poznaju u svim njegovim povijesnim, političkim i svim drugim brojnim i kompliciranim slojevima.

Boris Havel jedan je od onih koji su dobro upoznati sa svim dubinama tog malog prostora, Bliskog istoka. I zato je i više nego dobra vijest da je upravo ovih dana objavljeno drugo izdanje Havelove knjige "Arapsko-izraelski sukob" u izdavačju izdavačke kuće Ljevak.

Kada je prije nekoliko mjeseci ponovno svom silinom eskalirao sukob na Bliskom istoku i kada su ljudi diljem svijeta u svojim domovima promatrali što znači rat, nekoliko mojih poznanika pitalo me koju bih knjigu o povijesti Bliskog istoka mogla preporučiti. Knjigu koja se može čitati, knjigu koja može objasniti zašto se neke stvari događaju, uvijek iznova, zašto se ne može doći do mira. Svi oni koji žele dobiti odgovore na ta pitanja, trebali bi pročitati upravo ovu knjigu koju je napisao Boris Havel, a čiji je podnaslov "Religija, politika i povijest Svete zemlje". Jer na tom malom prostoru Bliskog istoka, religija, politika i povijest odavno su isprepleteni i ne mogu se odvojiti ili razdvojiti, ako stvarno želimo barem pokušati shvatiti što se to uistinu događa na Bliskom istoku.

Ova važna knjiga Borisa Havela ustvari je interdisciplinarna studija u kojoj su s aspekta politologije, povijesti i teologije obrađeni pozadina, razvoj i trenutačne političke prilike u Svetoj zemlji. Kao što je točno istaknuo izdavač "u ovome djelu po prvi puta na hrvatskom jeziku arapsko-izraelski sukob prikazuje se onako kako ga vide sami akteri. U njihovoj percepciji povijest i teologija igraju presudnu ulogu". A Boris Havel zna gradivo o kojem piše a pri tome ne izbjegava ni kontroverzne ni teške teme koje na čitljiv način dobro zna približiti svojim čitateljima.

Iako se od prvog izdanja ove knjige (prvo izdanje koje je dugo vremena bilo

rasprodano objavljeno je prije više od deset godina), situacija na Bliskom istoku promijenila, to ne umanjuje zanimljivost i aktualnost ove knjige i u ovom današnjem trenutku. Drugo izdanje je dopunjeno s tristotinjak uglavnom manjih, jezičnih izmjena, te nešto novih podataka. U osam poglavlja te zaključku knjige, Boris Havel čitatelje uvodi u problematiku arapsko-izraelskog sukoba, izlaže između ostaloga važnosti povijesne i teološke perspektive, kao i vremenski i prostorni okvir. Na putovanju kroz povijest Bliskog istoka čitatelja će autor podsjetiti na neke

ključne povijesne ličnosti i trenutke i dovesti sve do sadašnjosti. Sigurna sam da će svaki čitatelj ove knjige, kada okrene posljednju stranicu, znati puno više o Bliskom istoku, te raspolagati s činjenicama koje će ga dovesti do vlastitih zaključaka a znanje iz složene povijesti omogućit će mu da bolje razumije kompliciranu sadašnjost Bliskog istoka.

Boris Havel se temom povijesti, religije i politike Bliskog istoka bavi već više od

petnaest godina. Rođen u Sarajevu 1966. godine, Havel je na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu doktorirao na temi "Religijski aspekt arapsko-izraelskog sukoba", a na Hebrejskom sveučilištu u Jeruzalemu magistrirao je komparativnu religiju. Na Sveučilištu u Uppsali u Švedskoj diplomirao je međunarodne odnose i povijest.

Do sada je objavio više od stotinu znanstvenih, stručnih i publicističkih članaka

na temu Bliskog istoka, a česti je gost i televizijskih i radijskih emisija na ovu temu. Boris Havel je izvanredni profesor na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu, a nedavno je objavio i knjigu "Izrael: narod u danu rođen. Knjiga prva: povijest Izraela od Abrahama do Bar Kohbe" (izdavač Školska knjiga), za koju je 2023. godine dobio državnu nagradu za znanost.

BRANKO ŠÖMEN: MOLITVA ZA JASENOVAC

PIŠE: NATAŠA BARAC

Dehumanizacija, otimanje ljudskog dostojanstva, poništavanje svega onoga što čovjeka čini ljudskim bićem – sve su to zločinci pokušavali učiniti u koncentracijskim logorima, pa tako i u najokrutnijem logoru koji je postojao na našim prostorima, u Jasenovcu. Te žrtve zaslužuju da ih se sjećamo kao ljudska bića i da im barem na taj način vratimo sve ono što im je bilo oduzeto. Stoga Branko Šömen u svojoj knjizi "Molitva za Jasenovac" (izdavač Fraktura, prijevod sa slovenskog jezika Božidar Brezinščak Bagola) pripovijeda "glasom ubijenih, glasom nestalih, onih koji svoju priču nisu mogli prenijeti".

Autor u ovom romanu pokazuje lica žrtava ali i lica mučitelja. Jasenovac je bio logor u kojem su stradali Židovi, Srbi, Romi, komunisti, svećenici, slobodni zidari... Svako poglavlje ove knjige homma-

ge je jednoj od skupina žrtava Jasenovca, jer - kako je napisao Šömen - "to su kolone žrtava koje su dolazile, a odnosila ih je rijeka, to su zapisi sudbina koje nijeme putuju zamagljenim krajolikom naše priremene nazočnosti".

Branko Šömen, rođen u Mariboru 1. travnja 1936. godine, već se i prije bavio temama Holokausta. Njegov roman "Tišina za oči" (Izdavač Stilus knjiga, 2021.) nastao je ustvari kao filmski scenarij na prijedlog njegova prijatelja Branka Lustiga, koji je kao dijete preživio strahote Auschwitzta i mnogo godina poslije postao dvostruki oskarovac. Scenarij je u Hollywoodu potvrđen, ali film nikada nije snimljen. Šömen je studirao komparativnu književnost na Filozofskom fakultetu u Ljubljani, te radio kao novinar i predavač na zagrebačkoj Akademiji dramske

umjetnosti. Pisao je, između ostaloga, romane, te televizijske i filmske scenarije.

ARIEL MAGNUS: EICHMANN U BUENOS AIRESU

Kada unuk žene koja je preživjela Holokaust odluči napisati roman o jednom od najvećih nacističkih zločinaca, o Adolfu Eichmannu, onda nastane – kao što je to istaknuo jedan književni kritičar – “magnetičan i uznemirujući roman”. Roman Ariela Magnusa “Eichmann u Buenos Airesu” objavila je izdavačka kuća Fraktura (prijevod sa španjolskog Ela Varošanec Krsnik).

Ariel Magnus u ovom romanu pred čitatelje donosi posljednje godine života

koje je Adolf Eichmann, odnosno Ricardo Klement kako se nazivao, proveo na slobodi u Argentini sve dok ga nisu uhitili agenti Mossada. Eichmann je u Argentini pokušavao organizirati novi život za sebe i svoju obitelj. Autor se u ovom romanu služi činjenicama iz Eichmannova života a koristio se i promišljanjima preuzetima iz dokumenata o Eichmannovom svjedočenju. Otac Ariela Magnusa osjećao je nevjerojatnu mržnju prema Eichmannu, te nije mogao razumjeti zašto bi se itko bavio “tim ljudskim šljmom”, a posebice zašto bi to činio unuk žene koja je preživjela nacističke zločine. “Kako sam i dalje bio ustrajan u toj nakani, zaprijetio mi je da u životu

više neće sa mnom prozboriti ni riječi ako o Eichmannu u knjizi napišem nešto dobro, i jednu jedinu stvar”; napisao je Magnus. Na kraju ovog romana, u kratkoj svojevrsnoj osobnoj ispovijesti autora, čitatelji će dobiti odgovor i na pitanje zašto se jedan Židov ipak odlučio na pisanje romana o nacističkom zločincu.

Ariel Magnus rođen je 1975. godine u Buenos Airesu. U Njemačkoj je studirao španjolsku književnosti i filozofiju na Humboldtovu sveučilištu u Berlinu. Magnus živi i radi kao autor i književni prevoditelj u Buenos Airesu. Piše romane i kratke priče, koje su uvrštene u nekoliko antologija a uredio je i antologiju argentinskog humora.

DOBROVOLJNI PRILOZI ZA POTREBE ŽIDOVSKE OPĆINE ZAGREB ZA SOCIJALNE POTREBE ŽOZ-A

- ASNA WAGNER / ROD. HOFFMAN / I DIETER WAGNER — 100,00 €
(U SPOMEN NA DANA DRAGUTINA BAR-SELA)
- LEA GENTNER-LUSTIG — 100,00 €
(SJEĆANJE NA GDU. LJERKU AUFERBER)
- SUNČANA PUREG — 30,00 €
(ZA SAMUELA I JOSIPA PUREGA)
- ERIKA GOLDSTEIN / SUPRUGA / I SANJA GOLDSTEIN / KĆER / — 50,00 €
(U SPOMEN NA PREMINULOG RICHARDA GOLDSTEINA)
- MILA AJZENŠTAJN STOJIC — 30,00 €
(U SPOMEN NA RODITELJE ELZU I MILANA AJZENŠTAJN)
- MILA AJZENŠTAJN STOJIC — 30,00 €
(SJEĆANJE NA DRAGOŠ SUPRUGA DR. JERONIMA STOJICA)
- OBITELJ VUKAS — 50,00 €
(U SPOMEN NA DR. SC. SIMONU DELIC)
- DINA BLAŠKOVIĆ — 230,00 €
(U SPOMEN NA RODITELJE)

ZA NEDJELJNU ŠKOLU

- JELENA POLAK BABIĆ — 100,00 €
(U SPOMEN NA GODIŠNJICU SMRTI MOG SUPRUGA ŽARKA BABIĆA)

RICK RUBIN: “KREATIVNI ČIN — NAČIN POSTOJANJA”

PIŠE: NATAŠA BARAC

Rick Rubin poznato je ime u svijetu glazbe — ovaj legendarni glazbeni producent, dobitnik devet nagrada Grammy, pomogao je brojnim glazbenim umjetnicima da se povežu s izvorom svoje kreativnosti. A svoju je vlastitu kreativnost, nakon višegodišnjeg pisanja, pretvorio u predivnu knjigu u kojoj tu istu mudrost dijeli svim čitateljima. Knjigu Ricka Rubina “Kreativni čin: način postojanja” objavila je izdavačka kuća Planetopija u prijevodu Jasne Mati. Zanimljiv detalj i dokaz kreativnost je i to što je sam autor dizajnirao i naslovnicu ove knjige, koja samo na prvi pogled djeluje jednostavno.

Rick Rubin uspio je napraviti veliku karijeru u svijetu glazbene produkcije jer je dobro znao kako stvoriti prostor u kojem glazbenici različitih žanrova i tradicija mogu otkriti tko su zapravo i što mogu ponuditi. Tijekom svoje dugogodišnje karijere često je razmišljao upravo o kreativnosti i o tome odakle ona dolazi ili ne dolazi te je naučio da umjetnika ne određuju specifični rezultati već njegova povezanost sa svijetom. Kreativnost je važan dio našeg života, dio koji naš život čini većim i boljim i nešto što želimo razvijati i njegovati.

Rick Rubin u svojoj knjizi pokazuje kako svatko od nas može biti umjetnik na svoj način jer se, kako sam kaže, “kreativ-

nost ne odnosi isključivo na umjetničko stvaralaštvo. Svi mi svakodnevno nešto stvaramo” jer “kreirati znači stvoriti nešto što prije nije postojalo”.

Autor u ovoj studiji osvjetljavanja umjetničkog puta koji svatko od nas može i treba slijediti u “78 područja razmišljanja” čitateljima približava moć stvaranja trenutaka, ali i života, ushićenosti i transcendencije. Rubin smatra da “velika umjetnička djela nastaju kada umjetnik ima slobodu izražavanja, a publika slobodu vlastitog tumačenja” a pri stvaranju umjetničkog djela ne treba razmišljati hoće li naše djelo biti shvaćeno. “Područja razmišljanja”, odnosno poglavlja, nose zanimljive naslove: od “Sunce je uvijek tu” do “Šapat iz svemira”.

Frederick Jay Rubin rođen je 10. ožujka 1963. godine u New Yorku u židovskoj obitelji. Njegova majka Linda bila je domaćica a otac Michael bavio se veleprodajom cipela. Kao i brojni drugi roditelji, Mickey i Linda pokušavali su svog jedinca zainteresirati za razne stvari, nadajući se da će zaboraviti svoju strast prema umjetnosti i izabrati karijeru odvjetnika. Ali Rick je bio zaljubljen u muziku.

Kada je 1983. godine studirao na sveučilištu u New Yorku, posudio je pet tisuća dolara od svojih roditelja kako bi snimio pjesmu lokalnog rappera T La Rocka te osnovao izdavačku kuću Def Jam. Ta je izdavačka kuća, nakon što se Rick Rubin udružio sredinom 80-ih s Russellom Simmonsom i objavio albume glazbenika kao što su LL Cool J, Beastie Boys i Public Enemy, postala jedna od najuspješnijih izdavačkih kuća na svijetu.

“Kada sam osnovao Def Jam, bio sam jedini bijelac u hip-hop svijetu”, kazao je Rubin 2007. godine.

U tom je razdoblju Rubin radio kao producent novopečenih rap zvijezda s njujorške scene ali i s heavy rock sastavima te je nerijetko spajao prije nespojive žanrove i tako ostavio značaj trag u povijesti glazbe. Rick Rubin svojim se djelovanjem nametnuo kao jedan od najuspješnijih i najinovativnijih glazbenih producenata, ali nije želio živjeti na staroj slavi pa je tijekom karijere radio s najvećim svjetskim umjetnicima iz različitih glazbenih žanrova a među njima su prave zvijezde poput Adele, Red Hot Chili Peppers, Jay Z, Johnny Cash, U2, Metallice i Mick Jaggera. Rick Rubin je osvojio ukupno devet Grammyja te vodio izdavačku kuću Columbia Records od 2007. do 2012. godine.

DACHAU — POČELO ZLA

PIŠE: IVO MIŠUR

UVOD

Iako su tema ovog broja manje poznati koncentracijski logori, među njima se našao i Dachau, za koji je uz Auschwitz, čula većina ljudi. Izostavljen je jedino Auschwitz i to s dobrim razlogom jer je u brojnim jezicima postao sinonim samog konc-logora te neprikosnoveni simbol Holokausta, ali i samog Drugog svjetskog rata što na prvu izgleda kao nešto pozitivno, ali ipak nije. Erozija naziva ili njegova generizacija, poseban je slučaj antonomazije tj. upotrebe osobnog imena umjesto nekog općeg pojma, npr. korištenje naziva digitron za sve kalkulatore. Proizvođači se na sve načine bore protiv generizacije naziva svojih proizvoda jer oni na ovaj način gube na prepoznatljivosti. Može se reći da se danas pojmovi Holokaust i Auschwitz generiziraju. S tim da se Holokaust koristi za bilo koje masovno ubojstvo pripadnike jedne etničke skupine pa se govori o Holokaustu armenskog naroda itd. Holokaust je pak samo jedan te bi spominjanje židovskog naroda uz imenicu Holokaust bilo suvišno. Auschwitz je pak postao generički pojam za sve logore tijekom Drugog svjetskog rata, a postoje naznake da postaje ne samo za sve prijeratne i poslijeratne koncentracijske logore već i za mjesta na kojima vlada masovna glad. Stoga je

pisanje o drugim logorima borba protiv štetne generizacije ovih dvaju pojmova. Dva pitanja muče svakoga prije nego počne pisati o nekoj temi vezanoj za Holokaust. Prvo je ima li smisla ponavljati kad svi već znaju sve što se dogodilo? Jesmo li kao ljudi “oguglali” na ove teme? Bez obzira na sve, ponavljanje je ipak potrebno jer je katarzično za svakog od nas i za zajednicu u cjelini. Marko Miljanov je crnogorsko junaštvo definirao kao obranu drugih od nekih trećih kojih im žele zlo, a čojstvo (ljudskost) kao obranu drugih od sebe samoga, odnosna od zla u sebi. U Njegoševu pak Gorskom vijencu stoji stih: sve se čovjek bruka [ruga] s čovjekom, gleda majmun sebe u zrcalo. Zato se komemoracijama Holokausta ne odaje samo počast žrtvama već nas se podsjeća: sjeti se čovječe za što si sposoban! I nemoj misliti da nije tako! Drugo pitanje o kojem razmišlja onaj tko piše o Holokaustu je kako pisati, što prezentirati. Iznijeti puke statistike ili pustiti da slike govore same za sebe? Pokušati napisati nešto na novi način, iz nekog drugog kuta? Teško se mogu iznijeti samo gole činjenice jer nitko ne ostaje ravnodušan i svatko ima potrebu progovoriti, izreći nešto svoje, dodati, kao da nije već sve rečeno.

Po čemu se Dachau izdvaja od ostalih logora, osim što je bio prvi? Čitajući tekstove o povijesti ovog logora evidentno je da nacisti nisu osnovali Dachau s već razrađenom idejom kako bi on trebao izgledati i funkcionirati ni tko bi tamo trebao biti smješten. Nije to bio gotov projekt. Nacisti su na mjesto onoga što će poslije izrasti u prototip konc-logora došli samo s jednim: željom za stvaranjem specijalnog superzatvora za veliki broj zatvorenika. Ono što danas poznajemo kao nacistički koncentracijski logor se u Dachauu razvijalo i nastajalo godinama. Koncept Dachaua se može podijeliti na dva dijela, jedan je zloglasno učinkoviti sustav usmrćivanja, a drugi eksperimentalna ubojstva koja su provodili liječnici i njihov “istraživački tim”. Oba nam otkrivaju mnogo više o ljudskoj prirodi nego što bismo željeli znati.

STRUKTURA ZLA

Kad se počinje čitati bilo koji tekst o ovom logoru prvo na što nas se podsjeti je da je uspostavljen davno prije rata, točnije svega nekoliko mjeseci nakon dolaska nacista na vlast. Dachau je osnovan u ožujku 1933. godine. Lokaciju posve novog tipa zatvora, specijalnog logora, različitog od svega dotadašnjeg,

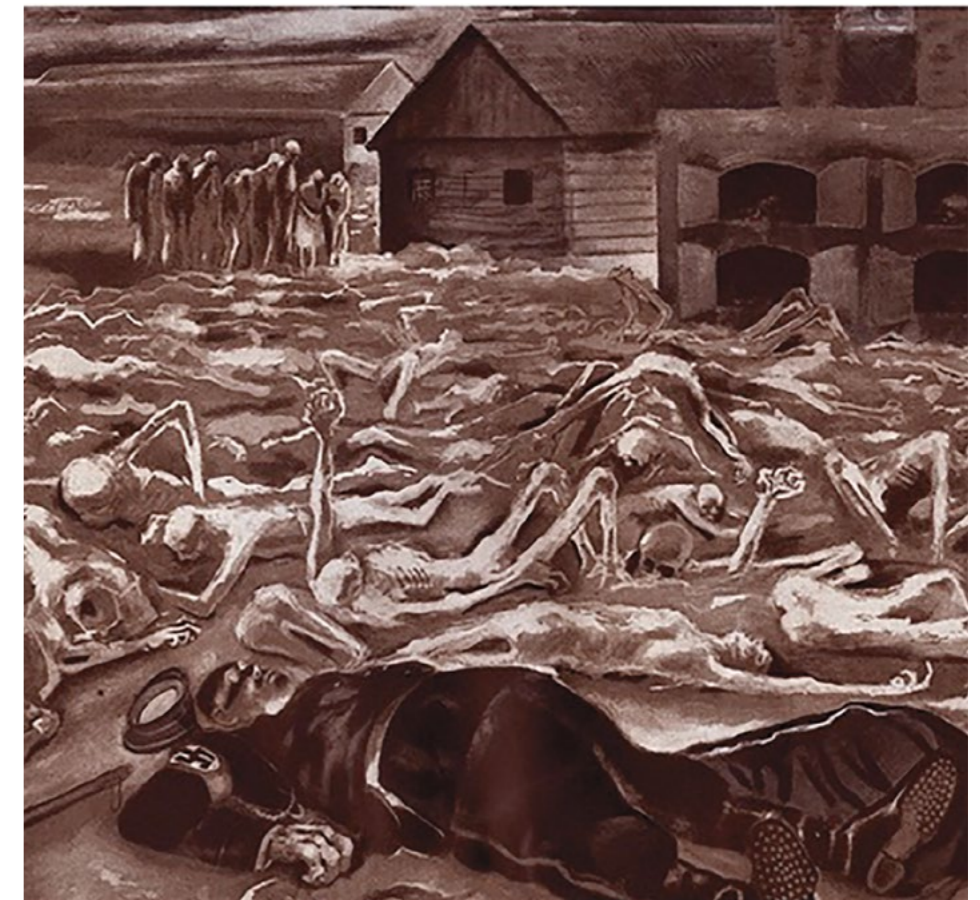
odabrao je osobno Heinrich Himmler, tadašnji šef policije u Münchenu. Na tom mjestu se prije nalazila tvornica baruta i streljiva. Ono što će poslije postati koncentracijski logor Dachau započelo je s radom 22. ožujka 1933. Tog dana pristiglo je dvjestotinjak zatvorenika iz obližnjeg zatvora Stadelheim i tvrđave Landsberg. Početak rada nije bio tajan jer je vijest objavljena u lokalnim novinama. Himmler se hvalio kako je otvoren “prvi koncentracijski logor za političke zatvorenike”. Sam naziv kojima ih je Himmler nazvao “koncentracijski logori” naznačuju njihovu zadaću okupljanja, koncentriranja velikog broja ljudi na malom prostoru. Nije natuknuo zašto bi se ti ljudi okupili, tj. da je pravi razlog kako bi njihovo ubijanje bilo učinkovitije te kako bi se trošilo manje resursa.

S obzirom na duljinu trajanja rada, počevši od samog dolaska Hitlera na vlast pa sve do par dana prije njegove smrti, u kronologiji Dachaua sažeta je povijest nacističke Njemačke. Najprije su došli po političke protivnike (sindikalcima, socijaldemokrati, komunisti, dijelom i konzervativni političari), potom su uvođenjem Nürnberških zakona 1935. dovedeni Jehovini svjedoci, homoseksualci i emigranti. Godine 1938. u logor je pristiglo više od jedanaest tisuća njemačkih i austrijskih Židova. Godinu dana poslije u Dachau su odvedeni Sinti i Romi. Oko trinaest tisuća poljskih zatvorenika došlo je 1940. godine.

U ovom početnom razdoblju u logoru su bili zatočeni i Austrijanac Jura Soyfer (jer je kabare koji je napisao imao političke konotacije koje se nisu sviđjele nacistima) i skladatelj Herbert Zipper. Zajedničkim snagama, ovaj dvojac je napisao Dachaulied, tj. pjesmu o Dachauu kojoj se rugaju natpisu na vratima logora kojeg su smatrali uvredljivim. Poslije je natpis Arbeit macht frei postavljen i na vrata logora u Auschwitzu.

Stacheldraht, mit Todgeladen,
ist um unserer Welt gespannt.
Drauf ein Himmel ohne Gnaden
sendet Frost und Sonnenbrand.
Fern von uns sind alle Freuden,
Fern die Heimat, fern die Frauen,
Wenn wir stumm zur Arbeit schreiten,
Tausende im Morgengraun.
Doch wir haben die Losung von Dachau
gelernt
Und wurden stahlhart dabei:
Sei ein Mann, Kamerad,
Bleib ein Mensch, Kamerad,
Mach ganze Arbeit, pack an, Kamerad,
Denn Arbeit, Arbeit macht frei!

Bodljikava žica puna smrti,
razapeta je oko našeg svijeta.
Nebo bez milosti
šalje mraz i opekline.
Daleko su od nas sve radosti,
daleko su kuće, daleko su žene,
kad na rad u tišini stupamo,
tisuće nas u zoru.
Ali slogan Dachaua smo naučili
i očvrtnuli kao čelik:
Kolega, budi muško,
kolega, ostani čovjek,
kolega, odradi sve, pridruži se,
jer rad, rad oslobađa!
Dachaulijada

PRIZOR IZ DACHAU (IZVOR: 23. LIPNJA 1945. COLLIERS, AUTOR: WILLIAM PACHNER)

Kako iz današnje perspektive neobično zvuči podatak da je prvi upravitelj Dachau smijenjen nakon svega nekoliko mjeseci radi nerazjašnjenih ubojstava i mučenja zatvorenika. Na njegovo mjesto dolazi Theodore Eicke, čovjek koji je stvorio Dachau kakav danas poznajemo. Vrlo brzo se uspostavljaju brutalni red i disciplina, kako među stražarima tako i među zatvorenicima. Theodor Eicke, kao šef logora Dachau, uveo je novitete. Himmler je bio impresioniran novim načinom rada logorskog sustava. Gradnja logorskog kompleksa je završena tek u ljeto 1938. godine. Eicke nije samo uspostavio sustav nego je i "osposobio zaposlenike" disciplinom i kažnjavanjem: "Trebaju mi samo tvrđi, okrutni, na sve odlučni SS-ovci. Za slabice kod nas nema mjesta!", rekao je jednom prilikom. Međutim, ubijanje zatvorenika nije prestalo, čak štoviše, njihova učestalost se povećala. Jedina razlika je što ubojstva pod Eickeom nisu bila slučajna, nezakonita, već pomno organizirana do najsitnijih detalja. Mučenje zatvorenika nije bilo tek sporadično izivljavanje patoloških sadista već održavanje radne discipline u logoru.

U logoru je dakle izmijenjen lingvistički narativ koji je mučenje i ubojstvo iz pukog incidenta pretvorio u industriju i dao im u izopačenom pogledu nekakav "viši smisao" održavanja sustava. Zla ideja nastaje u ljudskim mislima, te se pretvara u djelo nekom akcijom. Stvaranjem pak strukture ili lanca zla kakav je bio u Dachau ljudi su manje svjesni strahota koje počinjavaju. Na ovaj način u ovoj hobotnici zla nisu sudjelovali samo sadisti već i svi koji su težili "poboljšati" logor, pridonijeti znanosti ili ispuniti svoju dužnost. Poboljšana je "učinkovitost" te je ubojstvo u ovom sustavu smrti postalo depersonalizirano. Ljudi su slani u plinske komore i stražari ih nisu morali gledati u oči dok umiru. Trupla su

skupljali drugi zatočenici. Novi "ljudski potencijali" su stalno pristizali, tako da su svi bili zamjenjivi, čak štoviše predviđeni boravak u logoru je bio privremenog karaktera. Depersonalizaciji i desenzibilizaciji je svakako pridonijela i masovnost zatočenih. Strašno je kako je na zatočenike gledano kao na ljudske potencijale odnosno na njihovu fizičku likvidaciju kao proces kao svaki drugi čija se efikasnost može poboljšati (što više u što kraćem vremenu).

Struktura zla koja je poslije iskopirana u brojnim drugim logorima je dakle projektirana u Dachau. Najstrašnije od svega je što Dachau nije bio događaj, nešto što je učinila šaka luđaka ili bijesna gomila u kratkom vremenu. Ne! Bili su to trezveni ljudi koji su dvanaest godina odlazili na posao ubijanja ljudi. Koncept, organizacija i metode su smišljene i eksperimentalno provedene u Dachau. Možemo slobodno reći, da nije bilo Dachau, ne bi bilo ni drugih logora ni učinkovite mašinerije smrti. Dachau je dakle bio početak, mjesto gdje je zlo nastajalo.

DACHAU DANAS

Koliko je sustav koji je osmislio Eicke bio dobro osmišljen da odijeli većinu strašnih prizora (fizički ili lingvistički) od čuvara dokazuje mali vrt, koji se nalazio kraj krematorija a pored njega red obiteljskih kuća u kojima su živjeli SS-ovci sa ženama i djecom. Daleko od toga da čuvari nisu znali što rade, ali im je Eickeov sustav to učinio podnošljivim. Liječnici ili bolje rečeno antiliječnici nisu imali problema s gledanjem ljudske patnje i njihova priča daje drugu dimenziju Dachaua.

EKSPERIMENTALNO UBOJSTVO

Eksperimentalno ubojstvo naziv je članka koji je napisala Martha Gellhorn, inače žena Ernesta Hemingwaya, u časopisu Collier's. Ona je u Dachau ušla početkom svibnja, svega nekoliko dana nakon oslobođenja. Za razliku od obavještajnih krugova pojedinih zemalja koji su imali informacije o logorima, među običnim građanima se ova vijest mogla širiti samo usmenim putem. Prve vijesti mas-medija tj. novina i kino-žurnala prosječni građanin je vidio tek nakon rata. Ne smije

DACHAU DANAS

se zaboraviti da je Međunarodni Crveni križ još prije rata dva puta posjetio logor i zabilježio užasne uvjete života.

Spomenuta novinarka je 23. lipnja 1945. u časopisu Collier's objavila reportažu gdje je opisala grozote na koje je naišla i zabilježila svjedočanstva koja je čula. Na prvoj stranici članka nalazi se dojmljiv crtež, autora Williama Pachnera, češkog Židova čija je šira obitelj ubijena u Holokaustu. Na slici se vidi nepregledno more trupala logoraša. Ni jednom nije prikazano lice. Crtež prikazuje i nacističkog dužnosnika sa svastikom na ruci kako leži među truplima. Za razliku od drugih trupala koja su bijela, ispijena, kao kosturi, SS-ovac je podebeo i u crnoj uniformi. Ilustrator na ovaj način ne prešućuje ubojstva SS-ovaca, čuvara koja su se dogodila nakon oslobođenja, ali bojama jasno razdvaja nevine žrtve i one

koje bi da su dočekale suđenje vjerojatno bile osuđene na smrt. U pozadini se vide peći, barake i preživjela šačica logoraša.

Posve suprotna ideja Eickeove mašinerije smrti koja je postojala u Dachau je ona kvaziznanstvena i antiliječnička u skladu s kojom su se provodila monstruoza ispitivanja. Glavne eksperimente u Dachau provodili su liječnici Kurt Schilling i Siegmund Rascher. Eksperimenti su najprije provedeni zbog rješavanja problema potlađivanja vojnika njemačkog zrakoplovstva u ledenim vodama Sjevernog mora, kako bi im se osiguralo što učinkovitije liječenje. Ovi su eksperimenti bili važni i zbog borbi koje su se vodile na ruskom frontu. Pokusi vezani uz hipotermiju su se provodili od kolovoza 1942. do svibnja 1943. u Dachau. U njima je sudjelovalo do tristo osoba, a smrtno je stradalo njih osamdeset do stotinu. Evidentno je da su

neki od logoraša po više puta sudjelovali u eksperimentu. Postojale su dvije serije pokusa, prvi s ledenim spremnicima vode koja je imala temperaturu između 2 i 12 °C, a u koje bi uranjali žrtve koje bi satima ležale u njima, gole ili odjevene. U drugoj seriji pokusa žrtve su na temperaturama ispod nule bile gole i izložene hladnoći na otvorenom prostoru logora. Nakon pokusa oni koji bi preživjeli bi se pokušali zagrijati na razne načine.

Kurt Schilling je bio poznati njemački liječnik specijaliziran za tropske bolesti. Godine 1936. otišao je u mirovinu, a na Himmlerov poziv vratio se u službu kao voditelj projekta za razvoj lijekova protiv malarije, bolesti koja je harala među nacističkim vojnicima koji su se borili na području Sjeverne Afrike. Kako nije imao volje otići u Afriku gdje bi mogao vršiti eksperimente pri razvoju lijeka

protiv malarije, Schilling je odlučio testiranja provoditi u Dachau. Pacijente bi najprije zarazio malarijom, a potom im davao eksperimentalne medicinske koktele. Iako je inzistirao na tome da se njegov rad smatra radom za veće dobro tijekom suđenja u Nürnbergu očekivano je osuđen na smrt vješanjem.

U drugoj polovini 1944. počelo se s provođenjem eksperimenata s morskom vodom. Cilj eksperimenata bio je ispitivanje različitih metoda kako bi vojnici na bojištu mogli piti morsku vodu. Najbrojniji eksperiment uključio je devedeset Roma kojima se određeni period uskraćivala hrana i pitka voda, kako bi ih se natjeralo da piju isključivo morsku vodu. Eksperimente je provodio doktor Hans Eppinger, a rezultati su bili smrtonosni. Pacijenti su bili toliko dehidrirani da su lizali svježe oprane podove u nadi da će utažiti vlastitu žeđ.

Dr. Sigmund Rascher je još jedan antiliječnik iz Dachaua koji je iskušavao učinke Polygala, supstance napravljene od ekstrakta cikle i pektina na svojim pacijentima. Ovaj izopačeni liječnik želio je dokazati kako preventivno korištenje ove supstance može reducirati krvarenje koje nastane prilikom ranjavanja vatrenim oružjem ili ubodima, odnosno da može olakšati posao ratnim kirurzima. Zatočenicima bi se konstantno davala određena doza ove supstance (kroz neki vremenski period, pr. mjesec dana) te bi ih se potom ranjavalo iz vatrenog oružja (u vrat ili prsa) ili bi im se amputirali udovi bez anestezije.

KRAJ HORORA

Posljednji koji su došli u logor bili su Amerikanci, ali ne kao zatvorenici već kao osloboditelji. Nacisti su znali da se savezničke snage približavaju pa su 26. travnja 1945. prisilili oko sedam tisuća logoraša na marš prema Alpama u kojem su mnogi umrli na putu. Već se 28. travnja na jednom od

nadzornih tornjeva logora nalazila bijela zastava. Mali broj preostalih čuvara čuvao je veliki broj zatočenika. Dachau je bio pretposljednji nacistički koncentracijski logor koji su oslobodile Saveznici na koncu Drugog svjetskog rata. Dana 29. travnja pred vrata logora dolazi Rainbow divizija Američke vojske. Pronašli su mrtva tijela na gomilama, nabacana jedna na druga, ali i tridesetak tisuća preživjelih što je također bio užasan prizor s obzirom da je bila riječ o ljudskim kosturima. Bio je tu i vlak smrti ispunjen truplima. Rat je inače ekstrem, traumatski događaj za sve sudionike, a ulazak u logor je nadmašio sve što su vidjeli. Amerikanci su zajedno sa zatočenicima ubili preostale stražare. Nisu rađena istraživanja kako se Dachau odrazio na daljnji život njihovih osloboditelja.

Od hrvatskih Židova koji su internirani u ovaj logor valja istaknuti Hinka Bauera. On se 1943. pridružio partizanima, a zarobljen je na Cresu odakle je poslan u Dachau. Bauer je preživio. Alfred Muller (Miler), zagrebački poduzetnik nije bio te sreće.

ZAKLJUČAK

Može li se ovaj članak zaključiti? Kod uobičajenih vijesti čovjek pročita tekst i krene

na neku drugu zanimaciju. Kod ovakvih strašnih događaja teksta nestane, ali se razmišljanje nastavlja...Branko Lustig je jednom rekao da je radi iskustva u logoru postao ateist. Isti događaj može pokrenuti ljude s iste točke u suprotne smjerove. Neki se od njih ponovno nađu na istom putu, istoj ruti, dok se neki nakon traumatičnih događaja nikad više ne sretnu. Riječ je o figurativnom susretu u razmjeni mišljenja. Ja, međutim što više razmišljam o koncentracijskim logorima gubim vjeru u čovjeka. Događaji na ovim nesretnim mjestima su dokazi kakve su užase ljudi sposobni počinuti. Potom se pitam otkud onda dobrota u ljudima jer povijest i svakodnevni život pokazuje da se čovjek spreman žrtvovati do smrti za drugoga.

Gellhorn u svojoj knjizi Lice rata piše sljedeće rečenice: "Dachau mi se činio najprikladnijim mjestom u Europi da čujem vijest o pobjedi. Jer zasigurno je ovaj rat pokrenut [misli na ulazak SAD-a u rat] da se ukine Dachau, i sva druga mjesta poput Dachaua, i sve što je Dachau predstavljao, i da ga ukine zauvijek." Dodao bih da je zlo ovog logora fizički uklonjeno 1945. godine, a da ideje nekih novih Dachaua treba ukidati u srcima ljudi svaki dan.

DACHAU DANAS

INSPEKTORAT KONCENTRACIJSKIH LOGORA

PIŠE: MILJENKO HAJDAROVIĆ

OSNIVANJE LOGORA DACHAU

Samo dvadesetak kilometara sjeverozapadno od Münchena, glavnog grada Bavarke, nalazi se gradić Dachau. U drugoj polovici 19. i početkom 20. stoljeća Dachau je bio poznat po slikarskoj koloniji. Pri dolasku nacista na vlast u Njemačkoj stanovnici Dachaua su na izborima više glasova dali komunistima i ljevičarima. No, tvornički kompleks Königlichen Pulver-und Munitionsfabrik Dachau zapeo je za oko Heinrichu Himmleru, tadašnjem zapovjedniku policije u Münchenu. Nacisti su tu 22. ožujka 1933. bez da su obavijestili gradske vlasti osnovali prvi koncentracijski logor, prvenstveno namijenjen za političke neprijatelje. Logorski broj 1 izdan je komunistu Clausu Bastianu. Bastian je iste jeseni pušten, krajem rata unovačen zbog uvrede Führera i usprkos osudi na smrt ipak je preživio.

U prvim danima logor je čuvala bavska policija, a od 11. travnja 1933. taj su posao dijelili s jedinicom SS-a. Dolaskom SS-a i zapovjednika Hilmar Wäckerlea počela su i ubojstva logoraša. Prva trojica ubijenih logoraša su Rudolf Benario, Ernst Goldmann i Arthur Kahn. U svib-

nju 1933. iz logora je pobjegao Hans Beimler i odmah je u Moskvi objavio knjižicu U logoru ubojica Dachau: četiri tjedna u rukama smeđih bandita. To je značajna informacija koja svjedoči o tome da je međunarodna zajednica vrlo rano doznala o osnivanju logora. Njemačka javnost je propagandni uradak o funkcioniranju logora mogla pročitati i vidjeti u fotografijama objavljenim u časopisu Münchener Illustrierte Presse 16. lipnja 1933. godine. Od lipnja potpunu kontrolu nad logorom preuzima SS. Organizacija funkcioniranja logora, postupanja s logorašima, načini

kažnjavanja i druga pravila postaju ogledni model za oblikovanje i otvaranje drugih logora. Ujedno je služio i kao propagandni pokazni logor zajedno s kasnije osnovanim Theresienstadtom. Dodatne uloge logora su bile centar za obuku logorskih čuvara za druge logore, industrijski pogon u kojem su logoraši za pripadnike SS-a izrađivali namještaj, odjeću i obuću, ali i centar za medicinske eksperimente (ispitivanje tuberkuloze i malarije, pokusi s tlakom, hladnoćom i djelovanje uz nedostatak kisika).

OSNIVANJE INSPEKTORATA I PRAVILA RADA LOGORA

Upravu nad logorom Dachau 26. lipnja 1933. preuzima SS-Oberführer Theodor Eicke. Eicke se u svibnju 1934. sam prozvao inspektorom koncentracijskih logora. Imao je istaknutu ulogu u obračunu SS-a sa SA i sam je upućao Ernsta Röhma. Zbog te uloge i Himmlerove naklonosti dobio je zapovjedništvo nad novoosnovanim dijelom SS-a — SS-Wachverbände — posebne jedinice namijenjene samo za čuvanje logora. SS-Wachverbände će proširenjem 1936. dobiti novi, danas daleko poznatiji i mračniji naziv, SS-Totenkopfverbände. Uz unapređenje i posebnu jedinicu Eicke je dobio na upravu novoosnovani Inspektorat koncentracijskih logora (Inspektion der Konzentrationslager). Inspektorat je bio podređen Sigurnosnoj službi (SD) i Gestapu u pitanjima koga će se zatvoriti ili pustiti iz

logora. Eicke je direktno odgovarao samo Reichsführeru SS-a Himmleru.

Premda je središnjica Inspektorata bila u zgradi Gestapoa u Berlinu, Eicke je djelovao iz logora Dachau. Imao je potpunu slobodu u organizaciji logora kako bi postignuo maksimalnu efikasnost za postizanje nacističkih ciljeva. Oblikovao je Lagerordnung (Logorska pravila) koji je od 1. listopada 1933. do kraja nacističke vladavine korišten u svim SS logorima. U samo 19 članaka definirana su pravila postupanja prema logorašima.

IZDVOJENI DIJELOVI:

(...) Izvršna vlast kažnjavanja je u rukama zapovjednika logora, koji je osobno odgovoran zapovjedniku političke policije za provođenje izdanih logorskih propisa. Tolerancija znači slabost. Na temelju tog saznanja poduzet će se nemilosrdne akcije tamo gdje se to pokaže potrebnim u interesu domovine.

THEODOR EICKE

Čl. 6.

S 8 dana strogog pritvora i 25 udaraca štapom na početku i na kraju kazne kažnjavaju se:

1. tko upućuje pogrdne ili podrugljive primjedbe članu SS-a, namjerno ne iskaže dužnu čast ili svojim drugim ponašanjem pokaže da se ne želi podvrgnuti pravilima odgoja i reda (...)

Čl. 11.

Tko u logoru, na poslu, u smještaju, u kuhinjama i radionicama, zahodima i odmoristima politizira u svrhu huškanja, drži provokativne govore, sastaje se u tu svrhu, stvara klike ili ide naokolo, šireći istinite ili neistinite vijesti sa svrhom prikupljanja, priča o neprijateljskoj zvjerskoj propagandi o koncentracijskom logoru ili njegovim objektima, govori stranim posjetiteljima ili ih prosljeđuje drugima, krijumčari ih iz logora pomoću blagajne ili na drugi način, daje pismeno ili usmeno otpuštenima ili premještenima, te to skriva u odjeći ili drugim predmetima, baca kamenje i sl. preko logorskog zida ili tajno piše, kao i tko se radi poticanja penje na krovove baraka i na drveće, daje signale pomoću svjetlosnih signala ili na drugi način ili traži vanjski kontakt, ili svatko tko navodi druge na bijeg ili počinjenje zločina, koji je davao savjete o tome ili podržavao na drugi način, bit će obješen kao agitator prema revolucionarnom zakonu!

Čl. 12.

Svatko tko fizički napadne stražara ili SS-ovca, odbije poslušnost ili odbije raditi na radnom mjestu, potiče ili navodi druge na iste radnje u svrhu pobune, napušta pohodnu kolonu ili mjesto rada kao pobunjenik, traži od drugih da to čine tijekom marša ili tko navija, viče, agitira ili drži govore dok radi, bit će strijeljan na licu mjesta kao pobunjenik ili naknadno obješen.

Čl. 13.

Tko namjerno izazove požar, eksploziju, vodu ili drugu materijalnu štetu u skladištu,

u smještajnim prostorima, radionicama, radnim prostorima, kuhinjama, skladištima i sl., kao i tko stoji na žičanoj prepreci, na dalekovodu u rasklopnoj stanici, na telefonu ili na vodovodnim cijevima, na zidu logora ili drugim sigurnosnim napravama, na sustavima grijanja ili kotlovnica, na strojevima ili motornim vozilima izvodi radnje koje ne odgovaraju zadanoj naredbi, kaznit će se smrću za sabotažu. Ako se djelo dogodilo iz nehaja, krivac se drži u samici. Međutim, u slučaju sumnje, pretpostavlja se sabotaža.

Čl. 14.

Tko SS-ovcu nudi darove, pokušava ga pridobiti darovima, novcem ili na drugi način, provodi akcije s ciljem razbijanja SS-ovca, pokreće političke rasprave u nazočnosti SS-ovca, promiče marksizam ili veliča drugu stranku ili njezinog vođu, daje pogrdne komentare o SS-u, SA-u, nacionalsocijalističkoj državi, njezinom vođi i njezinim institucijama ili na drugi način pokazuje otpor, kao i svatko tko u logoru proizvodi zabranjene predmete u svrhu blagajničkog šverca ili u svrhu napada ili drugima trajno se drži u samici zbog opasnosti za javnost. Takvima otpust ne dolazi u obzir.

Čl. 15.

Tko opetovano izbjegava posao, kloni se prozivki ili prebrojavanja prozivki unatoč prethodnim upozorenjima, stalno odlazi liječniku ili zubaru bez razloga, ne izlazi zbog tjelesnih bolesti ili slabosti, stalno se ponaša lijeno i tromo, piše uvredljiva pisma, krade od suzatvorenika, tuče ih, maltretira zbog njihovih uvjerenja, ruga im se ili im se ruga, a za nepopravljivost će biti kažnjen trajnom kaznom, uhićenjem, vježbama ili batinama.

Čl. 16.

Najbliži SS-ovac ili stražar pucat će na svakoga tko izađe iz svog smještaja nakon što se oglasi policijski sat, formira grupu s drugima, ne razilazi se odmah na zahtjev SS-ovca, ne ide u svoj smještaj odmah na-

kon što se oglasi alarm ili napušta stanicu ili otvara prozore tijekom trajanja alarma.

Povezano s tim pravilima istog je dana izdana i Postenpflicht- upute stražarima o korištenju službenog oružja. Stražarima je dopušteno da u situacijama ugroženosti ili mogućnosti bijega zatvorenika mogu koristiti ubojitu silu bez obaveze hica upozorenja.

Ako zatvorenik pokuša pobjeći, treba ga ustrijeliti bez prozivanja. Čuvar koji je na dužnosti ustrijelio zatvorenika u bijegu ostaje nekažnjen.

Ako zatvorenik fizički napadne čuvara, napad se ne smije prekidati tjelesnom snagom, već upotrebom vatrenog oružja. Stražar koji ne postupa u skladu s ovom uredbom mora očekivati da će biti otpušten bez prethodne najave.

FUNKCIONIRANJE INSPEKTORATA DO KRAJA RATA

Porastom broja logora i logoraša rastao je i broj pripadnika SS-Totenkopfverbände. Godine 1936. bilo ih je 3.222 i dolazili su iz svih dijelova njemačkog društva. Tijekom 1937. podijeljeni su prvo na tri jedinice kako bi kontrolirali logore Dachau, Sachsenhausen i Buchenwald, a godinu nakon toga dodana je još jedna jedinica za Mauthausen. Još jedno proširenje i povećanje broja bilo je nakon osnivanja ženskog logora Ravensbrück. Konstantnim širenjem logorskog sustava do kraja rata broj pripadnika premašio je 40.000. U hijerarhiji Inspektorata sve se više uzdizao Richard Glücks, koji je uskoro postao i Eickov zamjenik.

U pripremi za skorašnja ratna djelovanja Hitler je 1938. osnovao nove postrojbe SS-Totenkopf-Standarten. Bile su to pješачke postrojbe pod zapovjedništvom Eickea koji ih je poveo u Poljsku. Imali su policijske zadaće, provodili su deportacije i egzekucije sve do 1941. kad su uglavnom uklopljeni u druge postrojbe.

Eicke je poginuo na istočnom bojištu 23. veljače 1943. godine.

Odlaskom Eickea na bojište Inspektorat je preuzeo Glücks. Funkcioniranje je ostalo kako je već prethodno postavljeno. Sam Inspektorat je 1940. došao pod upravu Glavnog ureda za upravu i gospodarstvo (Verwaltung und Wirtschaftshauptamt), a od 1942. pod Glavni ured SS-a za upravu i gospodarstvo (SS-Wirtschafts-Verwaltungshauptamt). Povezivanje s gospodarstvom odnosno s korištenjem logoraša za rad u vojno-industrijskom kompleksu intenziviralo se krajem 1941. Pod upravu Inspektorata stavljeni su i logori Auschwitz-Birkenau i Majdanek posebno izdvojeni kao logori smrti za provedbu "konačnog rješenja".

ORGANIZACIJA LOGORA

Koncentracijski logori su po uzoru na Dachau imali standardnu strukturu podijeljenu na stražare i zapovjedništvo koje su činili:

komandant, voditelj zaštitnog logora, voditelj administracije, djelatnik Sigurnosne službe ili Gestapoa, logorski liječnik, zapovjednik Totenkopf straže.

Voditelj zaštitnog logora je čuvao unutarnji red logora i provodio dnevne aktivnosti logora (prozivka, radni zadatci, itd.). Voditelj administracije logora bio je odgovoran za smještaj, hranu, odjeću i plaću zapovjednog osoblja, stražara te za smještaj, hranu i odjeću logoraša. Dio njegova zaduženja bilo je primjerice i prikupljanje i čuvanje novca, vrijednosti i odjeće od logoraša. Logorski liječnik vodio je medicinsku službu koja se prije svega brinula o zdravlju logorskog osoblja. Dio njihova posla bio je odabir radno sposobnih logoraša, nazočnost pri izvršenju egzekucija u plinskim komorama i utvrđivanje smrti pri smrtnim kaznama, prikupljanje zlatnih zuba i

navlaka, izvršavanje tajnih egzekucija koje su u logorskoj dokumentaciji morale biti označene kao prirodna smrt. Prema potrebi surađivali su s medicinskim fakultetima pri provedbi eksperimenata na logorašima.

Premda je Sigurnosna služba, logorski Gestapo ili često zvan politički odjel, bio dio logorske strukture, oni nisu bili pod upravom Inspektorata. U toj dvostrukoj liniji upravljanja oni su bili odgovorni Sigurnosnoj službi Reicha (Reichssicherheitshauptamt — RSHA). U djelokrug političkog odjela spadalo je evidentiranje zatvorenika u koncentracijskim logorima — kada su primljeni, otpušteni, premješteni, pobjegli ili umrli. U tu svrhu izrađivali su zatvorenički dosjei koji su sadržavali portretne fotografije, osobne opise, životopise i otiske prstiju. Osim registracije i upravljanja “zatvoreničkom populacijom”, ovaj odjel je također bio odgovoran za ispitivanje zatvorenika, borbu protiv logorskog pokreta otpora, sprječavanje bijega, praćenje kontakata s vanjskim svijetom i dopisivanje s Gestapom, kriminalističkom policijom i RSHA-om. Logoraši su se bojali političkog odjela zbog njihovih metoda ispitivanja, maltretiranja, pa čak i pogubljenja.

LOGORSKA ODJEĆA I OZNAKE

Uz logorska pravila Eicke je postepeno za logoraše uveo specijalizirano označavanje i odjeću. Specijalizirane oznake uvedene su 1936. kako bi stražari mogli lakše identificirati logoraše prema optužbama ili u skladu s nacističkom rasnom politikom. Uz kombinaciju raznobojnih trokuta, crta i slova logoraši su označeni i brojevima. Broj je u logoru služio umjesto imena kao dio procesa dehumanizacije logoraša.

Uz brojeve i oznake trokuta logoraši su mogli imati i oznaku zemlje porijekla. Poput: B (Belgier), E (Engländer), F

	politički	kriminalni	emigranti	jehovini svjedoci	homoseksualci	asocijalni
jednostavni trokuti	↓	↓	↓	↓	↓	↓
recidivisti	↓	↓	↓	↓	↓	↓
Strafkompanie (kazena satnija)	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙
Židovi	↓	↓	↓	↓	↓	↓

LOGORSKE OZNAKE

(Franzosen), I (Italiener), J (Jugoslawen), N (Niederländer) itd. Obično su logoraški brojevi bili pričvršćeni na odjeću. Samo su se u Auschwitzu logoraši tetovirali, s jedne strane kako bi se spriječila zabuna između razodjevenih leševa, a s druge strane kako bi se lakše identificirali odbjegli zatvorenici. Obično je broj zatvorenika bio tetoviran na lijevoj podlaktici. Iznimka su bila dojenčad i djeca rođena u logoru, kojima su brojeve tetovirali na bedra (nedostatak prostora na podlaktici).

Brojevi zarobljenika su evidentirani u knjigovodstvu u svakom logoru i očitavani tijekom dvije dnevne prozivke na prozivnici. Prije i nakon raspoređivanja na rad, promjene (smrt, premještanje u okrug) su kontrolirane pomoću ovih brojeva. Brojevi logoraša su korišteni za fakturiranje rada logoraša kompanijama, malim poduzećima ili tijelima vlasti. Nakon rata brojevi su korišteni za istraživanje premještanja logoraša ili kod evidencije mjesta i vremena smrti.

Pravila o logoraškoj odjeći definirana su 1938. i 1939. premda su se varijacije koristile tijekom cijelog nacističkog razdoblja. Do 1938. uglavnom se koristila

civilna odjeća ili varijacije uniformi određenih službi uz oznake brojeva, trokuta i traka na rukavima. Karakteristična prugasta odjeća (sivo-plava) postepeno se uvodila od 1938. do 1942. godine, a od 1942. su se zbog nedostatka materijala u civilnu odjeću ušivavali prugasti dijelovi. Od 1942. na odijela su se ponekad stavljale oznake X ili KL, a u upotrebi su bile i uniforme ubijenih sovjetskih vojnika. Po zaprimanju u logor logoraši su razodjevnuti, oprani, dezinficirani i obrijani po cijelom tijelu. Oprema za muške zatvorenike izvorno se trebala sastojati od standardnog kompleta ljetne i zimske odjeće: 1 jakna, 1 hlače, 1 kaput, 1 kombinezon, 1 kapa, 2 gaće, 2 para čarapa, 1 par krpa za čizme, 1 vuneni prsluk, 1 štitnik za uši, 1 radna pregača i 1 par cipela ili klompi na vezanje. Za žene je bila planirana haljina umjesto hlače, marama umjesto štitnika za uši i nije bila planirana obuća. Obično logoraši nisu dobili cijeli predviđeni komplet. Odjeća se uglavnom nije mijenjala niti prala. Privilegirani logoraši (poput kapoa) imali su bolju i čišću odjeću te redom kvalitetnije cipele ili čizme.

LOGORSKI SUSTAV U NDH

PIŠE: MILIVOJ DRETAR

Često puta se govori da su nacisti izmislili logore za ljude s ciljem da se pojedine grupe unište, neke teškim radom, neke uskraćivanjem hrane, neke bolestima, neke direktnim ubijanjem. Poznata je činjenica da su prve koncentracijske logore osnovali Španjolci tijekom pobune na Kubi 1895. godine. Arsenio Martinez Campos, španjolski guverner, predložio je da se pobunjenici odvoje od seljaka uz pomoć bodljikave žice, u logore. Britanci tijekom ratova s Burima u Južnoj Africi prihvaćaju ideju, pa tijekom Burskih ratova niču logori. U 2. Burskom ratu, samo je tijekom tri godine stradalo gotovo 50.000 žrtava. Logore, kao mjesto segregacije “nepoćudnih” koriste i druge države. Postojali su i tijekom Prvog svjetskog rata, mnogi su naši vojnici bili zarobljeni na ruskom području, dok su mnogi zarobljenici bili privremeno internirani u našim krajevima. Treba se prisjetiti i ogromnih i nikad točno definiranih brojka stradalih u sovjetskim logorima (gulazima). Iako se smatralo da se nikad više neće pojaviti, logori su se pojavili i u ratovima u bivšoj Jugoslaviji, najviše na prostoru Srbije i BiH a i u drugim dijelovima svijeta.

Po organiziranosti, brojnosti i načinu eksterminacije u logorima, nacisti su najviše odmakli. Ne stotine ili tisuće, već stotine tisuća i milijune ljudi progutali su logori u porobljenoj Europi tijekom ratnih godina. Procjenjuje se da je samo

LOGOR BAKAR

u Auschwitz-Birkenau ubijeno 1,100.000 osoba, od toga oko milijun bile su židovske žrtve. Između 700 – 800.000 ubijeno je u Treblinku, 500 – 600.000 u Belzecu, oko 250.000 u Sobiboru, 152 – 200.000 u Chelmu te 78.000 u Majdaneku — u nacističkim logorima smrti ubijeno je oko tri milijuna ljudi. A koliko ih je još nestalo u mnogo manjih logora, od francuskog Drancya i nizozemskog Westerborka, Theresienstadta u Češkoj do Topovskih šupa u Srbiji. U svakoj državi u koju su kročili nacisti, nikli su logori i mjesta masovnih stradanja.

Slična situacija bila je i na prostoru Nezavisne Države Hrvatske, njemačko-talijanskog satelita u ovom dijelu Europe. Proglašena 10. travnja 1941

godine., NDH je u samo nekoliko dana počela sprovoditi genocidnu politiku prema skupinama ljudi poput Srba i Židova. Već pri preuzimanju vlasti u Hrvatskoj, ustaše su “naslijedili” logore bivše vlasti Banovine Hrvatske – Samobor i Kerstinec koje su im prepustili pripadnici mačekovci. S prvim hapšenjima ustaše započinju nekoliko dana po proglašenju NDH. Pune se zatvori. Iako se datum 15. travnja 1941. uzima kao početak rada koncentracijskog logora Danice kod Koprivnice, Pavelić je odredbu o logorima obznanio tek ujesen 1941. kada se Jasenovac već puni uznicima, a neki su logori već i napušteni. U Zakonskoj odredbi o upućivanju nepoćudnih i pogibeljnih osoba na prisilni boravak u sabirne i

radne logore od 25. studenog 1941. godine, Pavelić najavljuje progon neprijatelja ustaškog režima u radne i sabirne logore na najduže tri godine. Pri odluci o upućivanju u logor, optuženik nema pravo žalbe. Što je obznanjeno krajem studenog, u praksi je već trajalo nekoliko mjeseci. Prvi vagoni puni nesretnih ljudi počeli su se sredinom travnja slijevati na pokrajnji kolosijek bivše tvornice kemijskih proizvoda u Koprivnici. "... Kad su ti ljudi dotjerani na 'Danicu', postrojeni su čekali pred zgradama. Kad je pala komanda da ulaze u zgradu, oni su dvojica po dvojica ulazili u zgradu, a sa svake strane stajao je po jedan ustaša, držeći pušku za cijev i kako su ovi ulazili, oni su kundacima od puške udarali, ne pazeći gdje i kako udaraju. Kako su oni udarali, tako su nekoji ljudi padali odmah pred vratima i tada ga je drugi koji je išao za njime morao nositi. Tako su ustaše tukli sve dok svi nisu ušli u zgradu. Kad su svi ti ljudi koji su dopremljeni ušli u zgradu, bilo im je naređeno da legnu na pod. Kad su legli, ustaše su po njima gazili nogama i udarali na razne načine, a ja sam to sve posmatrao kroz prozor. Poslije toga ja sam sa pojedinim ljudima razgovarao i oni su mi pričali da su jedni iz Bjelovara, Garešnice itd..." posvjedočio je Jakob Čani, očevidac. U logor su dovođeni Srbi i Židovi iz obližnjih sela i gradova, tako i dr. Željko Selinger iz Koprivnice koji je tamo strašno pretučen, a potom otpremljen u Liku gdje je ubijen. Kad su prvi partizani sredinom srpnja 1941. izveli diverziju na željezničkoj pruzi Ludbreg-Koprivnica, u Ludbregu je uhapšen bračni par Scheyer, braća Schlesinger te još nekoliko osoba koji su odvedeni na Danicu. Nakon nekoliko mjeseci, raspoređeni su druge logore. Artur Scheyer, Božidar i Vladimir Schlesinger nikad se više nisu vratili kućama. Procjenjuje se da je kroz vrata Danice prošlo više od 4.000 uznika, no broj ubijenih je i

danas pod velikim upitnikom. Od početnih četveroimenkastih procjena, do brojke 200 – 300, na kraju se sa sigurnošću može potvrditi tek nekoliko imena. Treba imati na umu i nekoliko neistraženih jama u okolici grada u koje su ustaše navodno bacali mrtva tijela.

Logori se mogu podijeliti na više skupina. Iako na spomen riječi "logor" najčešće pomislimo na ograđeno područje prepuno nesretnih ljudi koji bespomoćno čekaju na egzekuciju, stražarnice i zidove od žice, dimnjake krematorija, to je ustvari izuzetak, a ne pravilo. Mjesta logora određena su prema kriterijima dostupnosti, npr. Danica i Jasenovac posjedovali su zasebne željezničke kolosijeka u koje su mogli vagonima dovoziti logoraše. U Đakovu je logor uspostavljen u napuštenom biskupijskom mlinu Cereale u središtu grada. Tu su većinom bile Židovke iz Slavonije i Bosne. Higijenski uvjeti bili su minimalni pa je ubrzo izbila epidemija tifusa. Ustaše su često koristi-

DVORAC GORNJA RIJEKA SA LOGORAŠICAMA, IZVOR INTERNET

li i napuštene velikaške dvorce — zbog načina gradnje i većeg prostora koji je moguće kontrolirati, dvorci su, uz manje preinake, mogli primiti i po nekoliko stotina ljudi. Takvi su bili u Lobogradu s filijalom u Gornjoj Rijeci, Slavetić, Jastrebarsko, Bistrac i Kerestinec u okolici Zagreba. Mjesta nekoć lagodnog života, balova i finih jela zamijenili su tuga, glad, bolesti, zlostavljanje i smrt. Izolirana mjesta, što dalje od naselja, isto su tako bile odlične lokacije za logore, npr. šumski zaseok Jadovno na Velebitu ili nenačinjena uvala Slana na otoku Pagu. Kod uspostave logora nije se odmah planiralo što će biti s uznicima, hoće li se oni tu zadržati duže ili kraće. Ustaška vlast rukovodila je logorima kroz Ustašku nadzornu službu, odnosno Ravnateljstvo za javni red i sigurnost (RAVSIGUR) te su logorske uprave postupale prema naredbama iz Zagreba.

Po načinu funkcioniranja, ustaške logore možemo podijeliti na nekoliko skupina:

sabirni logori su imali zadatak okupljanja većeg broja uznika prije upućivanja na sud, zatvor ili u druge logore. Takvih logora je bilo podosta, gotovo u svakom većem gradu bilo je mjesto gdje su zatvarani Židovi, komunisti, Srbi, Romi. U Varaždinu je to bila Jašiona iza palače Erdödy, u Koprivnici su ljudi zatvarani čak i u samoj sinagogi. U Ludbregu su Židovi prvu noć po zarobljavanju proveli u dvorištu bivše židovske banke. To su bili privremena mjesta za boravak budućih logoraša, prije deportacije. Najveći sabirni logor bio je na Zagrebačkom zboru, u paviljonima bivšeg Velesajma. Sabirni logori bili su i u Velikoj Gorici, Vinkovcima, u Bjelovaru, Požegi, Sisku, Tenji kod Osijeka, Donjem Miholjcu, Daruvaru. Pod radne logore ubrajaju se oni gdje su logoraši prisiljeni na besplatni rad u često nehumanim uvjetima. Takav je djelomično bio Gospić (iako tranzitni logor), odakle su logoraši upućivani na rad na poljoprivredna dobra u okolici. I logoraši Jasenovca radili su u Kožari, Lančari, Ciglani. No, njihov rad nije valoriziran kroz zaradu, već fizičko iskorištavanje logoraša s ciljem njihove brže eksterminacije.

U koncentracijskim logorima na tlu NDH zatočeni su logoraši na kraće ili duže vrijeme. Presuda na tri godine logora ustvari je značila smrt jer nitko nije mogao toliko izdržati u nehumanim uvjetima. Iako ima onih koji se neumoljivo drže teorije da su logori smrti bili isključivo samo u okupiranoj Poljskoj (tj. Trećem Reichu), neki su koncentracijski logori postali logori smrti — ulazak u taj logor nije značio i izlazak. Tu treba ubrojiti Lepoglavu (od 1944.), Jadovno na Velebitu te jasenovački sustav logora (sa Starom Gradiškom). Ti se logori ističu brojem žrtava koji do danas, 80 godina poslije, nije sa sigurnošću utvrđen. Ustaška represija nastavila se u ljetnim mjesecima, aktivirani su logori u Lici, sustav Gospić-Jadovno-Pag. Poznata je

ULAZ U LOGOR DANICA KOD KOPRIVNICE

činjenica da je 165 židovskih mladića odvedeno iz Zagreba poslije neuspjele akcije "Stadion", najprije na Danicu, a potom u Liku. Od njih 165, preživjeli su samo dvojica. Krajem lipnja se otvara logor Jadovno kod sela Trnovac u Lici. Vagoni puni ljudi svakodnevno su stizali u Gospić gdje se vršila neka vrsta selekci-

je — mladi i sposobni muškarci upućivani su u rad na farme u okolici, poput Ovčare ili one kod Čitluka. Tu su danima radili varaždinski stomatolog Žiga Lapter i njegov sin Vlado. Najgore su prošli oni koji su odvedeni u samo Jadovno. Na tom mjestu, usred planinskih vrleti i guste šume, određena je lokacija koju će uznici

okružiti bodljikavom žicom. Podignuto je nekoliko drvenih objekata, za ustaške stražare, dok su zatočnici spavali pod otvorenim nebom. Logor Jadovno postojao je oko dva mjeseca, a život u njemu zasnivao se na napornom i iscrpljujućem radu. Hrana je bila mizerna, nešto graha i vruće kaše, jednom na dan. Noći su bile nesnošljive zbog vlažnosti šume i vrlo niskih temperatura. Nakon dva uspješna pokušaja bijega i jednog neuspjelog, radovi izvan žice bili su dokinuti, a logoraši su prepušteni okrutnoj sudbini radeći na besmislenim poslovima koji su vodili samo većoj iznurenosti i bespomoćnosti. Još gore prošli su oni određeni za Pag — u sela na ogoljelom otočkom kamenu, Metajna i Slano. Po dolasku talijanske fašističke vojske, ustaše su napustili logore u Lici i na Pagu — preživjeli muškarci prebačeni su u Jasenovac, a žene u Loborgrad. Nekadašnji dvorac grofova Keglević služio je kao dom za stare i nemoćne koji su iseljeni. U prenatalnim uvjetima živjelo je preko 1.500 žena i djece. Kako je izgledalo uzništvo, opisano je u jednom svjedočanstvu: “Iako je Židovska općina Zagreb slala hranu i lijekove za zatočene Židovke i Srkinje, ona nije stizala do njih: zapovjednik logora je hranu i odjeću iz pošiljki prodavao u Zagrebu, a novac se dijelio među članovima uprave logora. Hranu namijenjenu Židovima, morale su same zatočnice pripremati za stražarsko osoblje. Zapovjednik i straža vršili su seksualne orgije gdje su mlade zatočnice silili na odnos s njima (uključujući i djevojčice od 14–16 godina). Kako u logoru nije bilo dovoljno sanitarnih prostorija, zatočnice su nuždu vršile gdje su mogle te su uslijed neljudskih uvjeta života bile izložene epidemijama trbušnog tifusa, dizenterije, proljeva, avitaminoze... U okolici logora su rasle mlade voćke, no izgladnjeli zatočnici nisu ih smjeli ni taktut, čak ni otpalo voće — koga bi se

zateklo da uzima voće sa zemlje, stražar bi mu stao na ruku u kojoj je držao voće te ga tako zdrobio, a “kradljivac” bi bio kažnjen još i šibanjem.” i “... Žene su morale nositi cjepanice drva s jednog kraja logora na drugi, a kada bi završile, morale bi ih vratiti na isto mjesto.” U jesen 1942. likvidiran je logor, a “preživjele zatočnice iz Lobor-grada i njegove filijale u Gornjoj Rijeci su transportirane preko Zagreba za Auschwitz, odakle se nijedna nije vratila.”

Među četrdesetak logora na području NDH, 11 ih je bilo u primorskoj zoni, uspostavljeni od strane Talijana — među njima Kampor na otoku Rabu bio je najveći. Najviše logoraša bilo je slovenskog, židovskog i hrvatskog podrijetla. Kampor je raspušten po kapitulaciji Italije, 8. rujna 1943. — logoraši su razoružali zbnunjene stražare i preuzeli logor. Oformljena je Rapska brigada unutar koje je nakratko djelovao i Židovski rapski bataljun. Njemačka vojna uprava držala je logore Sajmište u Zemunu, Jankomir kod Zagreba i Vinkovce. Samo kroz Sajmište prošlo je oko 10.000 srbijanskih Židova. Muškarci i

sposobnije žene većinom su otpremene za rad u Njemačku, dok su slabiji predavani ustašama. Velik dio logoraša izveden je pred streljački vod Gestapoa.

Ustaški logori prestali su s radom u proljeće 1945. pred nadirućim snagama Jugoslavenske armije (NOV). Kao jedan od najpoznatijih podviga i danas se spominje probaj jasenovačkih logoraša 22. travnja 1945. Iako je većina logoraša izginula u rafalnoj vatri i hvatanju nakon proboja, grupa od 117 njih se ipak izvukla. Dva dana kasnije oslobođena je Stara Gradiška. Pred bijeg ustaškog vodstva iz Zagreba u noći 28./29. travnja počinjen je masovni zločin u Lepoglavi — tko nije pobjegao iz logora, završio je zaklan na dnu bunara ili iza logorskog zida. Posmrtni ostaci nesretnih ljudi nađeni su i nekoliko mjeseci kasnije na više lokacija. Ustaše su se upisali na kartu zločinaca kao jedni od rijetkih fašističkih slugu koji su držali i dječje logore: u Sisku, Jastrebarskom i Gornjoj Reci. Danas neki pokušavaju relativizirati tu činjenicu, navodeći da je riječ o humanitarnom pitanju, a ne masovnom zločinu.

ENCIKLOPEDIJA LOGORA I GETA DONIJELA BROJNA NOVA SAZNANJA

PIŠE: NATAŠA BARAC

Memorijalni muzej Holokausta u SAD-u (USHMM) dao je 2000. godine stručnjacima težak zadatak: stvoriti pouzdanu i jedinstvenu bazu podataka u kojoj će biti točno navedena i dokumentirana sva mjesta na kojima su, prema naredbama nacista, za vrijeme Drugog svjetskog rata, počinjeni zločini, odnosno ubojstva. USHMM je tada procijenio da će u sklopu projekta biti otkriveno i popisano oko 5.000 mjesta, koja će uključivati logore za prisilne radnike, vojne bordele, geta, logore za ratne zarobljenike i koncentracijske logore.

Ali kako je istraga napredovala, brojke su dosezale neviđene razmjere.

Već godinu dana nakon početka projekta očekivani broj se udvostručio. Nekoliko godina kasnije istražitelji su već bili otkrili 20.000 mjesta zločina. Danas se u “Enciklopediji logora i geta, 1933.–1945.” nalazi popisano više od 42.500 mjesta koje su nacisti koristili kako bi progonili, izrabljivali i ubijali svoje žrtve.

Ali povjesničari smatraju da je pravi broj sigurno puno veći. Sedmi i posljednji tom enciklopedije bit će objavljen 2025. godine.

Jedan od glavnih izazova ovog projekta bio je koje kriterije primijeniti. Na primjer, postojali su logori koji su s vremenom

mijenjali svoju svrhu, kao i bordeli koji su postojali unutar logora. Iz opreza, ta su mjesta brojana samo jednom. Stručnjaci su također odustali od prebrojavanja podlogora, kojih je bilo na desetke tisuća.

Kako bi znanstvenici sa sigurnošću mogli zaključiti da je određeno mjesto zločina postojalo nisu se mogli oslanjati na svjedočanstvo samo jedne osobe. Bilo je važno da sakupe brojna izvješća očevidaca kao i službene dokumente koji su dokazivali tvrdnje očevidaca i tek tada se mjesto našlo na njihovom popisu.

S obzirom da je od oslobođenja posljednjeg logora iz Drugog svjetskog rata do trenutka kada je ovaj projekt započeo prošlo više od pola stoljeća, možemo samo zamisliti kolika mjesta stradanja nikada neće biti pronađena. Izvješća i dokumentacije su uništeni ili izgubljeni tijekom i nakon rata, a osim toga i oni postojeći bili su napisani na širokoj lepezi jezika. Često su ih oni koji se njima nisu ponosili skrivali, a neke dokumente i izvještaje zauvijek su sa sobom u grob odnijele preminule žrtve ili očevici koji su umrli prije 2000. godine. Bez obzira na sve to, broj mjesta progona i pogubljenja bio je osam puta veći od onog kojeg su previđali stručnjaci USHMM-a.

Među istraživačima koji su sudjelovali u ovom projektu bilo je puno potomaka počinitelja zločina kao i potomaka žrtava, ali i puno drugih. Među njima i običnih ljudi koji su zalučeni poviješću, kao i istraživača koji su preživjeli jedno ili više od 42.500 lokacija.

Hannah Fischthal, na primjer, istraživala je mjesta na kojima su bili zatočeni njezini ujaci. Njezin je rad pomogao razotkriti brojne krive podatke. Njezin je ujak bio zatočen u logoru Karwin, a taj se logor oduvijek smatrao zarobljeničkim logorom, jer je tako bio opisan u dokumentarnom filmu o talijanskom zarobljeniku. Ali Hannah Fischthal je dokazala da je Karwin zapravo bio logor u kojem su većina logoraša bili Židovi. Zapis je ispravljen, a židovskim žrtvama nedavno je odana počast pločom na tom mjestu.

Neki istraživači pronalaze logore na onaj način na koji bi paleontolozi mogli iskopavati dinosaure. Sada kada je dostupna moderna tehnologija, forenzička arheologinja Caroline Sturdy Colls provela je radarsko istraživanje zemlje u blizini Adampola, gdje je otkrila zakopane dokaze koji su potvrdili svjedočenja svjedoka i donijeli nova otkrića.

Martin Dean, koji je radio kao urednik na enciklopediji prije nego što je napustio USHMM i projekt krajem 2016. godine, prvotno je bio zaposlen kao istražitelj ratnih zločina u Scotland Yardu. Dean je godinama gradio slučajeve protiv počinitelja zločina, ali većina nije dala odgovarajuće rezultate — neki bivši nacisti bili su oslobođeni zbog lošeg zdravlja, drugi su umrli prije nego što su izvedeni pred sud.

Dok su Deanovu stručnost kao istražitelja ograničavali sudovi, njegovo stečeno znanje pomoglo je da se isprave zapisi za brojna prethodno nepoznata mjesta progona, uključujući neka od 300 geta koja nikada nisu bila dokumentirana prije ovog projekta.

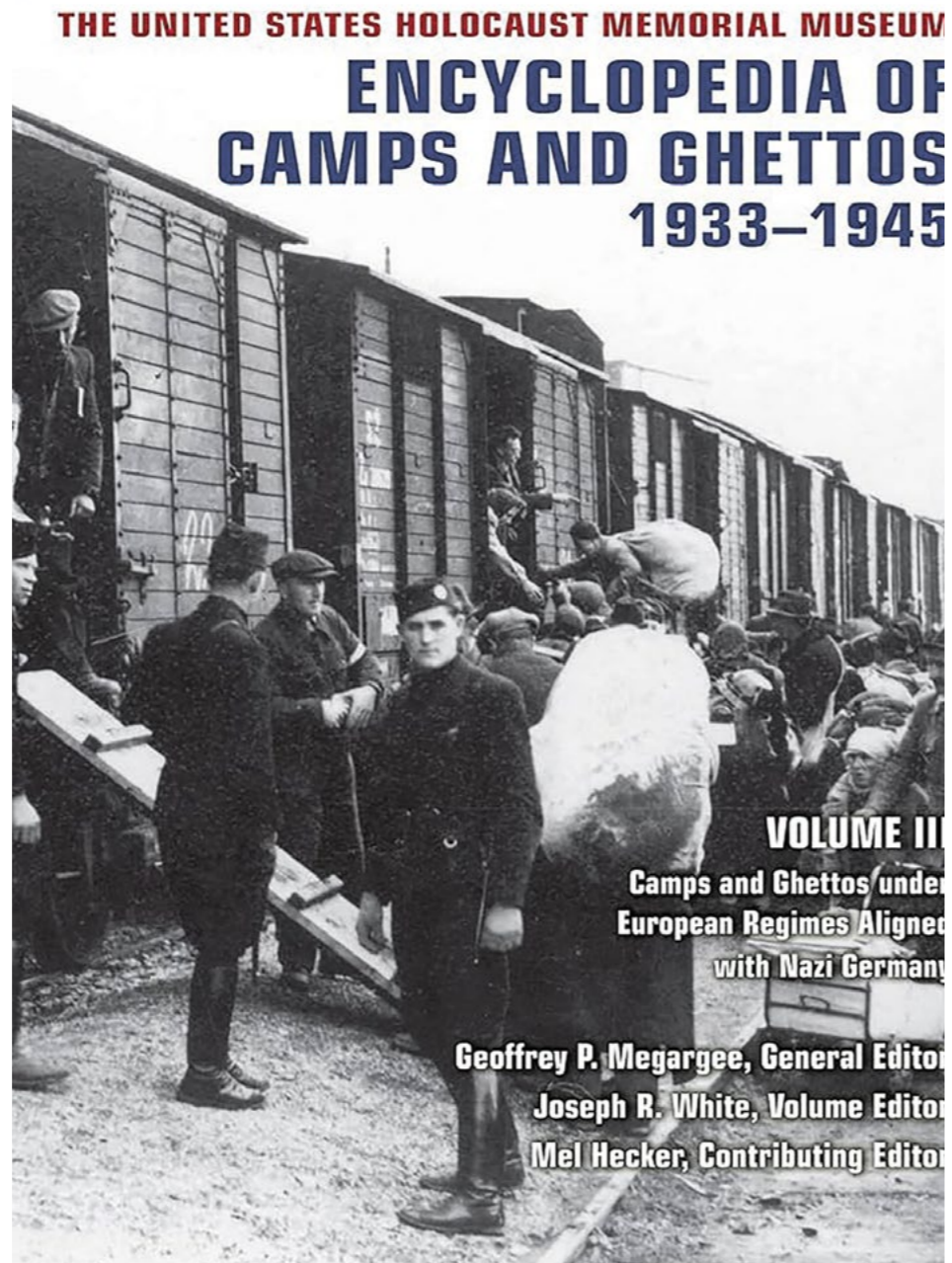
Oko 14 kilometara sjeverno od Münchena, nalazi se grad Unterschleissheim. Cijelo je područje nekoć bilo mjesto progona, a istraživač Max Strnand pomogao je dokumentirati Lohhof, tvornicu lana, i logor koji je nekada zauzimao to imanje.

Osim logora, objasnio je Strnand, u Unterschleissheimu tijekom rata nije bilo gotovo ničega. Lokacija je tada imala samo željezničku prugu, skladište i toranj koji i danas postoje: željeznička stanica je odmah niz cestu od mjesta gdje se skladište i toranj — sada obavijeni modernim reklamama — nalaze unutar zaključanog kompleksa.

Budući da je to područje bilo prazno, nacisti su doveli židovske robove i ratne zarobljenike na polja da polažu i suše lan. Vlakna iz stabiljki potom su dovožena u skladište, gdje bi se skladištila kao sirovina za platno.

Prije Strnanda nije postojao ni jedan izvor koji bi mogao ispričati priču o logoru u Unterschleissheimu. Ali Strnand je strpljivo iskopao cijelu povijest, uključujući informacije o zatvorenicima, kojih je u svakom pojedinom trenutku bilo dvjestotinjak.

“Ne znamo jesu li ljudi ovdje pogubljeni, ali bilo je mnogo nesreća”, rekao je

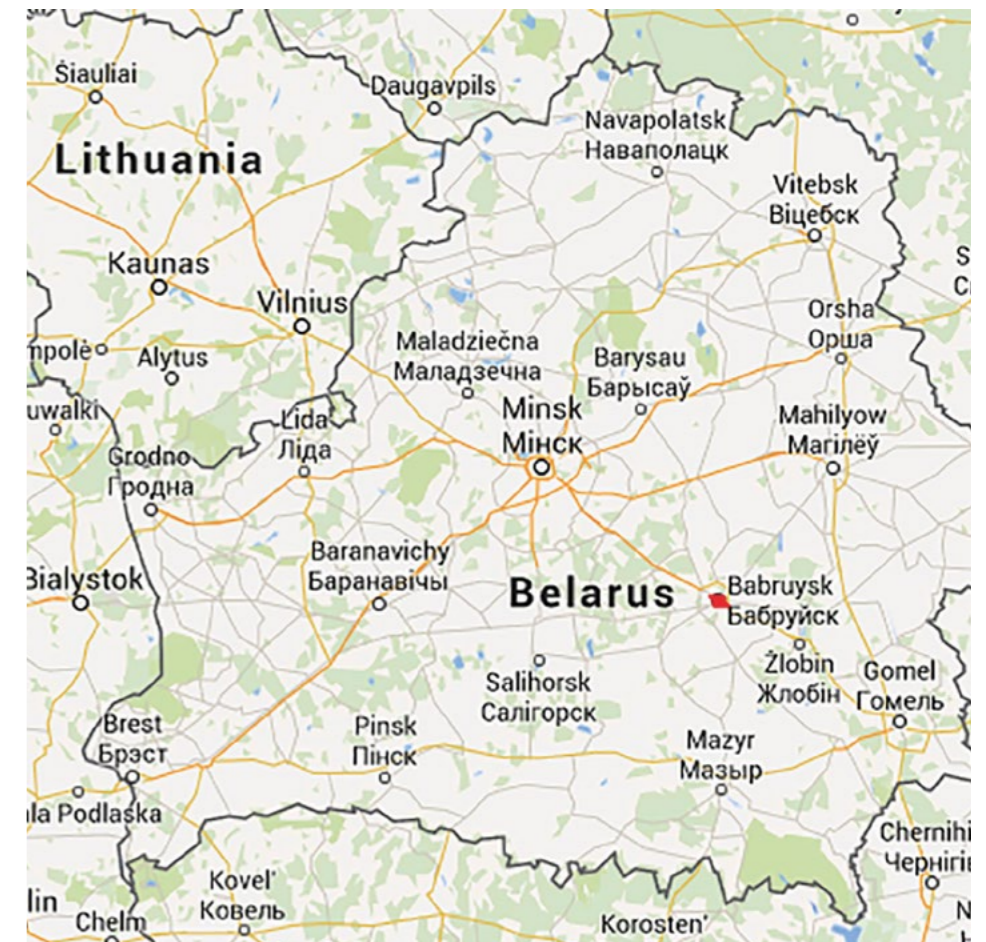
Strnand. Napomenuo je, međutim, da je samo 10 posto židovskih zatvorenika koji su prošli kroz Unterschleissheim preživjelo rat, budući da su Židovi iz ovog logora obično slani izravno u logore istrebljenja poput Treblinka ili Sobibora. Strnand je o svojim otkrićima napisao knjigu, a prije toga većina ljudi u gradu nije znala da je tamo postojao logor.

Istina je da će mnogo toga ostati nepoznato o žrtvama ili mjestima koja su nacisti koristili da dehumaniziraju ljude i počine ubojstva. No ova enciklopedija uspjela je što temeljitije dokumentirati što više mjesta i uključiti što više svjedočanstava. Projekt bi trebao biti dovršen 2025. godine, ali mnogi će istraživači projekta i nakon toga nastaviti svoj rad.

KAKO SAZNATI ŠTO SE DOGAĐALO U MANJE POZNATIM LOGORIMA: PRIMJER BOBRUJSKA

PIŠE: J. C.

Koncentracijski logori osnovani za vrijeme Holokausta u većini su slučajeva bili mali i ponekad praktički nepoznati. To uključuje i logore koji su pripadali podlogorima velikih logora, logore koje su vodili snage Waffen-SS-a i SS-ovci, logore koji su bili spojeni s određenim tvornicama i slično. Historiografi Holokausta često se bave velikim i najpoznatijim logorima poput Dachau, Bergen-Belsena i Auschwitza a historiografija malih logora ostala je u sjeni velikih logora i zločina koji su u njima počinjeni. Istraživanje malih logora od velike je važnosti jer omogućava bolju uravnoteženost istraživanja logora i daje bolji uvid u nacističku politiku i u to kako su se nacisti i njihovi suradnici ponašali prema logorašima. Istraživanja manjih logora potrebna su i u zemljama nekadašnjeg istočnog bloka, posebice onima koji su se nalazi na području nekadašnjeg SSSR-a kao i na zapadu, poput logora Gurs i Pithiviers u Francuskoj. Veliki praktični problem u istraživanju i proučavanju manjih logora predstavlja vrlo mali broj dostupnih izvora. Donosimo primjer istraživanja provedenog na jednom malom logoru.

PRIMJER BOBRUJSKA

Početak sedamdesetih godina prošlog stoljeća, kako bi prikupili svjedočanstva o zločinima počinjen u šumskom logoru (Waldlager), istražitelj iz Hamburga obratio se za pomoć jedinici izraelske policije zaduženoj za istraživanje nacističkih zločina. Nacisti su ustanovili taj logor u blizini grada Bobrujska u Bjelorusiji. Zahtjev istražitelja bio je povezan s istragom koja se vodila u vezi SS Obersturmbannführera Rudolfa Panniera, koji je bio zapovjednik Waldlagera od lipnja 1943. godine. Istraga je već pokazala da se na tom području nalazio Judenlager, logor za Židove, koji je služio kao glavna baza opskrbe za bojišnicu Russland-Mitte pod zapovjedništvom Waffen SS-a. Tijekom istrage, izraelska policija je Jad Vašemu skrenula pozornost na činjenicu da je određeni broj mladih Židova bio deportiran iz Varšavskog geta u logor kod Bobrujska.

Sve do ove istrage Jad Vašem nije usreo ni jednu preživjelu žrtvu logora u Bobrujsku a osim toga u svojim arhivima nisu imali ni jedno svjedočanstvo o tom logoru. Osim toga, u dokumentacijskom centru o Drugom svjetskom ratu u Bad Arolsensu kao ni u katalogu koncentracijskih i radnih logora Jad Vašema nije bilo nikakvog spomena logora Bobrujsk. Godišnjak Međunarodnog Crvenog križa iz 1969. godine spominjao je međutim logor za mlade Židove u Bobrujsku. Što danas znamo o tom logoru? Zašto je bio osnovan? Koliko je dugo djelovao? Što znamo o Židovima koji su bili tamo poslani i o njihovim sudbinama?

VOJNA BAZA I JUDENLAGER

Zbog okupacije područja SSSR-a, njemačka vojska morala je osnovati središnju bazu za opskrbu Waffen SS-a u središnjoj i južnoj Rusiji. S tim su ciljem početkom 1942. godine osnovali središnju bazu

opskrbe u šumskom logoru u blizini sela Kišileviči, osam kilometra jugoistočno od grada Bobrujska, u području pod vojnom administracijom.

Prvi zapovjednik logora, zadužen za njegovu izgradnju, bio je SS Standartenführer Georg Martin. Za izgradnju logora i za nastavak njegova djelovanja trebao je radnu snagu koju nije mogao osigurati među pripadnicima njemačke vojske. Zbog toga je odlučio da će koristiti židovske radnike po ovlastima Glavnog ureda za sigurnost Reicha (RSHA), s čijim je zapovjednikom bio u bliskim odnosima. Skupina od 60 SS-ovaca, koji su bili osuđeni zbog raznih prekršaja, bili su poslani iz SS-ovog logora u Poljskoj u šumski logor Bobrujsk. Njihov zadatak bio je da pripreme logor za dolazak Židova te da ih nakon toga nadziru.

Židovi su u logor dovedeni u dva odvojena transporta. Prvu skupinu činilo je oko tisuću židovskih muškaraca iz Varšavskog geta, uključujući i oko 150 mladih muškaraca u dobi između 13 i 16 godina. Oni su bili deportirani iz Varšavskog geta 28. i 29. svibnja 1942. godine i to je ustvari bila prva masovna deportacija iz Varšavskog geta.

Drugi transport napustio je Varšavu krajem srpnja 1942. godine, tijekom prvog tjedna "velikog transporta" Židova iz tog geta u logor smrti Treblinku. Većina od nekoliko stotina mladih muškaraca iz drugog transporta bila je uhićena na ulicama. Nakon uhićenja bili su poslani u radne logore gdje su im bili obećali pristojne uvjete i dobru hranu. Prema izvješću varšavskog Judenrata iz srpnja 1942. godine, 1.413 radnika odvedeno je iz geta: 413 u radni logor u području Lubina a 1.000 poslano je u sjedište Luftwaffea u Smolensku i u Minsk. Posljednja skupina ustvari nije bila poslan u Minsk već u Bobrujsk. Prema tim podacima, dva transporta s oko 1.400 Židova bila su poslana iz Varšavskog geta u Bobrujsk.

Židovski logor je bio okružen ogradom i pokrivaio je područje od 150 četvornih metra s četiri štale i određenim brojem baraka, uključujući i barake za zatvorenike koji su bili prisiljeni čistiti, graditi, kopati, iskopavati ugljen i sjeći drva, te raditi kao pomoćnici u skladištu, brinuti se svinje, šivati, praviti cipele, kuhati i pomagati drugim Židovima koji su imali posebna znanja i vještine. Njihov broj se svakoga dana smanjivao. Velika većina tih logoraša bila je ubijena i pokopana u dvije masovne grobnice u obližnjoj šumi.

Sredinom rujna 1943. godine židovski logor je bio likvidiran iako je vojni logor nastavio djelovati, uglavnom kao baza za borbene akcije Nijemaca protiv lokalnih partizana. U tom trenutku na životu je bilo još devedesetak židovskih logoraša. Oni su prvo bili prebačeni u Minsk a zatim oko tjedna dana kasnije u područje Lublina gdje su ih rasporedili po nekoliko koncentracijskih logora.

Treba istaknuti da ove informacije o židovskom logoru u Bobrujsku dolaze od svjedočanstva samo jednog preživjelog logoraša. Članovi SS-a nakon rata nisu htjeli davati iskaze jer su se na taj način željeli zaštititi od mogućih progona a sa svjedočanstvima preživjelih Židova problem je bio u tome što su oni često oklijevali podijeliti svjedočanstva, jer su ta sjećanja bila prebolna i pripadala su dijelu života kojeg su željeli što prije zaboraviti.

Njemački tužitelj je ipak tijekom svoje istrage uspio pronaći 26 preživjelih Židova koji su živjeli diljem svijeta, točnije u Europi, Izraelu te Južnoj i Sjevernoj Americi. Većina ih je izravno odgovorila na postavljena pitanja, ali bez dodatnih informacija. Samo sedam je dalo podatke raznim dokumentacijskim institucijama, dok su dva svjedoka dala podatke povišnim komisijama neposredno nakon kraja rata. Jedno od ta dva svjedočanstva iznosilo je samo tri retka. Ostala svjedočanstva kasnije su zaprimljena u Jad

Vašemu, nakon što je završila formalna istraga njemačkog tužitelja.

Iznesena svjedočenja nisu bila ujednačena a tri iskaza svjedoka zaslužuju posebnu pažnju: iskazi grobara, kuhara i mladića, odnosno dječaka Avrahama Fabishevicha koji je imao samo 13 godina kada je deportiran u Bobrujsk.

Avraham Fabishevich je sa svojim roditeljima i braćom kao izbjeglica stigao u Varšavu iz grada Pruszków. U Varšavi se obitelj raspala zbog očajne situacije u kojoj su se našli i nemogućnosti zadovoljenja osnovnih životnih potreba. U potrazi za hranom, Fabishevich se znao iskradati iz geta, a jednom prilikom je uhvaćen i poslan u zatvor u ulici Gęsia, gdje je osuđen na dvije godine zatvora. U svom svjedočenju prisjetio se kako je plakao kada je čuo presudu. Nakon toga je prvim transportom deportiran u Bobrujsk. Fabishevicha sjećanja na život u logoru bila su djelomična. Prisjetio se uglavnom prve selekcije, tijekom koje su Nijemci tobože nudili mladićima da se vrate u Varšavu, a zapravo su namjeravali pobiti one koji su se dobrovoljno javili za tu "priliku". Kako je ispričao, u djeliću sekunde odlučio se pridružiti skupini zaduženoj za guljenje krumpira i tako se spasio od smrti.

Kuhar Yitzhak Wasserstein bio je jedini preživjeli koji je dao nekoliko detaljnih izvještaja o vremenu koje je proveo kao zatvorenik u logoru. Njegov je prikaz bio prilično detaljan. Wasserstein, mladić iz Varšave imao je dosta sreće — postao je kuhar u logoru, a nema sumnje da je to pridonijelo njegovom preživljavanju. Uz sveobuhvatno svjedočanstvo koje je dao, napisao je memoare o svojim iskustvima tijekom Holokausta.

Shraga Zisholtz imao je 18 godina kada je deportiran u drugom transportu u Bobrujsk. SS-ovci su njega i još jednog zatvorenika, koji nije preživio, prisilili da kopaju grobove u šumi. Zisholtz je svjedočio dva puta, 1972. i 1994. godine.

Na vlastitu inicijativu Miriam Peleg, koja je radila u Odjelu svjedočanstava u Arhivskom odjelu Jad Vašema, prikupljala je svjedočanstva o tome što se događalo u židovskom logoru, te zapisala sljedeće: "Svjedoke je ispitala policija prije nego što su dali iskaz Jad Vašemu i nisu nam mogli ponoviti užasna iskustva kroz koja su prošli. Osjetio se posebice nedostatak emocija u svjedočenju logorskog grobara Shrage Zisholtza, koji je imao štošta za ispričati. Međutim, nakon ispitivanja u policiji, vratila su mu se strašna sjećanja i nije mogao spavati noću ni ponovno potanko ispričati što je osobno vidio u logoru Bobrujsk, koji je u biti bio logor istrebljenja iako je ova funkcija bio zakamuflirana time što se nazivao radnim logorom."

Iako je Zisholtzovo drugo svjedočenje bilo detaljnije od prvog, ono je odražavalo pokušaj da se emocionalno distancira od događaja, što je bilo vidljivo u izrazu njegova lica.

Ostaju mnoga pitanja o tome što se dogodilo u Bobrujsku jer je većina svjedočanstava, uključujući i ono Wassersteina, prilično jednodimenzionalna. Naime, ve-

ćina svjedočanstava se fokusira na same zločine počinjene nad preživjelima i onima koji nisu preživjeli. U svjedočenjima se, međutim, ne spominju počinitelji čija se imena nikada nisu saznala.

Samo u maloj mjeri, izvori nam govore o svakodnevnom životu stotina mladića u logoru i načinima na koje su se pokušavali nositi. Malo je svjedočanstava o vrstama veza koje su se stvorile između zatvorenika u uvjetima koje su zajedno trpjeli: glad, poniženje i ubojstva u razdoblju od više od godinu dana.

Vraćajući se na jedan od problema spomenutih na početku, jedan od razloga nespominjanja ovog židovskog logora u popisu logora je činjenica da ovaj logor u blizini Bobrujska nije bio podređen upravi koncentracijskih logora SS-a. Nadalje, Bobrujsk nije bio povezan s logorima koji su bili povezani s tvornicama.

Uz deportacije u Bobrujsk, 500 Židova iz varšavskog geta deportirano je u sjedište Luftwaffea u Smolensku. Pojednosto o sudbini te skupine Židova nisu dobro poznate, jer su pronađena samo tri svjedočanstva preživjelih.

CHELMNO — PRVI LOGOR U KOJEM SU NACISTI ZA MASOVNA UBOJSTVA KORISTILI PLIN

PIŠE: J. C.

Chelmno, malo pastirsko selo u Poljskoj koje se nalazi samo 50 kilometara sjeverno od Lodza, nacisti su pretvorili u prvi logor za istrebljenje u kojem su se masovna ubijanja Židova odvijala uz pomoć plina — bila je to metoda koja je kasnije preslikana u drugim logorima za istrebljenje kao dio nacističkog programa za konačno rješenje židovskog pitanja.

Chelmno (na njemačkom Kulmhof) bio je prvi logor smrti otvoren u poljskim zemljama koje je okupirao Treći Reich. Ovaj logor otvoren je 8. prosinca 1941. godine, samo nekoliko sati nakon napada na Pearl Harbor.

Logor Chelmno osnovan je samo s jednim ciljem a to je bila eliminacija poljskih Židova. U ovom logoru stradali su i sovjetski ratni zarobljenici te nešto više od 4.000 Roma.

Žrtve ovog logora u najvećem su broju dolazile iz geta u Lodzu te ostalih 36 geta iz zapadnih dijelova okupirane Poljske. Chelmno je osnovao SS-Sturm-bannführer Hebert Lange, nakon što je

proveo eksperimente ubijanja plinom nad 1.558 poljskih zatvorenika u koncentracijskom logoru Soldau, sjeverno od Chelmina. U listopadu 1941. Lange je obilazio to područje kako bi pronašao odgovarajuće mjesto za eksterminacijski logor i izabrao je Chelmno. Herbert Lange je bio imenovan prvim zapovjed-

nikom logora zbog svog iskustva u masovnim ubojstvima Poljaka.

Na mjestu logora nalazila se i velika dvokatnica zvana "palača". Sobe u palači korištene su kao prijemni uredi i mjesto na kojem su se žrtve skidale i predavale svoje dragocjenosti. SS-ovci i čuvari bili su smješteni u drugim zgradama u mjestu.

Logoraši su bili smješteni u barakama a u logoru su se nalazile i tri mobilne plinske komore. Radilo se ustvari o preuređenim kamionima koji su plinove iz motora ispuštali u lažnu kupaonicu. Nacisti su međutim smatrali da imaju premalo mobilnih komora zbog čega su bili ograničeni i zbog čega su prema njihovom mišljenju ubijanja išla presporo. Kamioni su mogli prevoziti i ubijati po pedeset logoraša odjednom. Kamione je u mobilne plinske komore preuredila tvrtka Gaubschat iz Berlina koja je do lipnja 1942. godine na

zahtjev SS-a preuredila dvadeset kamiona u plinske komore.

Prva ubojstva izvršena su u Chelmnu 8. prosinca 1941. godine a do veljače 1942. u logoru je ubijeno oko 3.830 Židova i 4.000 Roma. Žrtve su umirale u strašnim mukama ali SS-ovci nisu bili zabrinuti zbog neopisivih muka svojih žrtava, već su se brinuli zbog neugodnog i mukotrnog istovarivanja leševa i čišćenja nakon svakog lažnog tuširanja.

Clemno je, paradoksalno stekao dobru reputaciju svog svoje efikasne mašine za

drobljenje kostiju tzv. Knochenmühle. U Chelmnu je živote izgubilo i 88 djece iz češkog grada Lidice, čije je stanovništvo desetkovano u sklopu kolektivne osvete zbog atentata na Reinharda Heydricha u svibnju 1942. godine. U ovom logoru živote su izgubile i dvije sestre književnika Franza Kafke.

Prema procjenama u Chelmnu je stradalo između 170 i 360.000 ljudi. Po broju žrtava Chelmno se nalazi na petom mjestu nakon Auschwitzta, Treblinke, Belzeca i Sobibora.

Na početku su žrtve bile pokapane u šumi Rzuchowki, oko četiri kilometara od logora, ali s tom je praksom bilo prekinuto u ljeto 1942. zbog nesnosnog smrada koji se širio iz masovnih grobnica. Nakon toga su izgrađena dva krematorija u kojima su leševi spaljivani. Logor je bio privremeno zatvoren u travnju 1943. ali aktivnosti su se nastavile u lipnju 1944. godine. Posljednja pogubljenja izvedena su 17. siječnja 1945. godine kada je ubijeno 47 logoraša. Bilo je to samo nekoliko dana prije dolaska Crvene armije u Chelmno.

Nacisti su pokušali uništiti sve dokaze o postojanju logora i počinjenim zločinima te su spalili sve što su mogli i stigli.

Za logor u Chelmnu saznalo se relativno rano, jer je jedan od prvih bjegunaca iz logora već u lipnju 1942. godine o strašnim zločinima koji su se tamo događali obavijestio poljsku vladu u egzilu u Londonu.

Strahote Chelмна preživjeli su samo malobrojni logoraši. Tri najpoznatije preživjele žrtve svjedočile su o Chelmnu na suđenju Aldofu Eichmannu u Jeruzalemu 1961. godine

Zapovjednici logora Herbert Lange i Hans Bothmann izbjegli su suđenje — Lange je poginuo u Berlinu 1945. godine, a Bothmann je izvršio samoubojstvo dok je bio u britanskom zatvoru.

Jedini koji je odgovarao za stravične zločine počinje u logoru Chelmno bio je Bothmannov zamjenik Walter Piller koje je 1949. godine osuđen na smrt na sudu u Lodzu.

“KAKVO DIVNO MJESTO! OVDJE ČEMO BITI SRETNI...”

Jedan od posljednjih preživjelih žrtva logora Chelmno bio je Shimon Srebnik, koji je o svojim iskustvima i sjećanjima govorio za arhiv Jad Vašema.

“Kada smo stigli u Chelmno, neki stariji ljudi su govorili: Kako divno mjesto! Ovdje ćemo biti sretni, sve je zeleno i ptice pjevaju”, prisjećao se.

Shimon Srebnik je imao samo 13 godina kada je deportiran u Chelmno, gdje je bio dio male skupine radnika. Odmah po dolasku noge su mu zavezali lancima kako ne bi mogao pobjeći. Lanac je bio dug 40 centimetra, a logoraši su ih morali nositi 24 sata dnevno. Prva dva ili tri mjeseca, Srebnik je morao pripremati krematorije u kojima će život izgubiti i njegova majka.

Kada se povećao broj Židova koji su u logor bili transportirani iz Lodza, Srebnik je dobio novi zadatak: morao je vaditi zlatne zube žrtvama, te sortirati osobne predmete žrtava. Kada je među stvarima pronašao i fotografije svoje majke, shvatio je da je i ona ubijena.

Većina žrtava ubijena je plinom u za to preuređenim kamionima.

“Postojala su tri kamiona s plinom. Plin bi ulazio kroz otvor na kamionu. U svakom kamionu bilo je 80 osoba. U najvećem kamionu bilo je stotinu. Od Chelмна do šume razdaljina je bila samo četiri kilometra. Tijekom vožnje,

plin je bio pušten u kamion. Kada su otvorili vrata, vidjeli smo da su svi mrtvi bila ozlijeđeni. Svaki pojedinac je želio preživjeti, pa su se gurali i grebali jedni druge. To je bilo strašno. Nakon toga su mrtva tijela stavljana u krematorije. To se događalo svaka dva dana. Ja sam vadio zlatne zube iz mrtvih tijela. Užasno je smrdjelo. Moje srce je plakalo za njima i za mojom majkom. Plakao sam zbog svih žrtava i nikada se toga nisam oslobodio”, ispričao je Srebnik u svom svjedočanstvu o užasima koje je preživio.

U siječnju 1945. godine, dok su se Rusi približavali logoru, nacisti su počeli evakuirati Chelmno. Pucali su na logoraše i ubili najmanje 48 židovskih logoraša. Srebnik je bio teško ozlijeđen ali je uspio pobjeći i sakriti se na obližnju farmu. Iako su ga nacisti tražili i davali novčanu odštetu za njega, Poljaci ga nisu izdali.

Nakon rata emigrirao je u Izrael, a na putu do svoje nove domovine upoznao je i svoju buduću suprugu. Poslije završetka rata, saznao je i da je njegov otac bio ubijen.

Shimon Srebnik preminuo je 2006. godine u Izraelu.

DVORAC STRAVE

PIŠE: MILIVOJ DRETAR

Tijekom Drugog svjetskog rata velik dio plemstva aktivno je sudjelovao u redovima nacističkog ili ustaškog režima, u vojsci ili kao otvoreni suradnici. Grof Beroldingen iz Varaždina sudjelovao je u radu Društva prijatelja Njemačke, a obitelj se nakon rata osula. Peroslav pl. Paskijević-Čikara, rodom iz Šibenika bio je konzul NDH u Švicarskoj, nakon rata zajedno s obitelji pobjegao je u inozemstvo. Njegova supruga Olga, rođ. Daubachy de Dolje, umrla je 1960-ih u Zimbabveu. Našički grof Petar Pejačević predstavljao je NDH u Madridu, dok je Vuk pl. Vučetić Brinjski, posjednik iz Martijanca bio konzul Trećeg Reicha u Hrvatskoj. Poslije rata partizanska vlast se osvetila suradnicima režima, plemstvu je oduzela dvorce i posjede, a nekima i život. Neposredno poslije oslobođenja 1945. godine, pripadnici OZNA-e strijeljali su baruna i barunicu Ožegović radi navodne suradnje s nacistima. Kao što je već poznato, pojedini hrvatski dvorci poslužili su kao stratišta i logori tijekom rata: Loborgrad u Hrvatskom zagorju i Gornja Rijeka, nekadašnji dom barunice Rubido-Erdödy koja je

prva otpjevala buduću hrvatsku himnu. U okolici Karlovca dvorci Jastrebarsko, Slavetić te Kerestinec kod Zagreba služili su kao logori. Podrum ludbreškog dvorca Batthyany-Strattmann služio je kao zatvor i mučilište članova partizanskih obitelji. Talijani su 1943. u praznim barakama podno dvora Zrinskih u Kraljevici uredili logor Porto-Re za židovske izbjeglice iz NDH koji se održao tijekom nekoliko mjeseci.

Slični slučajevi zbili su se širom Europe, nejednom je plemstvo stalo na stranu nacizmu videći u suradnji s Hitlerom mogućnost prosperiteta obitelji i posjeda. U nacističkom divljanju i ubijanju nemoćnih poslužio je i Hartheim kod Linza. Renesansni dvorac s početka 17. stoljeća bio je jedan od vrednijih povijesnih spomenika u Gornjoj Austriji. Krajem 19. stoljeća dvorac je predan humanitarnim udrugama i služio je kao "ustanova za slabe i glupe, idiote i kretene" u kojoj su se do ožujka 1940. zbrinjavale osobe s invaliditetom, pod skrbištvom časnih sestara milosrdnica. Po Anschlussu, dvorac dolazi u ruke nacističkih organizacija. U jesen 1939. godine nacisti su započeli s Akcijom T4, nazvanoj tako po adresi Tiergartenstrasse 4 gdje se nalazilo sjedište Humanitarne fundacije za socijalnu i institucionalnu skrb. Akcija je predviđala eutanaziju svih neizlječivih i mentalno bolesnih ljudi koji se nisu uklapali u Hitlerovu viziju rasno pročišćene države. Određeno je nekoliko centara za eutanaziju, među njima i Hartheim. Na čelo dvorca postavljen liječnik Rudolf Lonauer iz Linza. Njegov zamjenik, policijski službenik, medicinske sestre, uredski službenici, vozači i drugi ljudi bili su odgovorni za izvršenje i prikriivanje masovnih ubojstava. Godine 1939. započelo se paralelno i s ubijanjem židovske djece, bili su označeni kao maloljetni delikventi. Sve bolnice, starački domovi i sanatorijumi morali su prijaviti sve pa-

DVORAC HARTHEIM

cijente koji su bili institucionalizirani na pet ili više godina, koji su primljeni kao kriminalno ludi, koji su bili nearijevske rase ili kojima je dijagnosticirano neko od stanja s određene liste. Među ovim stanjima bili su: shizofrenija, epilepsija, Hantingtonova bolest, uznapredovali sifilis, senilna demencija, paraliza, encefalitis i sva terminalna neurološka stanja. Tijela ubijenih su spaljivana, a obiteljima su slana urne s lažnim pepelom i lažna izvješća o iznenadnoj smrti od npr. upale pluća. Židovski pacijenti koji su odvedeni iz institucija, ubijeni su tijekom 1940. U toku prve dvije godine programa, u dvorcu Hartheim ubijeno je oko 8.000 ljudi, najčešće smrtonosnim injekcijama i ugljičnim monoksidom. Osim psihički oboljelih osoba, kasnije su tu dovedeni i ubijani zatvorenici nesposobni za rad iz obližnjih logora poput Mauthausena, Dachaua i Ravensbrücka. Među poznatijim žrtvama hartheimskog dvorca bili su princeza Maria Karolina iz dinastije Habsburg, poljski biskup Jan Kowalski, češki teolog Norbert Čapek, austrijska sikanica Ida Maly. Na popisu žrtava nalazi se jedna bizarna: Aloisia Veit. Riječ je

rođakinja samog Adolfa Hitlera. Patila je od shizofrenije, halucinacija i depresije. Ugušena je 1940. godine, u dobi od 49 godina. Iako je program T4 službeno završen 1941. godine, centri za eutanaziju nastavili su s radom sve do 1944. godine. Po oslobođenju dvorca, Lonauer je izvršio samoubojstvo.

Procjenjuje se da je u četiri godine oko 30.000 ljudi ubijeno u dvorcu Hartheim. Neki su se nacisti toliko izvještali u masovnim ubijanjima da su kasnije to iskustvo koristili u logorima smrti. I dvorci Sonnenstein i Grafeneck služili su kao mjesta zločina. Danas su to memorijalni centri u kojima se priča tužna priča o ubijanjima nemoćnih i nedužnih. Posjetitelji mogu obići dvorac kroz program "Od podruma do tavana" te pogledati izložbu "Vrijednost života". Memorijalni centar povezan je za znanstvenim i obrazovnim institucijama u Njemačkoj, Austriji i Ujedinjenom Kraljevstvu te su spremni i na domaćinstvo učeničkim grupama. O strašnim godinama iz razdoblja Trećeg Reicha, dokazi i svjedočanstva se i dalje prikupljaju.

LOGOR DRANCY

PIŠE: MILJENKO HAJDAROVIĆ

Dvadesetak kilometara od Pariza, usred gradića Drancy i danas stoji zgrada u obliku izdužene potkove koja podsjeća na klasične katnice kakvih je mnogo i u našim gradovima. Uz zgradu automobili, a u unutarnjem dvorištu nešto zelene trave i drveća. Da vam kojim slučajem promakne izloženi stočni vagon na ulazu u kompleks stvarno ne bi posumnjali da i ovo područje skriva neku mračniju priču.

U originalu zgrada nosi ime Cité de la Muette i zapravo se radi o projektu jeftinih stanova za veće obitelji. Projektirana je 1929. godine i radi se o prvoj zgradi takvoga tipa građenoj između 1932. i 1934. godine. Trebalo ih se tu izgraditi nekoliko uz dodatne sadržaje poput kina,

kazališta, ambulante, trgovina i drugih sadržaja. No, uslijed gospodarske krize do početka Drugog svjetskog rata izgrađena je samo ta jedna zgrada. Stanovi su ipak bili preskupi pa je od 1938. služila za smještaj žandarmerije. Žandarmerija je zgradu osim smještaja svog osoblja povremeno koristila i kao prostor za internaciju uhićenih komunista.

Dolaskom njemačke okupacijske vojske zgrada je prvo poslužila za prihvatanje francuskih ratnih zarobljenika. Sljedeće grupe zatvorenika bili su uhićeni jugoslavenski i grčki civili, a od jeseni i francuski Židovi. Formalno je tu u kolovozu 1941. osnovan Sabirni logor Drancy (Sammellager Drancy) pod zapovjedniš-

tvom SS-a. Glavni cilj logora bilo je prikupljanje Židova u Parizu i široj okolici. Posebnost, ne samo čuvanja logora već i "lova na Židove" bilo je to što su cijeli posao za okupacijske snage provodili francuski žandari. Već u prvoj raciji iz Pariza je deportirano 4.000 Židova. No, vrijedi istaknuti još jednu posebnost: progon Židova nije dogovoren i proveden samo na okupiranom dijelu Francuske već i na teritoriju pod upravom višijevskog režima.

Unutarnje dvorište oblikovano je samim položajem krila zgrada. Bilo je široko 40 i dugo 400 metara. Na tom je prostoru prvotno smješteno 700 logoraša, a na vrhuncu rada logora tu je bilo

i do 7.000 ljudi. Dvorište je ograđeno bodljikavom žicom, a u četiri ugla su postavljeni stražarski tornjevi.

Premda je bilo inicijalnih rasprava da se Židove pobije na lokaciji, možda i dušegupkom (specijalno vozilo namijenjeno za gušenje ljudi), od tih se planova odustalo nakon dogovora u Wannseu. Židovi koji su se prikupljali u Drancyju upućivani su prema Auschwitzu. Kako bi dodatno ubrzali proces, logoraše su u Drancyju skinuli do kože i takvi, goli, su transportirani do plinskih komora i krematorija Auschwitza.

Prema istraživanjima iz Drancyja su najvjerojatnije poslana 42 transporta s ukupno 40.450 žrtava u razdoblju od 27. ožujka 1942. do 23. lipnja 1943. godine. Još 21 transport poslan je s obližnjeg kolodvora Bobigny. Svi su transporti išli u Auschwitz osim po jedan u Majdanek, Sobibor, Kaunas i Revalu. Ukupno je kroz logor prošlo oko 67.400 francuskih, poljskih i njemačkih Židova od čega je njih oko 95 posto ubijeno. U tome broju je i oko 6.000 djece.

Prema podacima Jad Vašema u logoru su Židovi, unatoč teškim životnim uvjetima održavali kulturni i vjerski život. Priređivali su koncerte i književne večeri, a zatvorenici su čitali knjige koje su prokrijumčarene u logor. Osnovana je škola, koja je i nakon službenog zatvaranja u siječnju 1943. nastavila tajno djelovati. Stotine Židova sudjelovale su u subotnjim molitvama i vjerskim obredima te su obilježili Roš Hašanu i Jom Kipur u sinagogi koja je bila postavljena u rujnu 1941. godine. U lipnju 1942. Nijemci su izdali naredbu o zabrani židovskih ceremonija, ali veliki su se praznici ipak slavili i u jesen 1943. godine.

U Drancyju su internirani i brojni Francuzi koji nisu podržavali kvislinški režim.

U noći 15. kolovoza 1944. Nijemci su uništili svu logorsku dokumentaciju i sutradan napustili Drancy. Pri oslobode-

nju Pariza 17. kolovoza 1943. oslobođen je i logor Drancy u kojem je Crveni križ popisao 1467 preživjelih.

Danas je tu spomen područje s ostacima željezničke pruge i vagonom. Tu

je i veliki Spomenik deportacijama podignut 1976. godine, a preko puta ceste djeluje edukacijski centar i muzej otvoren 2012. godine

ARHIPELAG ALDERNEY — “MALI AUSCHWITZ”

PIŠE: NATAŠA BARAC

Britanska vlada spremna je započeti proces otkrivanja mračnih tajni onoga što su neki nazivali “malim Auschwitzom” — arhipelaga Alderneya, na kojima se nalazio jedini nacistički koncentracijski logor na britanskome tlu tijekom Drugog svjetskog rata.

Desetljećima su službeni podaci navodili da je na Alderney bilo dovezeno oko 4.000 robovskih radnika, među njima i mali broj Židova, te da je od te brojke njih 400 poginulo.

Ali potaknuti pisanjima novinara, povjesničara i vojnih stručnjaka o tome da bi se broj poginulih mogao mjeriti u tisućama, britanski izaslanik za Holokaust nedavno je najavio stručni pregled dokaza o broju zatvorenika koji su umrli na Alderneyu za vrijeme nacističke okupacije.

“Brojke su važne zbog toga što je istina važna”, kazao je član britanskog parlamenta Erick Pickles u priopćenju koje najavljuje početak istrage.

“Mrtvi imaju pravo na dostojanstvo istine, stanovnici Alderneya zaslužuju znati točne brojke kako ne bi bili stalno izlagani mišljenjima onih koji zagovaraju teorije zavjere. Uvećavanje ili čak umanjivanje broja poginulih samo po sebi predstavlja oblik negacije Holokausta”, dodao je Pickles, koji predvodi izaslanstvo Ujedinjenog Kraljevstva u IHRA-i.

Ova je najava izazvala pozitivne reakcije te odmah pokrenula i zahtjeve za širom istragom u vezi svega onoga što se

događalo za vrijeme njemačke okupacije Alderneya te u vezi pitanja kako su viši nacistički dužnosnici izbjegli kaznu za zločine počinjene na tom otoku.

Alderney je naziv za malu skupinu otoka — arhipelag koji uključuje otoke Jersey, Guernsey i Sark — koji su smješteni u Engleskom kanalu uzduž obale Normandije. Polu-neovisni, ovi otoci koji se nazivaju i Kanalski otoci, bili su jedini dio Britanije kojeg su okupirali nacisti.

Britanija je bila evakuirala sve civilne stanovnike ovih otočića, smatrajući da je njihova obrana prekomplikirana. Stanovnici su evakuirani s Kanalskih otoka nakon pada Francuske u lipnju 1940. godine.

Hitler je itekako cijenio svoje jedine britanske posjede, smatrajući ih, kako je tvrdila nacistička propaganda, “posljednjom odskočnom daskom” za osvajanje Ujedinjenog Kraljevstva.

Nacistički vođa je također bio svjestan strateške vrijednosti Alderneya. Zahvaljujući tim otocima, nacisti su lakše štitili morske kanale oko Cherbourga, te osigurali Luftwaffeu protuzračnu zaštitu. Od početka 1942. godine, Alderney je tako postao poprište masovne izgradnje tunela i bunkera, topničkih mjesta i topničkih baterija, cesta i željezničke pruge, pretvarajući se u “le rocher maudit” — prokletu stijenu, prema riječima

francuskih Židova koji su tamo bili na prisilnom radu — odnosno u veliki radni logor. S vremenom će ovi udaljeni, vjetrovima šibani i morem odsječeni otoci postati jedna od najstrože branjenih, neosvojivih predstraža Trećeg Reicha.

Na Alderneyu su izgrađena četiri glavna logora, nazvana po njemačkim otocima u Sjevernom moru, Helgoland, Borkum, Norderney i Sylt. Sylt je izvorno bio jedan od manjih logora, ali ga je 1943. godine, zajedno s Norderneyem, preuzela jedinica smrti SS-a. Postao je satelit koncentracijskog logora Neuengamme sa sjedištem u Hamburgu (unatoč velikoj udaljenosti između njih), brzo se proširio i pretvoren je u koncentracijski logor. Sylt je brzo stekao zasluženu reputaciju “najstrašnijeg logora”, kako je kasnije svjedočio bivši zatvorenik iz Alderneya.

Mali dio radnika bili su pravi dobrovoljci, koje je na otok dovela Organization Todt, skupina civilnih i vojnih inženjera ca Reicha. Ostali robovski radnici bili su većinom iz Rusije, Poljske i Ukrajine, a bilo ih je i iz Sjeverne Afrike, Indokine, kao i političkih zatvorenika iz Njemačke i španjolskih republikanaca koji su bježali od fašističkog režima generala Franca. Židovski zatvorenici su bili poslani na Norderney i Sylt ali bili su smješteni u odvojenim barakama.

Logori na Alderneyu zanimljivi su ne samo zbog svog jedinstvenog statusa, već i zbog toga što dokazuju postojanje nacističkog programa “Vernichtung durch Arbeit” — istrebljenje radom.

Robovski radnici bili su prisiljeni raditi 10 do 12 sati dnevno, sedam dana u tjednu, dobivali su minimalne obroke hrane i patili su od raširene dizenterije kao i nemilosrdnih atlantskih oluja. Uz sve to, nisu bili pošteđeni ni smaknuća po kratkom postupku te premlaćivanja kao oblika kazne.

Britanci sada žele provesti i “odgovarajuću povijesnu istragu” o ulozi koju

su logori možda imali u izgradnji dijelova zidova koji se nalaze na Kanalskim otocima, te žele rasvijetliti kakve su bile interakcije stanovnika Kanalskih otoka s robovskim radnicima na Alderneyu.

Stručnjaci koji će pokušati dati odgovore na ova pitanja dolaze iz Britanije, Francuske, Njemačke i Kanade a u pronalaženju relevantne dokumentacije pomoć će im pružiti i stručnjaci iz Jad Vašema.

Jedan od zadataka ove komisije bit će i identificiranje točnog broja zatvorenika i robovskih radnika koji su u prošli kroz Alderney kao i broja onih koji su umrli na otoku tijekom okupacije.

Dosadašnji službeni narativ oblikovao je istražitelj britanske vojne obavještajne službe kapetan Theodore “Bunny” Pantcheff. Njegova istraga, koju je britanska vlada naredila nakon oslobođanja otoka 1945. godine, nije bila uspješna.

Rijetka kopija izvješća, čije je dijelove objavio The Sunday Times u lipnju 2021. godine, otkrila je da su bili počinjeni “zločini sustavno brutalne i bezosjećajne prirode — na britanskome tlu — u posljednje tri godine”. Pantcheff je metodično detaljno opisao užasne iskaze bivših zatvorenika. No, temeljeći svoje izračune na broju pojedinačnih ukopa robovskih radnika u Longis Commonu i crkvenom groblju u St. Anne’s u glavnom gradu Alderneya, Pantcheff je zaključio da je od ukupno nešto više od 4 tisuće prisilnih radnika, umrlo njih samo 389. Među njima je, rekao je, bilo i osam Židova.

Pantcheffove brojke, naravno, ne uključuju višestruke iskaze očevidece koji su se sjećali Nijemaca koji su bacali tijela u more, pokapali ih na plažama i dopustili plimama da ih odnesu, te bacali svoje žrtve na mjesta masovnog ukopa. I sam Pantcheff je kasnije priznao da su njegove brojke “minimalne”, te da bi konačni broj mrtvih mogao biti znatno veći. Nakon tolikih godina, neće biti lako doći do točnih brojki, smatraju stručnjaci.

Prema mišljenju prof. Caroline Sturdy Colls, arheologinje koja je provela velika i opsežna istraživanja mjesta povezanih s Holokaustom, uključujući i Alderney, zadatak određivanja točnih brojki poginulih bit će jako težak.

Ona smatra da je na Alderneyu poginulo najmanje 700 robovskih radnika, ali dodaje da je to vrlo “konzervativna procjena”. Nema međutim ni dokaza koji bi ukazivali na to da su točne brojke, koje neki navode, o desecima tisuća poginulih. “Nema dokaza da je to toliki broj ljudi uopće bio poslan na Alderney”, objašnjava Sturdy Colls.

Međutim, istraživanje koje je proveo pukovnik Richard Kemp, bivši britanski zapovjednik u Afganistanu, došlo je do potpuno drugačijeg zaključka.

“Veličine utvrda, zidova i tunela nadmašuju sve ostalo u Hitlerovom Trećem Reichu. Ova ogromna količina posla nije nikako mogla biti obavljena sa samo 400 radnika”; napisao je Kemp u Daily Mailu 2017. godine.

On je procijenio da je na Alderneyu umro tijekom rata oko 40.000 robovskih radnika a ta se procjena temeljila na dokazima o stvarnoj veličini robovske snage, količini posla obavljenoj na utvrđivanju otoka i procijenjenoj stopi iscrpljivanja na temelju izvješća svjedoka i izvještaja o sličnim građevinskim radovima izvođenim na drugim mjestima.

Marcus Roberts, direktor organizacija za židovsko nasljeđe JTrails, smatra da je je na otoku umrlo nekoliko tisuća ljudi. Roberts je i sam proveo iscrpno istraživanje ratnog Alderneya te smatra da je na otok bilo poslano oko 9.000 Židova, od kojih mnogi nisu preživjeli.

Nakon tolikih godina, žrtve Alderneya zaslužuju da se otkrije prava istina.

OTPOR TOTALITARNOME REŽIMU — IMA SMISLA, NEMA SMISLA?

PIŠE: ANNA MARIA GRUENFELDER¹

“The only thing necessary for the triumph of evil is for good men to do nothing. Nobody made a greater mistake than he who did nothing.”

Zaključak što ga je britanski parlamentarac i filozof konzervativizma Edmund Burke (1729.–1797.) izvukao iz iskustva s terorom tijekom Francuske Revolucije, ni danas nije izgubio važnost: poglavito ne zato što miroljubivi duhovi, koji duboko preziru oružje, a vjeruju u svemoć diplomacije, zagovaraju nenasilje i “mir, mir — do neba”. Zlo trijumfira, samo zato što si korektni, pametni, i plemeniti suvremenici ne žele uprljati ruke, ne žele žrtvovati svoju “aureolu” — u burnim razdobljima povijesti treba žrtvovati svoj imidž i riskirati gubitak glasa svetosti. To je spoznao i Edmund Burke.

Svjesna da je Burke ponovno u pravu i da se mi na pragu ove nove godine nalazimo pred zadatkom sučeljavanja s nasiljem i zlim silama, zapitala sam se kako doskočiti zlu. Zapitala sam se, je li realno da su zlo, tiranin i represivni sustav u stanju kvariti ljude. Utječu li

nepравde i represije na ljudski karakter, što zlo radi s Čovjekom, na koji način zlo utječe na ljudsku narav. Što je toliko moćno da inače ispravan čovjek ne vidi pred sobom drugačije rješenje nego “zaurlati s vukovima”. Hannah Arendt je svojim proučavanjem naravi zla, došla do zaključka da je pojedincu nemoguće svojim otporom zaustaviti zlo i da je jedino što pojedinac može učiniti povlačenje iz komunikacije i odbiti sudjelovati: Hannah Arendt upravo to podrazumijeva pod “građanskom hrabrošću”.

S njome se ne bi složili brojni “Pravednici među narodima”, među njima

njih 130 iz Hrvatske. Na pitanje, je li otpor moguć, je li koristan — oni dokazuju da je i moguć i ne samo koristan, nego prijeko potreban. Ja sam se zapitala što radi sustav nepravdi s Čovjekom da mu oduzme i karakter i dostojanstvo i može li se obraniti od toga, pokazala sam da to može. Svoj nalaz predstavila sam u tekstu za koji me je nagradio Savez jevrejskih opština Srbije u Književnom natječaju za 2023. godinu.

Kad je represija toliko nadmoćna i nehumana, kao što je to bilo u nacional-socijalističkom sustavu — ali i u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, koja se u svemu

¹ Esej Anne Marie Gruenfelder o totalitarnom režimu i nagrađen je na 67. natječaju “Ženi Lebli” Saveza jevrejskih opština Srbije.

ugledala u svoj njemački uzor, čini se da druge mogućnosti življenja nema osim alternative: podrediti se i prilagoditi moćnicima ili pak snositi osjetne materijalne, egzistencijalne i psihofizičke posljedice: prilagoditi — jedno misliti, drugo izreći ili činiti, postati konformistom i slugom pokornim — koji denunciraju, pristaju na prisluškivanje i iscjeljivanje i glume “tihu poštu” za režim. Poslije završetka rata samo su rijetki oportunisti i karijeristi osjećali potrebu promišljati — makar tiho, u sebi, i za svoje se ponašanje i pokajati. Memoarska literatura hrvatskih autora, koji su bili u “milosti ustaškog režima”, upadljivo je rijetka (osim one emigrantskih krugova) — kao što su rijetka i svjedočanstava, priznanja bivših oportunisti i karijerista: u Njemačkoj i u drugim zemljama saveznicima nacista ispitivanje savjesti bilo je iznuđeno od savezničkih okupacijskih vlasti i pitanje jest bi li uopće došlo do toga da nije bilo vanjskog pritiska. Oni koji su izbjegli pritisak s te strane, uključili bi se uglavnom neopterećeni grižnjama savjesti, iz diktature ravno u demokraciju.

No, ne postoji samo “ili — ili” (pokoravati se ili patiti, čak platiti glavom): u varijanti između prilagodbe i oportunističkog služenja režimu postoje i nijanse između indiferentnosti i pasivnost s jedne strane i junačkog pomaganja ugroženima, uz rizik za vlastiti život s druge strane: neki su postali “umjereni neprijatelji” ili “mrzitelji”, bilo Srba, Židova, Roma, sve dok je režim obećavao zadovoljiti njihove privatne ambicije. Čak štoviše; kad je režim započeo progonima, takvi oportunisti znali su čekati i zatim se koristiti prilikama, kad su Židovi i Srbi doživjeli gubitak radnih mjesta i gubitak vlastite imovine. Onda su zajedno s “uvjerenim” antisemitima marljivo denuncirali i koristili prilike za osobnu dobrobit. U rijetkim su se zgodama usprotivili: i za to je trebalo

imati i savjest i hrabrost: sudeći prema dokumentiranim slučajevima, takvih je osoba bilo malo: ubrojiti ću u njih Petra Grgeca, književnika i profesora na Nadbiskupskoj klasičnoj gimnaziji: on je skidanjem šešira pozdravljao zimi 1941./42. godine na ulici nepoznate ljude koji su nosili židovski znak. Na pitanje kćeri poznaje li te ljude, odgovorio je da ona ne može shvatiti “koliko taj čovjek trpi i koliko je ponižen. Kada prolazim kraj njih i te sramotne pločice, osjetim duboko poštovanje prema njihovoj patnji”.

Među potvrđenim primjerima građanske hrabrosti nalazi se i predsjednik Hrvatskog Sabora Nezavisne Države Hrvatske dr. Marko Došen, s nekolicinom zastupnika, koji su se usudili iznijeti pred Sabor niz pogrešaka i nedostataka (poput socijalne nejednakosti, poticanja dvoličnosti, potiskivanje temeljnih sloboda) i koji su otvoreno zahtijevali, usmeno i pismeno, “Memorandumom” (“Spomenicom”) prestanak progona, raspuštanje svih logora i prestanak mučenja ljudi u njima, ponovno

uspostavu sudstvo koje zaslužuje epitet “pravno”. U tom činu smijemo prepoznati “oporbeni aktivnost”, zaključila je povjesničarka Nada Kisić Kolanović. Memorandum (u fondu “Hrvatski sabor Nezavisne Države Hrvatske”, u Hrvatskom Državnom arhivu u Zagrebu) opsežan je elaborat, a poglavnikov kabinet njegov sadržaj jamačno nije primio s oduševljenjem. Autori “Spomenice” mahom su bili saborski zastupnici pozvani u Sabor još iz Sabora izabranog 1939. godine, u vrijeme Banovine Hrvatske, podučeni i socijalizirani po činovničkom kodeksu Kraljevine Jugoslavije koji se temeljio i na francuskoj pravnoj tradiciji i na stečevinama naslijeđenima od Austrougarske monarhije: na korektnosti i nepristranosti, bez obzira na porijeklo i stalešku pripadnost. Zastupnici koji su osmislili svoje zahtjeve Saboru, bili su stubokom uvjereni da će i Hrvatski sabor Nezavisne Države Hrvatske, nakon početne “revolucionarne faze” pronaći put k pravnoj državi. Zabluda! Podnositelji memorandumu

nisu bili sankcionirani. Poglavnik ih je tek ukorio i podučio da “Hrvatski Sabor Nezavisne Države Hrvatske nije nikakvo tijelo za odlučivanje”, ili još gore, za oporbu, nego “simbol tisućljetne državnost hrvatskoga naroda”. Učinak memorandumu bio je ravan “nuli”. Premda je predsjednik Sabora, dr. Došen, namjeravao poduzeti novi pokušaj, obeshrabrilo ga je pomanjkanje podrške drugih zastupnika, tako da je i on bio rezigniran. No to ne bi trebalo biti presudno za ocjenu toga čina — podnositelje “Spomenice” krasila je ne samo građanska hrabrost, nego i jasna predodžba o tome kakva bi pravedna država trebala biti ustrojena.

Naznake stanovite civilne hrabrosti utvrdila sam i u drugim tijelima NDH, ondje gdje je ne bih tražila: u suce Pokretnoga prijekog suda (osnovanog u lipnju 1941. za naročito teška djela). Njegovo postojanje pospješivalo je karakteristično držanje prosječnih građana pod uvjetima represije — denunciranje: taj čin, kojim su se građani u upadljivo velikom broju koristili protiv svojih znana, susjeda, protivnika ali čak i prijatelja, simptom je podilaženja režima iz oportunizma, u cilju ne samo “ocrniti” druge, nego prikazati sebe uzornim i korektnim građaninom i na taj način otkloniti možebitne sumnje i povode za temeljitije “istrage”. Pokretni prijeki sudovi uglavnom su izrekli smrtnu kaznu — denunciranje je neizbježno vodilo do nje. No, ne samo jedan denunciran optuženik naišao je na milost ili na oslobađanje od optužbe, ili na bitno smanjivanje krivične odgovornosti. Prijeko potrebni sudovi, nasuprot njihovoj svrsi, trudili su se suditi pravedno. Posebice valja istaći primjer predsjednika Prijekog suda u Zagrebu dr. Vladimira Horvatića (rođenog u Gospiću, domobranskog časnika), koji je sudio “lege artis” i redovito po geslu “u dvojbi u korist optuženoga”,

po načelu koje u ustaškoj Hrvatskoj nije bilo ukinuto, nego stavljeno van snage via facti. Nije poznato jesu li Vladimir Horvatić i(li) njegovi kolege istoga kova u komunizmu snosili posljedice ili je netko svjedočio u korist njihovog hrabrog držanja u uvjetima represije.

Spominjem ovdje slučajeve koji sam rekonstruirala iz arhivske građe, a za koje mogu ustvrditi da ih povjesničari nisu citirali u sekundarnoj literaturi. Druge primjere, npr. ministarskog savjetnika dr. Bresslera, svećenike i redovnice koji su iznašli mogućnosti spasiti ugrožene, sestre Hrvatskog Crvenog križa, koje su pomagale aktivistkinji za spašavanje kozaračke djece Dijani Budisavljević, Janu Koch i Dragicu Habazin, kao i liječnike koji su po bolnicama i klinikama koristili sve mogućnosti doskočiti opasnostima po pacijente proskribiranih rasno-nacionalnih pripadnosti — svi su mi ovi primjeri dokazali da i pod uvjetima represije savjest “funkcionira” i pomaže skupiti hrabrosti slušati njegovu pozivu.

Ustaški režim ne bi mogao opstajati bez suradnje iz naroda — bez nebrojenih ljudi koji su podupirali antisemitsku, antiromsku, antipartizansku propagandu. No, kao što se može vidjeti iz kruga pomoćnika, nisu svi Hrvati do jednoga pozdravljali izoliranje Židova i njihovo masovno ubijanje. Hrvati su pomagali čak i Romima — prezrenima i izoliranim manjinama odvajkada — a kada su počele deportacije, nastupali su pojedinci, pa čak i seoske zajednice, s peticijskim

Kao zaključak iz razmatranja raznolik ljudskog ponašanja u uvjetima represije mogu ustvrditi: represija, politički pritisak “kvari karakter”, stvara karijeriste, oportuniste i kukavice. No, pritisci ipak ne suzbijaju do kraja poriv ljudskosti i odlučnost suprotstavljati se nepravdi.

Svoja razmatranja posvećujem činu, koji će ove godine obilježiti sve zemlje s antifašističkom, antinacističkom tra-

dicijom: godine 1944. na dan 20. srpnja spomen je dan atentata (odnosno pokušaja atentata) general Clausa von Stauffenberga, s krugom časnika Wehrmachta na Adolfa Hitlera. Atentat je promašio svoju metu, zbog nepredvidivih Hitlerovih poteza. Vinovnici atentata i velik broj osoba, za koje su nacističke vlasti vjerovala ili sumnjale da su bile upoznate s pripremama, platile su glavama. Glavni inicijator atentata, Graf Claus von Stauffenberg i krug vojnih osoba i civila oko njega, nazvani danas “Muževi 20. srpnja” nisu bili prvi i jedini koji su bili svjesni da moraju spasiti domovinu i svoj narod — ako ne na drugi način, onda usmrćivanjem Hitlera. Atentatori su se mjesecima pripremali, neki su odustali pod porivom savjesti, koji im je zabranio ubojstvo čak i zločinca poput Hitlera. Sam djelatni pokušaj atentatora ušao je u povijest kao “Ustanak savjesti”. To nije bio jedini pokušaj atentata, iako promašen pokušaj kao i niz drugih prije njega. Ne samo vojni krugovi, nego i “goloruki” i osamljeni pojedinci pokušavali su ubiti Hitlera (navodno je bilo čak 42 neuspjela pokušaja): godine 1939. stolar Georg Elser podmetnuo je pakleni stroj u Münchenskoj pivovari, u kojoj je Hitler običavao održati govore; krug oporbenih studenata na sveučilištu u Münchenu, pod nazivom “Die Weiße Rose (Bijela ruža)” vodili su se potrebom izbaviti svoju domovinu iz zločina — i svi su snosili posljedice, smrtnu kaznu.

Niz drugih osoba, koje su zaslužile počasni naslov “Pravednika među narodima”, također se nisu zadovoljile neaktivnim povlačenjem pred nadmoćnim nasiljem. “Civilni neposluš” što ga Hannah Arendt definira negativno, kao “odbijanje aktivnosti”. Na pitanje, što nepravedni režim čini od Čovjeka, evo odgovor: kukavice, iscjelitelje, denuncijante — ali i mučenike i junake humanosti i savjesti.

PROJEKT “KNJIŽNICE IZGUBLJENIH KNJIGA” I PRIČA O VISOKOM INSTITUTU ZA ŽIDOVSKO STUDIJU U BERLINU

PIŠE: J. C.

Visoki institut za židovske studije u Berlinu (Hochschule für die Wissenschaft des Judentums), imao je prije Drugog svjetskog rata jednu od najvećih židovskih knjižnica na svijetu, u zbirci je bilo više od 60.000 naslova. Većina tih knjiga zaplijenjena je, odnosno oteta tijekom Holokausta, a danas veliki međunarodni projekt poziva ljude diljem svijeta da pomognu u pronalaznju izgubljenih knjiga.

Deseti tisuća svezaka posvećenih židovskoj povijesti i kulturi bili su opljačkani za vrijeme Holokausta, a dio knjiga raspršen je nakon toga diljem svijeta. Rezultati globalne potrage za knjigama, koju je pokrenuo Institut Leo Baeck, trebali bi rasvijetliti važno poglavlje u povijesti njemačkog židovstva te na dosad neviđeni način pridonijeti istraživanju, kulturi i sjećanju.

Ovo je najveća građanska znanstvena inicijativa te vrste i prva koja je doprla do javnosti na nekoliko kontinenata.

Projekt su zajednički osmislili Institut Leo Baeck u Jeruzalemu i njegov ogranak u Londonu, uz financijsku pomoć Njemačke zaklade za sjećanje, odgovornost i budućnost te njemačko Ministarstvo financija.

Visoki institut za židovske studije u Berlinu, osnovan 1872. godine, bio je jedan od vodećih liberalnih rabinskih sjemeništa u Njemačkoj. Tijekom godina postao je napredno duhovno središte, dom vodećih znanstvenika poput orijentalista Moritza Abrahama Levya i Juliusa Fürsta, kao i Abrahama Geigera, jednog od utemeljitelja reformiranog judaizma. Rabin dr. Leo Baeck studirao je na Visokom institutu kao mladić i podučavao ondje mnogo godina, sve dok nije bio nasilno zatvoren.

Knjižnica je bila srce Visokog instituta, s veličanstvenom zbirkom s više od 60.000 naslova o židovskoj povijesti i kulturi. Godine 1942. nacisti su zatvorili Visoki institut. Konfiscirali su njegove knjige kao dio pokušaja preuzimanja kontrole nad primarnim izvorima i pokušaja ponovnog pisanja židovske povijesti. Neke od tih knjiga uništene su u ratu; druge su preživjeli i našle put do raznih knjižnica diljem svijeta.

Do sada je locirano oko 5.000 knjiga i rukopisa knjižnice, uglavnom u Pragu, te u Londonu, Berlinu, Heidelbergu, Frankfurtu, Los Angelesu i Jeruzalemu. Tijekom godina povjesničari, arhivisti, knjižničari i istraživači radili su na lociranju nestalih knjiga. Međutim, unatoč njihovim naporima, učinak njihova rada bio je ograničen.

Sada, po prvi puta, projekt “Knjižnica izgubljenih knjiga” dopire do javnosti putem ciljane web stranice koja kazuje priču o Visokom institutu za židovske studije, njegovom osoblju, studentima i, na kraju, ali ne manje važno, njegovim knjigama.

Ova web stranica nazvana “Knjižnica izgubljenih knjiga” također poziva javnost da se pridruži u potrazi za izgubljenim knjigama. Svaku prikupljenu informaciju potvrdit će Institut Leo Baeck Jeruzalem i prenijeti na internetsku kartu koja se stalno ažurira, kako bi se promovirao i vizualizirao napor koji se ulaže u pronalazak knjiga.

Web stranica “Knjižnice izgubljenih knjiga” uključuje bazu podataka i mapu raspršenih knjiga, kao i interaktivnu internetsku izložbu koja predstavlja poza-

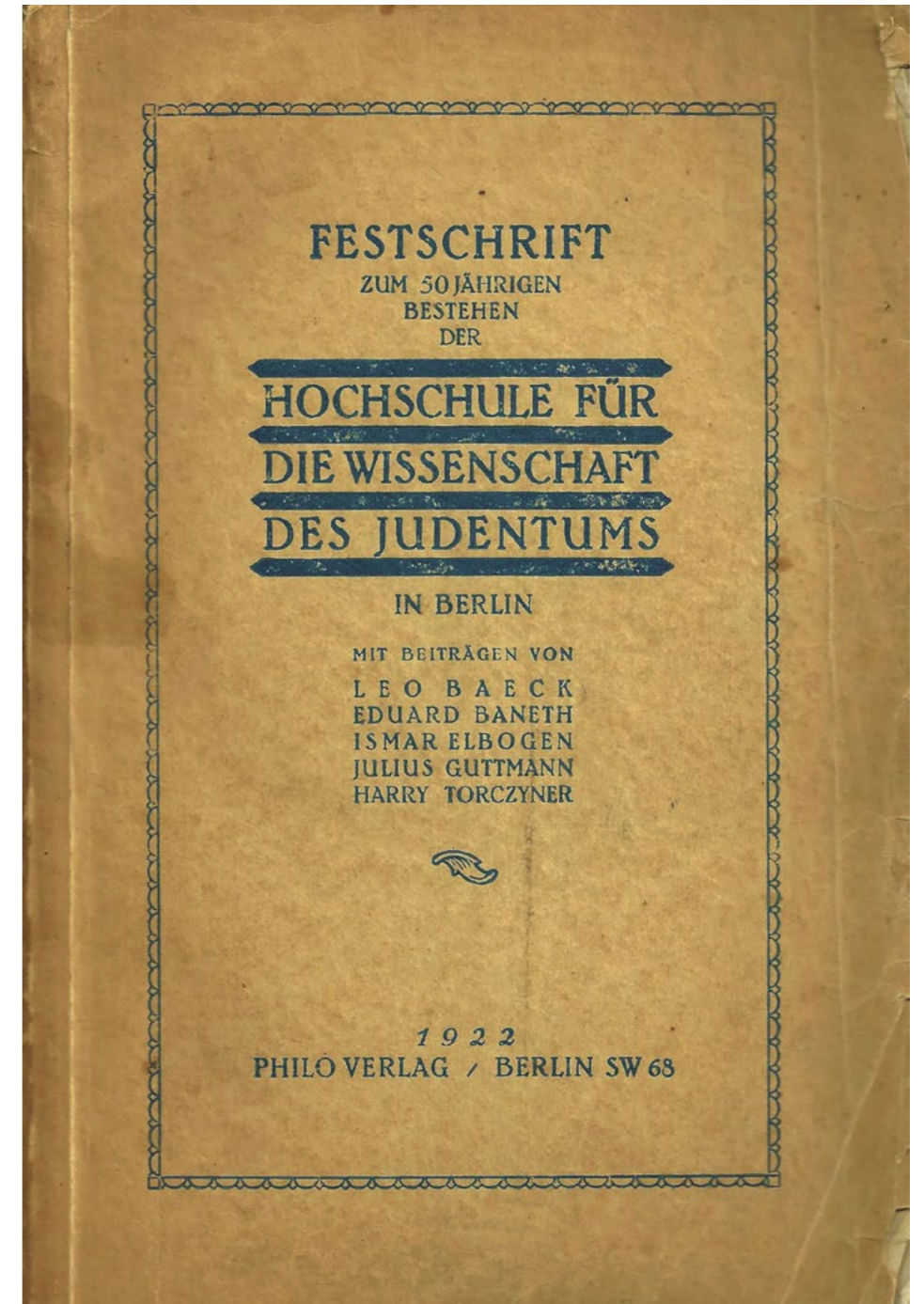
dinske informacije o povijesti Visokog instituta za židovske studije u Berlinu. Web stranica govori i o nacističkoj pljački knjiga i opisuje pokušaje spašavanja preostalih knjiga nakon rata.

Internetska izložba dostupna je na četiri jezika (hebrejski, engleski, njemački i češki), a organizirat će se i putujuća fizička instalacija tijekom 2023. i 2024. godine u raznim gradovima u kojima su do sada pronađene knjige iz Berlina.

I same izgubljene knjige imaju fascinantne “živote” koji nam govore o složenim i često opasnim putovanjima od knjižnice Visokog instituta do mjesta na kojima se sada nalaze. Jedan od primjera predstavljenih na izložbi je put knjige “Uvod u hebrejski jezik” Lea Metmanna. Knjiga je objavljena na njemačkom jeziku u Jeruzalemu 1908. godine, autor ju je poklonio knjižnici Visokog instituta u Berlinu, a potom su je nacisti opljačkali. Locirana je nakon rata i prenesena u Nacionalnu knjižnicu u Jeruzalemu. Sedamdesetih godina prošlog stoljeća Nacionalna knjižnica predala ga je Institutu Leo Baeck u Jeruzalemu, gdje se na sigurnom čuva do danas. Izvanredno putovanje ove knjige doseglo je puni krug: od Jeruzalema do Berlina, a zatim se vratila u Jeruzalem.

“Hochschule je bio jedan od najznačajnijih instituta liberalnog njemačkog židovstva u međuratnom razdoblju,” kaže prof. David Rechter, predsjedavajući londonskog Instituta Leo Baeck, te dodaje: “Izložba će nam pomoći da istaknemo raznolikost njemačko-židovskog društva prije Holokaust.”

Prema dr. Irene Aue-Ben-David, direktorici Instituta Leo Baeck u Jeruzalemu, “izbor digitalnog uključivanja javnosti ima za cilj potaknuti znatiželju mladih ljudi o uspješnoj obrazovnoj ustanovi koju su uništili nacisti. Nadamo se da će se mnogi mladi ljudi diljem svijeta uključiti u lociranje izgubljenih knjiga u

knjižnicama, prodavaonicama rabljenih knjiga, privatnim zbirkama i arhivima.”

Sudbina knjižnice Visokog instituta u Berlinu odražava suvremenu njemačku povijest a uz priče o knjigama i njihovim čitateljima prenosi i specifične aspek-

te nacionalsocijalističkih zločina te uz kombinaciju analognog i digitalnog svijeta sudjeluje u potrazi za izgubljenim knjigama, te stvara kreativan i suvremen prostor za učenje i iskustvo.

IZLOŽBA “HOLOKAUST: ŠTO MRŽNJA MOŽE UČINITI” STVARA NOVI NARATIV O HOLOKAUSTU

PIŠE: J. C.

Dnevnik malog dječaka, omiljena lutka, kuharica s obiteljskim receptima, svitak Tore prokrijumčaren u SAD i srebrna žlica pronađena među hrpom smeća u jednom nacističkom koncentracijskom logoru. Svi su ti predmeti izloženi na novoj stalnoj izložbi u Muzeju židovskog nasljeđa u New Yorku nazvanoj “Holokaust: što mržnja može učiniti”. Izložba naglasak stavlja na osobne ljudske priče i židovske živote prije, tijekom i nakon Holokausta.

Izložba se prostire na dva kata Muzeja i pokušava dati novi poticaj učenju o Holokaustu stvaranjem novog narativa o Holokaustu, antisemitizmu, židovskom otporu i snazi. Na izložbi je predstavljeno 750 predmeta i dokumenata, kao i osobna svjedočanstva, fotografije i tekstovi.

“Kao povjesničarka specijalizirana za Holokaust, uvijek sam svoje studente pokušavala učiti kroz priče i dokumentaciju o onome što se dogodilo kao i o tome zašto se dogodilo. Sada sam po prvi puta mogla stvarno pokazati kako se to dogodilo i pokazati kome se to dogodilo”, istaknula je kuratorica izložbe Judy Baumel-Schwartz.

Jedan od izloženih predmeta je bijela keramička zdjela koja je pripadala obitelji Burbea. Obitelj Burbea je prvo bila poslana u koncentracijski logor Giado namijenjen libijskim Židovima. Kada su bili prebačeni

u logor Civitella del Tronto u Italiji i od tamo u Bergen-Belsen smjeli su sa sobom uzeti samo nekoliko osnovnih predmeta. Zdjela je putovala s njima a kada se njihov najmlađi sin rodio u Bergen-Belsenu 1944. godine, obitelj je sina stavila u tu zdjelu i odvela ga mohelu na obrezivanje.

Majka obitelji, koja je uspjela preživjeti sve nedaće, predala je zdjelu kuratorici Baumel-Schwartz prije više od 40 godina. “Pogledala me i rekla: ‘Zdjela je meni dala sve što je trebala. Više ju ne trebamo. Ali želim da ju vi uzmete i da ju pokažete studentima i ispričate našu priču’”, sjeća se Baumel-Schwartz.

Cilj izlaganja ovakvih predmeta je da se ojača narativ o Holokaustu pričama iz prve ruke, kazao je savjetnik izložbe Michael Berenbaum. “Vjerujemo u muzeje koji pričaju priče”, dodao je.

Za Toby Levy, preživjelu žrtvu, izložba je vrlo emotivna, iako ona sama nema nikakvih osobnih predmeta na izložbi.

Toby je rođena u židovskoj ortodoksnoj obitelji u Poljskoj 1933. godine. Zajedno s još osam članova obitelji skrivala se od 1942. godine u obitelji jednog nežidovskog prijatelja. Skrivali su sve do 1944. godine, a zatim do 1949. godine bili su u logoru za raseljene osobe. Ona je nakon toga emigrirala u SAD i počela neumorno kazivati svoju priču

“Nikada nisam željela osvetu. Ja sam živa, uživam u svakoj minuti života,

imam židovsku djecu, unuke i praunuke. To je moja osveta”, priča Toby Levy. “Bojim se. Ne za sebe, ja sam stara. Ali za moju djecu. Nadam se da ćete vi biti svjedoci onoga što se dogodilo kada mene više ne bude”, dodala je.

Izložba na početku donosi priču o živoj židovskoj zajednici Europe prije Drugog svjetskog rata i uspona nacizma, drugi dio izložbe povezuje nacistički antisemitizam s antisemitskim kampanjama vođenim tijekom povijesti: od inkvizicije pa do ruskih pogroma. U drugom dijelu, pokazuje se nacistička propaganda i antisemitske karikature korištene tijekom Holokausta kako bi pojačale mržnju prema Židovima.

“Sjećanje na prošlost važno je zbog toga što oblikuje budućnost”, ističe Berenbaum i dodaje: “Nemojte nikada zaboraviti: ovi ljudi su te predmete sačuvali od 1939. godine pa sve do danas jer ti predmeti za njih predstavljaju potragu i čežnju za slobodom”.

A posjetitelji izložbe kroz prozor Muzeja mogu simbolično vidjeti Kip slobode na otoku Ellis. Jer sloboda je temelj svakog života. Ili bi barem trebala biti.

LUTKA REBECGA RUBIN DJECI PRIBLIŽAVA SVIJET ŽIDOVSKJE DJEVOJČICE S POČETKA 20. STOLJEĆA

PIŠE: J. C.

Rebecca Rubin rođena je 1905. godine i bila je rusko-židovska imigrantkinja koja je živjela u području Lower East Sidea u New Yorku. Tipično za židovsku djevojčicu njezine dobi i tadašnjeg vremena, pohađala je javnu školu, palila šabatne svijeće sa svojom braćom i sestrama, promatrala oca kako radi u svojoj prodavaonici cipela, a osim toga i voljela je ići u kino.

Muzej židovske baštine-živi spomenik Holokaustu u New Yorku nedavno je organizirao obiteljski događaj osmišljen kako bi se proslavio Rebeccin život kao i životi drugih mladih židovskih imigranata u SAD-u. Na dnevnom redu događaja bili su posebni obilasci i panel rasprava o Rebeccinoj priči, kao i pričama drugih Židova koji su živjeli u New Yorku početkom 20. stoljeća.

Ali ova priča skriva i jednu posebnost: Rebecca Rubin nije stvarna osoba. Ona je 46 centimetara visoka lutka iz kolekcije “American Girl” koja, poput ostalih lutaka u vrlo popularnoj seriji ovih povijesnih lutaka, predstavlja život djevojčice koja je živjela u važnom razdoblju američke povijesti. Cilj serije “American Girl”, pokrenute 1986. godine, je nadahnuti

“djevojčice da odrastaju s hrabrošću, samopouzdanjem i snagom karaktera”, a osim toga, ove lutke pomažu djeci da uče o povijesti na način prikladan njihovom uzrastu.

A taj cilj vrlo se lijepo slaže s ciljem muzeja koji se nalazi u njujorškom Battery Parku. “Slavimo život Židova prije, za vrijeme i nakon Holokausta, a imigracija je jedna od velikih tema našeg djelovanja”, rekao je Joshua Mack, potpredsjednik Muzeja židovske baštine zadužen za marketing. “Razmišljao sam kako da privučemo mlade ljude. Ono što je nevjerojatno kod lutki American Girl je koliko su povijesno relevantne. To je način da mnoga djeca steknu sliku o pravoj povijesti, a to se itekako uklapa u put koji smo si mi zadali”; dodao je.

“Rebeccin dan” prvi je muzejski događaj koji je bio posvećen lutki. Ideja je nastala prije gotovo deset godina kada je Mack odveo svoje vlastito dijete, Willu, u “Tenement Museum” — “živući povijesni muzej” Lower East Sidea koji priča priču o njujorškim imigrantima ponovno stvarajući uvjete u kojima su oni nekada živjeli. S ocem i kćeri u muzeju je bila i njihova lutka Rebecca.

Kao jedna od 12 povijesnih lutaka u aktivnoj postavi povijesne serije lutaka American Girls, Rebecca je bila prva “American Girl” lutka sa židovskom pričom, i “rođena” je 2009. godine. U proljeće 2023. godine American Girl je napravila i lutke

blizanke iz 1990-ih Isabel i Nicki Hoffman, čiji je otac Židov. Uz lutku Rebeccu u prodaju je stavljeno i šest knjiga o njezinom životu. Danas komplet lutke Rebecca sa šest knjiga stoji 146 dolara.

Svaka lutka u seriji dolazi sa staromodnom odjećom i dodacima koji oslikavaju njezinu životnu priču, kao i kompletom knjiga koje opisuju svaku godinu u njihovim životima sve dok ne navršu 10 godina. Rebeccina linija uključuje rekvizite poput menore, šabatskih svijeća i šal u ruskom stilu, kao i ljubičastu odjeću od buklea i satenski ljubičasti šešir.

Muzej židovske baštine tom je prigodom za svoje posjetitelje osmislio i novu izložbu “Hrabrost za djelovanje: spašavanje u Danskoj”, prvu izložbu namijenjenu djeci. Interaktivna izložba govori o tome kako su se židovske i nežidovske zajednice u Danskoj udružile kako bi spasile 95 posto danskog židovskog stanovništva od nacista, uključujući i njihov prijevoz spasilačkim čamcima u Švedsku — potihvat kojim je upravljao 22-godišnji Henny Sinding Sundø.

Autorica knjiga o Rebeci Jacqueline Dembar Green kazala je da je jedan od najvećih izazova u pisanju knjiga o Rebeci bilo otkrivanje koliko je obitelj Rubin mogla biti religiozna — Rebeccin otac tako, na primjer, otvara svoju trgovinu cipelama na šabat, ali njezini joj roditelji ne bi dopustili da na šabat ode u kino.

DAVIDE BEN-GURIONE, KADA ĆE DOĆI DO MIRA?

PIŠE: J. C.

Pismo koje je Philip Pinchas Smith poslao tadašnjem izraelskom premijeru Davidu Ben-Gurionu 1963. godine i u kojem ga pita kada će biti postignut mir između Izraelaca i Arapa pronađen je nakon šezdeset godina u arhivima Sveučilišta Ben-Gurion. Ben-Gurion je dječaku odgovorio na hebrejskom i napisao mu da narod Izraela želi mir, a da će do mira i doći onda kada to budu željeli i Arapi.

Pismo je slučajno pronašao dopredsjednik Sveučilišta Ben-Gurion Jeff Kay, zadužen i za međunarodne odnose Sveučilišta.

“Iako imam 11 godina, sa zanimanjem sam promatrao napredak Izraela. Učim o Izraelu u mojoj Hebrejskoj školi. Što mislite, kada će biti okončan rat između Arapa i Izraelaca? Molim vas pišite mi. To ću stvarno cijeniti”; napisao je Philip Pichas Smith na engleskom te zatim dodao na hebrejskom: “Ja sam 11-ogodišnji dječak. Učim hebrejski i želio bih znati kada će biti mir u Izraelu, između Židova i Arapa. Hvala i doviđenja, Pinchas”.

Ben-Gurion mu je odgovorio: “Pinchas, budući da znaš pisati na hebrejskom, odgovaram ti na hebrejskom. Nema rata između Izraela i Arapa. Mi, narod Izraela, želimo mir. Kada i Arapi budu željeli mir, zavladat će mir”.

Jeff Kay je nakon pronalaska ovog pisma pokušao pronaći Pinchasa, te je pretraživao Internet.

“Pronašao sam da postoji osoba tog imena, te da je on umjetnik i pisac i bilo mi je jasno da je to onaj Philip kojeg sam tražio”, objasnio je.

Philip je Kayu ispričao kako se radilo o natjecanju u sklopu kojeg su on i njegovi školski kolege morali napisati pismo nekom važnom čovjeku. Početkom 1964. godine, nekoliko mjeseci nakon natjecanja, poštar je u kuću obitelji Smith donio omotnicu koja je na sebi imala zalijepljenu izraelsku poštansku marku.

“Kada je Philip saznao da sam pronašao pismo, to ga dirnulo do suza. Rekao mi je da mu je Ben-Gurion posao odgovor i da će ga potražiti, jer kopija odgovora Ben-Gurionovog pisma nije se nalazila u arhivima. I uspio ga je pronaći”, objavljuje Kay.

Philipova majka, sjeća se Philip, pismo je otvorila drhtavim rukama, te spremila

pismo i omotnicu na tajno mjesto u obiteljskoj kući i Philip ga je šezdeset godina kasnije uspio pronaći spremjenog u starim kutijama.

Izraelski premijer pismo je napisao 19. studenoga 1963. godine, prije točno 60 godina. U pismu je izrazio ono što je mislio i što je izražavalo njegov svjetonazor ali on je bio uvjeren da Izrael mora zadržati svoju vojnu silu kako bi postigao svoj cilj.

“Naši mirovni naponi će dati ploda samo ako sačuvamo našu vojnu snagu i usavršimo ju. Tako da može izdržati bilo koji napad u budućnosti kao što je to činila i u prošlosti. Ali uz razvijanje naše vojne snage, ne smijemo propustiti priliku da ojačamo mir u svijetu i oko nas”, kazao je David Ben-Gurion još davne 1949. godine.

Mr. David Ben Gurion
Jerusalem,
Israel

Dear Mr. Ben Gurion:

Even though I am eleven years old, I
have watched with interest the progress of Israel.
I am studying about Israel in Hebrew School.

When do you think the war between the
Arabs and the Israelis will end?

Please write to me. I will appreciate
it very much.

Sincerely yours,

Philip Rand Smith
Philip Rand Smith

POVIJESNI HOTEL U TEL AVIVU PONOVRNO OTVARA VRATA ZA NOVE GOSTE

PIŠE: F.B.

Prvi hotel u Tel Avivu prve je goste primio prije 109 godina, a u siječnju 2023. godine ponovno je otvorio svoja vrata, nakon što je zatvoren još u četrdesetim godinama prošlog stoljeća.

Hotel Elkonin, čiji vlasnici su bili Malka i Menachem Elkonin, otvorio je svoja vrata 1913. godine i ugostio je mnoge uglednike, među ostalima Davida Ben Guriona i Alberta Einsteina.

Nakon što je hotel zatvoren četrdesetih godina 20. stoljeća, zgrada je bila korištena kao uredski prostor sve do osamdesetih godina a nakon toga je bila napuštena sve do danas.

Nakon pažljive restauracije koju je izvela izraelska arhitektonska tvrtka, hotel je 2023. godine ponovno počeo s radom a gostima nudi 44 sobe uključujući i dva apartmana, bazen na krovu hotela i impresivni panoramski pogled na Tel Aviv. Arhitekti su željeli sačuvati zgradu koja ima arhitekturu karakterističnu za Tel Aviv početkom 20. stoljeća.

Restauracija i obnova hotela obavljena su u skladu s fotografijama koje su snimljene kada je hotel izgrađen, a u pozadini tih fotografija vidi se stari Tel Aviv.

Hotel je danas u vlasništvu Dominica Romana, francuskog poslovnog čovjeka i dio je grupe MGallery koja upravlja nad 107 hotela u 31 zemlji. U hotelu se nalazi i restoran L'Époque, prvi restoran iz grupe JRI (Joel Robuchon International) u Izra-

elu. Ta grupa ima ukupno 31 Michelinovu zvjezdicu na različitim lokacijama a vodi ju chef David Alves. Novi hotel nudi i prvoklasni spa za svoje goste.

Vlasnik hotela kazao je za izraelske medije da je ponovno otvaranje ovog povijesnog hotela bio njegov san nakon što se zaljubio u Izrael i Tel Aviv

“Uzbuđen sam što smo udahnuli život u ovu povijesnu zgradu”, kazao je Romano.

MOJ TATA, ŽAK ATTIAS

PIŠE: VEDRAN ATTIAS

Gdje da uopće počnem tatin CV? Jer to neće biti klasični CV, već priča. Jedna priča o tome tko je bio moj tata.

Znam da ga dobro poznajete, znam da ga poznajete možda i dulje nego ja, ali ispričat ću vam priču o njegovoj strani koju možda ne znate.

Bio je — moj idol. Bio je najbolji tata na svijetu i osoba koja je živjela za svoju obitelj. Cijeli život je imao samo jedan cilj — da smo mama, Albert i ja sretni. I bili smo. Jako. Zahvaljujući njemu. A on je bio najsretniji kad se u subotu probudio u pol 7, otišao na plac i do 9-10 kad smo se mi ostali budili, donio doma pune vrećice voća, povrća i ribu za ručak. I da, jako je volio kuhati i radio je to prefino. Najviše je uživao kuhati za nas, satima kuhati i onda uživati dok jedemo. I to svakome — njegovo. Vegetarijansko za mamu, meni uvijek samo piletinu, a bratu nešto treće. I svom najboljem prijatelju peseku Rambu četvrto. Sebi? To mu nikad nije bilo važno. Samo da je nama fino i da smo svi sretni. Onda je bio sretan i on. Najsretniji.

Za priču o mom tati nije bitan podatak da je 28 godina radio u Badelu. Badelu kojeg je jako volio i — nikad prebolio. Ali zato je važno reći da je otišao iz tog BADELA kada je krenula “privatizacija na hrvat-

ski način”, odnosno krađa u kojoj on, nije to neko iznenađenje, nije htio sudjelovati. A mogao je. I pritom se obogatiti, ali nije htio jer nije bio takav čovjek. Sjećam se da mi je govorio: “nema tog novca koji ti može platiti obraz i da se mirno pogledaš u špigl”. Tek sam godinama kasnije shvatio o čemu je pričao.

Isto kako sam godinama kasnije shvatio da me je naučio — biti fini, zagrebački gospodin. Nije sjedio sa mnom i pričao kako se što radi; nije baš bio previše od riječi ni za filozofiranje. Učio me onako kako treba — vlastitim primjerom. Samo sam ga gledao i učio, a da nisam ni znao. Naučio me hrpu stvari. Naučio me što znači redovito donijeti svojoj Jalžici (kako je zvao mamu) cvijeće, kako se ponaša prema supruzi i kako ju se cijeni, kako se ponaša i kako se voli djecu, što znači uvijek i prema svakome biti pristojan i koliko u životu znači biti pošten.

Mogu vam reći da je nakon što su ga potjerali iz Badela radio kao broker, ali to je manje bitno. Bitnije je da sam ga samo par puta u životu vidio ljutog. Jedan od tih puta je bio kada se Schumacher zaletio u Hakkinena i tako osvojio naslov prvaka. Nije volio Schumachera. Jako. I kad je to napravio — fakat se naljutio. Vikao je

na televizor i bio je bijesan. Znete zašto? Nisu bitni ni Schumacher ni Hakkinen. Nego nepravda. A to je bila velika nepravda. To ga je jedino moglo naljutiti.

Ne sjećam se nijednom, ali nijednom u životu da sam ga čuo da prostači. Osim možda taj puta na Schumachera.

I volio je Dinamo. Sav sport, najviše tu svoju formulu 1 koju smo mu stalno tražili i izmišljali programe na kojima to može gledati i pratiti. Formulu i Dinamo.

A unuci Sofia (bratova kćer) i Filip (moj sin) su posebna priča. Mogao bi samo o tome napisati jako puno. Prvo su Filipa odgajali baka i on, a onda kasnije i Sofiju. S jedne strane mi je jako žao što ga nisu imali priliku bolje upoznati i provesti više vremena s njim, ali Filipovih 9 godina i Sofijine 4 godine s njim su bile ispunjene ljubavlju — za cijeli život. I sigurno ga nikada neće zaboraviti. Volio ih je onako kako samo dede i bake vole svoje unuke. I oni su to dobro znali. Svake sekunde kad su bili zajedno i dok su ga “žicali” čokoladicu ili nešto slatko. Naravno, nikad im nije rekao ne.

To je bio moj tata. Najviše na svijetu je volio mamu, svoje sinove i kasnije svoje unuke. Koliko je bio pošten i ispravan — siguran sam da znate jako dobro i sami.

IN MEMORIAM ŽAK ATTIAS

(Govor Ognjena Krausa, predsjednika Židovske općine Zagreb)

Dragi moj Žak, pobjegao si, otišao, iznenada, puno prerano. Zašto? Volio sam te sresti, vidjeti, sjesti s tobom, razgovarati. Zračio si optimizmom, osobnošću, osebjunošću, posebnošću, radošću. Nikada neću zaboraviti tvoj svjetlucač iskričav pogled, tvoje oči koje su odavale zainteresiranost, znatiželju za okolinu, ljude, za sve. Tvoj glas je isto tako bio poseban kao i razbarušena rudlava kosa. Svime time nosio si sa sobom svoju osebjunu pojavnost koju si znao prikazati, prezentirati, naglasiti. Ukratko bio si mi drag, veselilo me je vidjeti te bilo to u gradu, na placu, u Općini po dogovoru, bez dogovora jer si zračio toplinom, životom. Bio si mi posebno drag jer sam te prepoznao prvo kao čovjeka. I zato si me svojim stavom i bijegom u posljednje vrijeme ljutio.

Vodili smo nekoliko dijaloga, jedan drugome nismo željeli neke stvari priznati. Bila je to borba između tvrdoglavosti i opsjednutosti. Ne, ne mogu ti oprostiti da si otišao tako, na taj način. Bez obzira na sve što si nosio u sebi što nisam znao jer nismo bili toliko prisni, živeći u ova luda vremena vihora.

Uvijek si bio spreman uskočiti, pomoći, meni, nama bez ustručavanja. Godinama smo surađivali u Općini gdje si obavljao mnoge funkcije od člana Vijeća ŽOZ-a, nadzornog odbora ŽOZ-a, upravnog vijeća Doma zaklade Lavoslava Schwarza gdje si na moju žalost i završio.

U Domu si nastavio s aktivnošću u svojim mogućnostima.

Posljednji puta smo se vidjeli za Hanuku u Domu zaklade Lavoslava Schwarza. U predvorju pred liftom izmijenili smo kao i obično nekoliko riječi, pogledali se i odmjerili.

Nakon nekog vremena vidio sam nešto optimizma, htio sam vjerojatno vidjeti, nade u tebi.

Nekoliko dana nakon toga kada me je nazvala Gordana, tvoja supruga, ni ne čuvši njen glas rekao sam: Žak što je.... Tada sam shvatio, nisam htio shvatiti, da nisi ti na telefonu već tvoja supruga koja mi kaže da si te noći zaspao, da te nisi mogli probuditi. Ostao sam bez riječi, ne vjerujući da si otišao, napustio nas sve,

svoje prijatelje, obitelj, prije svega suprugu Gordanu, sinove Vedrana i Alberta te unuke Filipa, Sofiju, snahe Sandru, Mariju, sve one koje si znao okupiti oko sebe svojom toplinom, oko stola, nakon placa s Gordanom ili sam, gdje sam te i ja sretao, svojom pažnjom, šarmom, kuhinjom, predanošću.

Izgubili smo svi tebe, Žak, nenadoknativu osobu, supruga, oca, djeda. Izgubili smo i mi kao Općina prijatelja, osobu punu znanja, predanu, iskrenu, prije svega čovjeka, gospodina.

Dragi Žak hvala ti za sve što si učinio — u srcu i mislima smo s tobom i u boli s tvojom obitelji.

Žak, dragi prijatelju, Zihrono livraha!

U SPOMEN NA JUDITU GRÜNER

PIŠE: HANA GELB

Prijateljstvo se temelji na ljubavi, povjerenju i međusobnom uvažavanju.

Prijatelji nam život čine još ljepšim, a teška vremena manje teškima. A prijateljstvo je nešto, što će se mnogi od vas složiti, riječ koja je opisivala Juditu. Nakon razgovora s gospođom Mirjanom Šikić to se i potvrdilo. Njih su dvije bila prijateljice punih 70 godina. Od desete godine života i Pete gimnazije, dijelile su svoje dobro i loše jedna s drugom. Od djece su zajedno postale odrasle osobe. Održati tako dugo prijateljstvo mnogo govori o karakteru čovjeka. Judita je bila društvena i mnogo je toga držala u svojim rukama. Pa je, iako je bila dobar duh, znala i pomalo biti stroga. Bila je odličan organizator. Još je ovo proljeće nadgledala obnovu zgrade, pa čak i uređivala parkete.

No teško je govoriti o Juditi Grüner, a da ne spomenemo cijelu obitelj. Oni su bili ti koji su okupljali ljude oko sebe. Kod njih su se slavile Nove godine uz jelo i piće i nezaobilazni šampanjac na kojem je dr. Grüner inzistirao. Atmosfera u obitelji nadahnjivala je sve oko njih. Poslije smrti majke. Judita i sekica Mirjam, kako su ju od milja zvali, brinule su o ocu od kojeg je Judita naslijedila pozitivan pogled na svijet. A to je očito bila i obiteljska crta.

Sjećam se kad sam prije mnogo godina radila prilog o njenom djedu, nadkantu Bernardu Grüneru, da se svog djeda prisjećala kao vrlo drage osobe koja ju je držala na krilu i pričala priče. A najviše se sjećala njegove blage naravi.

Naučeno je prenijela i na sljedeću generaciju. Voljela je glazbu i s ponosom je pratila uspjehe svog sina Nenada i odlazila redovno na njegove koncerte.

Kad god bi njena nećakinja Dina dolazila u Zagreb našao bi se tu džeparac da počasti prijateljice, a nećaka Elija čekala je njena nadaleko poznata punč torta koju je obožavao.

Judita se rodila za vrijeme rata. Poznato je da su roditelji, otac kao liječnik i majka kao biokemičarka, poslani u Bosnu na suzbijanje bolesti. To zaista nije laka startna pozicija za život. Ali to je nije obilježilo.

Prisjeća se gospođa Šikić kako su sve žene obitelji Grüner bile prave Zagrepčanke i jako su ga voljele, ideja o preseljenju u Izrael nije im se sviđala. Voljela je Judita i svoj Červar i duge šetnje bilo one uz more ili po Zagrebu. I putovanja su joj bila draga, naročito ona s majkom. Nakon majčine smrti i dalje je često putovala. Često je to radila s prijateljicama iz Židovske općine Zagreb gdje je cijeli

život bila aktivna. Još je ovo proljeće bila s njima u Subotici.

Judita nije imala nadimak. Njeno je ime govorilo za sebe. A ono znači slavljena. Povijesni lik Judita, bila je ljupka i lijepa udovica — zabrinuta za sudbinu svog židovskog naroda, koji je zbog nevjernosti Bogu bio u rukama stranih osvajača. Koristeći svoju ljepotu u pratnji svoje vjerne sluškinje, hrabro je namamila Holoferna, Nabukodonozorova vojskovođu te mu odrubila glavu. Na taj je način izbavila židovski narod od nadolazeće propasti.

Judita Grüner također je svojom vjernošću židovskoj zajednici, u vrijeme kada su se mnogi otuđili od svojih krojena, bila tiha čuvarica svog naroda. Uvijek spremna podržati svaku inicijativu i aktivnost pogotovo Geri kluba, ženske sekcije i programe za preživjele Holokausta.

Pred nama je blagdan Tu Bišvat, Nova godina drveća. Sa svakim posađenim stablom donosimo i novi život. Posvetimo taj novi život onima koje smo izgubili.

Dragi Nenade, tvoja majka nažalost nije doživjela one godine do kojih je deda Tibi rekao da je lako živjeti. Ali ipak ove koje je doživjela živjela je ispunjeno do samog kraja.

U SPOMEN NA MIRJAM GRÜNER ŠOSBERGER

PIŠE: HANA GELB

Draga Mirjam,

Započela bih ovaj pozdrav pjesmom izraelske pjesnikinje Zelde:

*Svatko od nas ima ime
što mu ga Bog odredi,
a nadjenuše mu ga roditelji.
Svatko od nas ima ime
prema svome tijelu i svome osmijehu
ili načinu odijevanja...*

Zašto ova pjesma podsjeća na našu Mirjam? Jer njeno ime ima nekoliko značenja a jedno od njih je i pobuna.

Kad večeras zapalimo sedmu svijeću na hanukiji, sjetit ćemo se pobune Jude Makabija i Makabejaca. Pobjede slabih nad jakim i pobjede svjetla nad tamom. No u tome se blagdanu radi i spašavanju židovstva. Očuvanje židovskog doma je nešto što je Mirjam, kao djetetu preživjelih Holokausta, bilo izrazito važno. To je prenijela i na svoju djecu i unuke.

A upravo nas njezina djeca i unuci, ali sestra Judita podsjećaju na drugo značenje imena Mirjam — a to je voljena.

Zaista je je bila voljena od svojih bližnjih, ali i od cijele zajednice. Ali i ona je tu ljubav nesebično dijelila.

Ne mogu se ne sjetiti kako je njezin stan u Novom Sadu bio otvoren svima nama.

Proveli smo tamo bezbroj dana i noći, koji god bili naši razlozi dolaska u Novi Sad. Stvarali su se tamo programi seminara, planirala putovanja, ali se i zabavljalo. Nas bi na stolu uvijek čekao topli obrok. Nikad se nismo morali stišavati ili sklanjati. Kuća puna Dininih prijatelja, a nas je bilo sa svim strana svijeta, za nju je bilo veselje.

Sjećam se rado i druženja u Červaru jer i tamo sam bila dobrodošla. Zadnji put kad sam ih tamo posjetila, Zev je bio mala beba. I dok smo na ručku mi svi pričali u glas, ona je sve nas, ali najviše svog unuka s ljubavlju promatrala.

Slično sjećanje na nju ima i kuma Dragana. Sjeća se bombardiranja i kako nekad teške situacije i strah donose neочеćivane reakcije. Kaže mi ovako: “Kada mislim o Mirjam, sjetim se kako sjedimo uvečer, pričamo, pijemo kuhano vino i

smijemo se. Na što će ona ‘i ovako ćemo mi živjeti’ — pa se svi počnemo još više smijati ... to mi je nekako bila ona, pomalo sjetna, ali optimistična.”

Dragi Eli, Dina, Filipe, Aleksandre, Paula, Zev, Uri, Dan. Draga Judita i Nenade, Barbara, dragi Sanja i Duško tuga koju sada osjećate zapravo je znak je da Mirjam u svom životu napravila sve ispravno. Svaki je čovjek jedinstven i treba prepoznati put svog srca, a put njenog srca bili ste vi.

Završila bih ovo Zeldinim mislima gdje kaže kako su zemlja tame i sjene mrtvih naša realnost; istina iz toga se carstva nitko više ne vraća (ili barem mi za to još uvijek ne znamo), ali ona je bila uvjerena u život poslije smrti; na koncu, ako nikako drukčije, dok smo živi čujemo glasove najbližih koji su otišli, zapravo mi sami živi smo svjedoci njihova postojanja.

OPROŠTAJ SA SIMONOM DELIĆ

PIŠE: RENATA JAMBREŠIĆ KIRIN

Prerana smrt Simone Delić za sve nas koji smo je poznavali kao neumornu, užurbanu i sasvim posvećenu istraživačkim i prevodilačkim stremljenjima i dalje je nepojmljiva. Iznenadni odlazak vrijedne istraživačice usmenih balada i sefardske književnosti, književne prevoditeljice sa španjolskog jezika, poštovateljice umjetnosti i klasične glazbe, ostavio je veliku prazninu u hrvatskoj kulturi. U ovoj tužnoj prigodi željela bih s vama podijeliti njezin prijevod usmene pjesme zabilježene početkom 20. stoljeća u Aragónu, iz rada u kojem uspoređuje opise ženske ljepote u petrarkističkoj poeziji i usmenim baladama:

Tamo gdje rječica teče, gdje se spušta
bistra voda
Vidjeh jednu djevu kako prilazi, blije-
doputu, plavokosu i rumenu.
Nosi Mjesec na stopalima, sunce na
bijelom licu,
Zvijezde na odjeći, ne bi li ljepše bila
urešena,
Duga pletenica pada joj do stopala,
Ako je češlja danju, kad to Sunce gleda,
stane,
Ako je češlja noću, cijelo selo obasjava,
Njezin su nos dva izvora iz kojih teku
sitni biseri,
Zubi su joj zlatni pinjoli, njezin je jezik
srebrena poluga,
Njezin sitni vrat pokriva ovratnik.
Nosi pregaču i grimiznu suknju.

Svi koji smo poznavali Simonu Delić kao djevojku uvijek ćemo pamtiti djevu koja nosi Mjesec na stopalima, Sunce na bijelom licu, izražajnih plavih očiju i bisernog osmijeha, očaravajuću ljepotu oplemenjenu brojnim talentima. U spomenutom radu iz 2017. godine autorica podsjeća da očaranost ljepotom i užitkom pjesnici vežu uz motiv carpe diem, uz bolnu misao o prolaznosti, krhkosti i ranjivosti života, Jer vrijeme teče i sve prolazno jest, / I sve naposljetku sa sobom nosi vrijeme, kako pjevaše *Cristóbal de Mesa* (1556. – 1633.), u Simoninom prijevodu.

Danas se čini da opsosivna zaokupljenost Simone Delić međuodnosom balade i obitelji nije bila slučajna. Balada članove obitelji ustoličuje kao vlastite aktante, a obiteljske nesreće i katastrofe kao baladne zaplete. Gubitak, vijest o smrti, bol zbog neuzvracene ili nemoguće ljubavi, tipične su baladne teme kojima se ova nadahnuta komparatistica književnosti bavila u svojim radovima. Svoju je erudiciju pokazala prepoznajući u mediteranskim usmenim baladama prežitke motiva iz antičkih mitova, biblijskih predložaka, prijenosa i nadogradnje usmenog folklor.

Kao starija kolegica nekoliko sam puta bila u prilici da sumiram i vrednujem folkloristički i književnostudijski rad Simone Delić, no tek sam ovom prigodom — u pokušaju da popišem i njezin

prevodilački i literarni rad — uvidjela da je u svom kratkom, ali intenzivnom i plodnom životu ostvarila vrlo mnogo. Već je svojom prvom knjigom iz 2001. godine, *Između klevete i kletve*: tema obitelji u hrvatskoj usmenoj baladi, izazvala stručnu pozornost i dobila nagradu Sveučilišnih nastavnika i drugih znanstvenika za najbolju prvu knjigu. Tim povodom profesor Zoran Kravar je napisao da Simonu Delić možemo smatrati utemeljiteljicom suvremenog studija balada u hrvatskoj folkloristici.

Svojim brojnim znanstvenim i stručnim člancima, kao i objavljenim monografijama, pokazala je temeljitost i

inovativnost u obradi hrvatskog i mediteranskog baladnog korpusa te sklonost za komparativni i interdisciplinarni pristup. Kao aktivna članica Međunarodne komisije za baladno pjesništvo, na čijim je konferencijama redovito sudjelovala, Simona Delić je približila hrvatsku usmenoknjiževnu tradiciju europskoj folkloristici. Priredila je i nekoliko rukopisnih zbirki usmenih pjesama i balada na temelju vlastitih terenskih i arhivskih istraživanja među kojima je najvrjednija zbirka sefardskih pjesama. Upravo je to bila tema njezine posljednje knjige *Venerino zrcalo*: folklorističke studije o sefardskoj književnosti. Odnos sjećanja i zaborava, obiteljskih i povijesnih trauma, književne i kulturne memorije, bile su teme kojima se planirala i nadalje baviti.

Za sve nas koji smo je poznavali i dijelili brojne trenutke u starom i novom Institutu, Simona Delić je bila uistinu posebna osoba — svestrana, ambiciozna i do kraja posvećena svojim znanstvenim i prevodilačkim stremljenjima, a ujedno fragilna, ranjiva i nesklona zemaljskim obvezama i poslovima. Riječima

Anemarije Starčević Štambuk, njezine bliske kolegice iz Instituta, vjerojatno nije slučajno da nas je Simona napustila upravo u Ogulinu, rodnom gradu Ivane Brlić Mažuranić, jer je i Simonin život u potpunosti bio vezan uz poeziju, balade i lijepu književnost, a ona sama živjela između sna i jave kao “oživotvorena kraljevna na zrnu graška”.

BIOGRAFIJA SIMONE DELIĆ

Simona Delić rođena je 8. veljače 1971. u Tuzli od oca Miće Delića i majke Mirjam Delić rođ. Štern. Već 1980. preselila se s roditeljima u Zagreb gdje je završila Obrazovni centar za jezike i srednju glazbenu školu (smjer klasične gitare, klasa prof. Felixa Spillera). 1994. godine diplomirala je španjolski jezik i književnost te komparativnu književnost na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Na istom je fakultetu magistrirala 1999. s temom “Tema obitelji u hrvatskoj usmenoj baladi” te doktorirala 2004. s temom “Žanr balade na Mediteranu: književno-teorijski i književnoantropološki aspekti hrvatske i španjolske usmene tradicije u

20. stoljeću”. Od 1996. bila je zaposlena na Institutu za etnologiju i folkloristiku, gdje je 2014. izabrana u zvanje znanstvene savjetnice. Usavršavala se na Sveučilištu Complutense i madridskom Arhivu Ramón Menéndez Pidal te Deutsches Volksliedarchiv u Freiburgu.

Prevela je sa španjolskog na hrvatski jezik romane Carlota Fuentes, Javiera Mariasa, Maria Vargas Llose, Roberta Bolaña, Luisa Leantea i Dolores. Prevodila je kraće pripovijesti i tekstove brojnih drugih autora. Njezini znanstveni i stručni tekstovi objavljeni su u brojnim domaćim i inozemnim časopisima, a 2013. objavila je knjigu autobiografske proze *Sanjarenja ili neizbježne priče* te 2010. zbirku eseja *Hispanoamerička bilježnica* u kojoj je objavila i priču “Bakine stvari”. Bila je članica Hrvatskog semiotičkog društva, Hrvatskog društva pisaca, Španjolskog društva za opću i komparativnu književnost, Društva hrvatskih književnih prevodilaca, Hrvatskog etnološkog društva i Židovske općine Zagreb.

GLASILO ŽIDOVSKJE ZAJEDNICE U HRVATSKOJ | בטאון קהילת יהודי קרואטיה

